

7. Lagar ändras

För att beslutet om småviltjakten skall vara genomförbart, krävs två förändringar. Den ena lagändringen sker i proposition 1986/87:58, och den andra sker i rennäringsförordningen SFS 1993:384. En närmare redogörelse för förändringarna lämnas nedan.

"Dubbel jakträtt" i jaktlagen

Av förbundsjurist Jörgen Bohlin, SSR

Finns "dubbel jakträtt?"

Sedan det från statligt håll i samband med småviltjakten myntats, att det skulle föreligga en dubbel jakträtt, finns anledning att kommentera vad detta står för.

I regeringens proposition 1986/87:58 (*Om jaktlag, mm. s. 45*) framförs att "Markägaren har den jakträtt som följer med äganderätten till marken och samerna kan till stöd för sin jakträtt hänvisa till att den ingår i renskötselrätten."

Utifrån detta hävdar staten att staten är markägare och att den jakträtt som alltså normalt sett ingår i markägandet tillkommer staten och kan upplåtas till andra för exempelvis småviltjakt.

Även om staten skulle vara markägare – vilket fortfarande skall bevisas – är det inte givet att det i ett sådant markägande ingår någon jakträtt och för övrigt inte heller fiskerätt. Av domen i Skattefällsmålet framgår tvärtom att samerna ensamma utövat jakten och fisket och att därav följande jakträtt och fiskerätt tillkommer samerna/samebyarna.

Denna fråga är föremål för prövning genom den ansökan om rättsprövning som nu prövas av regeringsrätten.

Vad gäller förarbetena till jaktlagen i form av lagrådsremissen, beslutad av regeringen den 25 september 1986, finns en intressant och betydelsefull skillnad i förhållande till texten i den därav följande propositionen.

Beträffande upplåtelser av jakträtten på kronomark anges i lagrådsremissen följande: "Såvitt gäller markerna på renbetesfjällen och markerna ovan odlingsgränsen kan enligt rennäringslagen lantbruksnämnden besluta om upplåtelse av jakträtt på kronomarken" (s. 49). I propositionen däremot har ordet "markägarens" tillagts före "jakträtt på kronomarken".

Notera att detta tillägg inte blev prövat av Lagrådet och att det senare i propositionen gjorda tillägget kan ha en i och för sig politisk, men inte rättslig, innebörd.

Av det redovisade måste anses följa att begreppet "dubbel jakträtt" är en konstruktion, som framförts för att passa in i ett politiskt mönster. Begreppet saknar juridisk relevans.

Hur har begreppet "dubbel jakträtt" använts?

Av renskötare Olof Johansson, Tåssåsen

Begreppet "dubbel jakträtt" på statens mark ovan odlingsgränsen och på renbetesfjällen är, som tidigare nämnts, av mycket sent datum. Det började användas av statens tjänstemän först efter det att "Jaktpropositionen" 1986/87:58 framlagts.

I proposition 1986/87:58 står: "Markägarens (tolkas statens, förf:s anm.) har den jakträtt som följer med äganderätten till marken och samerna kan till stöd för sin jakträtt hänvisa till att den ingår i renskötselrätten", som ovan nämnts.

Göran Lundvall (f.d. lappfogde och chef på rennäringsenheten i Västerbottens län 1961-1992) hävdar att det var först *efter* denna proposition som staten började bevaka "sin" jakträtt.

Enligt Iwan Lundberg (f.d. jurist, lappfogde 1953-70 och chef på rennäringsenheten 1971-86 i Jämtlands län) var det aldrig frågan om att det fanns någon "dubbel jakträtt". Däremot *administrerade* lappväsendet, och senare rennäringsenheten, jakten ovan odlingsgränsen och på renbetesfjällen.

Om det vore frågan om en "dubbel" jakträtt, borde även samerna få upplåta "sin" jakträtt till utomstående, vilket inte är fallet.

Staten borde å sin sida kunna upplåta "sin" jakträtt, och kunna behålla intäkterna av jakten, vilket inte heller är fallet. Rennäringslagen stipulerar nämligen att intäkterna från jakt- och fiskeupplåtelser skall delas lika mellan samefonden och respektive sameby. Det ligger då närmast till hands att se på jakträtten som tillhörande samerna, men under tvångsförvaltning av staten.

I samband med att samebyarna i Jämtlands län 1986-87 framförde önskemål om att själva få administrera ripjakten inom respektive samebyar (se Iwan Lundbergs rapport) framhöll då- och nuvarande chefen på rennäringsenheten Bengt Ekendahl att samerna hade en jakträtt, och staten hade en jakträtt samt att staten hade rätt att upplåta "sin" jakträtt till utomstående. Samebyarna hävdade att jakträtten var samernas, och att om jakt till allmänheten skulle upplåtas, så skulle det ske genom samebyarna. Resultatet blev att

några samebyar på prov fick rätt till "underupplåtelser" av ripjakt på delar av sina marker, men att villkoren beslutades av rennäringsdelegationen (*se kap. om Tåssåsen/Jämtlands-modellen*).

Parallellt med detta sålde staten genom rennäringsenheten också jaktkort på andra delar av samebyarnas marker under i princip samma former. Man kan fråga sig vad denna dubbeladministration skulle tjäna till? Var det för att befästa statens rätt att själva upplåta "sin" jakträtt?

Begreppen "dubbel jakträtt" och "statens jakträtt" har sedermera använts så flitigt av statliga tjänstemän, politiker och av jägarintressena, så att det sent konstruerade begreppet nu framstår som en oemotsäglich sanning.

Den 22 oktober 1993 ansöker samebyarna om rättsprövning av denna fråga hos Regeringsrätten. Troligen kommer frågan att drivas ända till Europadomstolen.

Förändringen i rennäringsförordningen

Av Agneta Arnesson-Westerdahl

Behovet av förändringen i rennäringsförordningen understryks av Jägarförbundet genom ett särskilt PM 1990. Under den tidigare socialdemokratiska regeringen har ärendet gällande småviltjakten förberetts i samband med proposition 1990/91:4, genom att dåvarande jordbruksministern Mats Hellström (s) påtalar att en viss förändring i rennäringsförordningen krävs för att förslaget till småviltjakt skall kunna gå igenom (*Prop. 1990/91:4, s. 54*). Förändringen i rennäringsförordningen kommer däremot till stånd under en borgerlig regering med Karl-Erik Olsson som jordbruksminister.

I rennäringslagens 32§ (*SFS 1993:36, lag om ändring i rennäringslagen 1971:437*) utfärdad den 28 januari 1993, står följande: "På sådan kronomark ovanför odlingsgränsen som står under statens omedelbara disposition och på renbetesfjällen får nyttjanderätt upplåtas endast om upplåtelsen kan ske utan avsevärd olägenhet för renskötseln".

Nu görs en förändring i rennäringsförordningen, som innebär att rätt till småviltjakt och handredskapsfiske på statens mark ovan odlingsgränsen och på renbetesfjällen skall upplåtas om olägenhet av betydelse inte uppkommer för rennärningen osv....

Den 19 maj 1993 utfärdar regeringen förändringen i rennäringsförordningen. SSR's yttrandetid går ut nio dagar efter det att beslutet tas och yttrandet kommer därmed för sent. Lydelsen i den nya rennäringsförordningen blir offentlig den 4 juni 1993.

Rennäringsförordningen utfärdad den 19 maj 1993 (*SFS 1993:384, 3§*) stadgar således följande:

"3§ Rätt till småviltsjakt och handredskapsfiske på statens mark ovanför odlingsgränsen och på renbetes-

fjällen skall (red:s markering) upplåtas om olägenhet av betydelse inte uppkommer för rennärningen och om det inte möter något hinder enligt bestämmelserna i 32§ rennäringslagen (1971:437)."

(Förändringar i förordningar kan beslutas av regeringen utan att man hör riksdagen. En lagändring däremot måste prövas i riksdagen).

Den 28 maj uppvaktar som tidigare nämnts, 50 samer, representanter för samebyar och samepolitiska partier samt SSR, jordbruksminister Karl-Erik Olsson. Samerna framför krav på Sametinget skall beredas tillfälle att behandla frågan.

Men jägarintressenterna får de förändringar till stånd som är nödvändiga för att beslutet om fri småviltjakt skall kunna tas, och den 1 juli 1993 beslutar regeringen om ett nytt system för upplåtelser till småviltjakt och fiske. Småviltjakten startar den 25 augusti. Beslutet om fiske ovan odlingsgränsen och på renbetesfjällen träder i kraft den 1 januari 1994.

Ansökan om rättsprövning

Den 8 mars 1994 överklagar SSR Statens Jordbruksverks beslut i fråga om upplåtelse av handredskapsfiske ovan odlingsgränsen och på renbetesfjällen till regeringen. Jordbruksverket och regeringen beslutar att avslå överklagandena. Såväl dessa beslut som besluten angående småviltjakten prövas nu av Regeringsrätten med anledning av SSR's ansökan om rättsprövning. □

8. Spelet bakom kulisserna

Av Agneta Arnesson-Westerdahl

En kartläggning av de allianser som förekommer i anslutning till beslutet om småviltjakt och fiske ovan odlingsgränsen och på renbetesfjällen visar att jägarintressena är företrädna i stort sett överallt i processen.

Tankarna på en utökad småviltjakt uttalas redan i jakt- och viltvårdsberedningens arbete 1983. Ett par av de personer som är med redan då, och som sedan finns med genom den minst tio år långa processen fram till idag, är Arne Andersson, moderat riksdagsman, och JO Pettersson, förbundsordförande i Svenska Jägarförbundet. Andersson har varit styrelseledamot i naturvårdsverket, där Pettersson har varit byråchef. Andersson har även varit styrelseledamot i Svenska jägarförbundet och ordförande i Södra Älvsborgs läns jaktförening.

Båda verkar aktivt för att utöka möjligheterna till småviltjakt, dels genom statligt beredningsarbete och dels genom jägarorganisationerna. Andersson motionerar dessutom för småviltjaktfrågan i riksdagsarbetet och startar Riksdagens jaktklubb (se nedan) i samarbete med Jägarförbundet ett halvår innan proposition 1992/93:32 antas.

På länsplanet är länsjaktvårdskonsulenterna i de nordliga länen tillsammans med länsråden, vilka alla är jägare, aktiva i PANG-gruppen/3LD-jaktgruppen/3LD-arbetsgruppen. F.d. länsrådet i Västerbotten är dessutom förste vice ordförande i Jägarförbundet. Till grupperna knyts ett antal tjänstemän, bland annat lantmätare Torbjörn Berglund i Norrbotten och avdelningsdirektör Bengt Ekendahl på rennäringensheten i Östersund. Dessa är också jägare.

Grupperna har kontinuerlig kontakt med hovrättsassessor Bjarne Örnstedt på jordbruksdepartementet som handlägger jaktfrågor och ärendet "småviltjakt" inför proposition 1992/93:32. Örnstedt deltar i gruppernas sammanträden och informerar grupperna kontinuerligt. Vid en intervju i Sameradion lördagen den 5 mars 1994 uppger Bjarne Örnstedt att han är "jägarnas man". Även Örnstedt är jägare.

Jakt- och viltvårdsberedningen

I Jakt- och Viltvårdsberedningen 1977 – 1983 inför proposition 1986/87:58 sitter bland andra Arne Andersson, riksdagsman sedan 1971 och ordförande i

Södra Älvsborgs läns Jaktvårdsförening 1973-85. 1985-88 är Andersson styrelseledamot i Svenska Jägarförbundet och 1992 startar Andersson Riksdagens jaktklubb.

J.O. Pettersson är nu byråchef på Statens Naturvårdsverk. Pettersson har tidigare varit riksjaktvårds-konsulent. Han blir senare förbundsordförande i Svenska jägarförbundet. I samband med jakt- och viltvårdsberedningens arbete avvisar bland annat departementschefen ett förslag av naturvårdsverket, som bland annat innebär att staten skall lösa in samernas jakträtt på privat mark. En av männen bakom förslaget är J.O. Pettersson.

Jägarnas lobbying

Jägarförbundet bedriver, tillsammans med LRF, en omfattande lobbyingverksamhet. I det arbetet deltar Jägarförbundet centralt med stöd av länsjaktvårdsföreningarna i de nordliga länen. Man bearbetar både regeringen och riksdagens ledamöter med brev etc. Riksjägarna, som har en del av sina medlemmar bland ortsbefolkningen i fjällområdet ligger däremot lågt i frågan (*H. Forsell, muntlig uppgift 94-02-10*).

Enligt en ledamot i riksdagen är jägarnas lobbyingverksamhet tidvis intensiv och periodvis påfrestande. De motioner i riksdagen, som kräver att upplåtelseerna skall handhas av samerna själva genom Sametinget, möts av intensiv moteld från jägarhåll. Ett av de brev som skickas till Vänsterpartiets riksdagsgrupp är från Kiruna Jaktvårds-krets.

I brevet står bland annat: "Kiruna Jaktvårds-krets har med förvåning och bestörtning via TV och dagspressen fått vetskap om att Vänsterpartiet via en motion till Riksdagen begärt att den föreslagna Sameriksdan, skall få beslutanderätten i upplåtelsefrågor, när det gäller jakt och fiske på marker ovan odlingsgränsen. Detta är marker som staten är ägare till. ...Den nu framlagda propositionen har i jaktdelen, ett sådant innehåll, som gör det möjligt för alla att jaga på förut tabubelagda marker, och att få utnyttja statens (våra)

marker. ....Detta mina damer och herrar i VP-styrelsen är inte bara en fråga om jakt, det är i lika stor utsträckning en fråga om demokrati, om lika rätt för alla."

"Berit Erikssons inlägg i Norrbottens-radion 16/11, om er motion var skrämmande att höra, hon pratade om urbefolkningens? rättigheter och om hur bra möjligheterna till småviltjakt skulle bli om samerna fick beslutanderätten. ...Propositionen om småviltjakt ovan odlingsgränsen har jägarkårens fulla stöd, och besvikelsen skulle bli enorm om den inte togs i Riksdagen" (*Kiruna Jaktvårds-krets/Jägarna, skrivelse till Västerpartiets Riksdagsgrupp. 1992-11-18. Dnr 15 347*).

Lantbrukarnas riksförbund

Lantbrukarnas riksförbund hade varit med i det tidigare förslaget i prop. 1990/91:4 och LRF kontaktas åter i december 1991 av Jägareförbundet. LRF tillfrågas då om man vill stötta Jägarnas förslag igen. LRF intensivbereder frågan och kommer fram till att man bör stötta förslaget, eftersom det anses ha ett regionalpolitiskt värde (*B. Waldebring, muntlig uppgift 94-01-31*).

PANG-gruppen

Under 1991 bildas PANG-gruppen på initiativ av länsrådet i Jämtland Tage Levin.

Syftet med gruppens arbete är i princip följande: "Inom stödområde 1 och då främst ovan odlingsgränsen och inom renbetesfjällen finns en viktig utvecklingspotential för småviltjakt. Här gäller att med ökade kunskaper, information och samordning åstadkomma ett mera planmässigt utnyttjande av denna potential, med bibehållen rätt för samerna och ortsbefolkningen." (*Minnesanteckningar förda vid PANG-gruppens sammanträde den 22 oktober 1991 i Umeå*).

Vid sitt sammanträde i Umeå den 22 oktober 1991 konstaterar PANG-gruppen bland annat att "Staten har jämsides med samerna jakträtt på statens mark. Detta finns bl a redovisat i Jaktproppen 85/86. Statens jakträtt är möjlig att upplåta" (*Skall vara Jaktpropositionen 86/87:58. Red:s anm.*).

PANG-gruppen enar sig om bland annat om följande:

"3. Inom varje län arbetar en särskild arbetsgrupp där jägarförbundet medverkar. Respektive länsstyrelse är huvudman för arbetet och tar kontakt med riksjägarna.

4. Arbetsområdet omfattar i första hand området ovan odlingsgränsen och renbetesfjällen. Kustområdet får komma i en senare etapp."

PANG-gruppen beslutar också att uppdraga åt länsrådet Tage Levin att ansöka om medel från 3-länsdelegationen till länsstyrelsernas kostnader för utredningsarbetet.

PANG-gruppen består av Harry Forsell (länsråd i Västerbottens län t.o.m. 31/12-91, 1:e vice ordförande i Svenska Jägareförbundet, ordförande i Västerbottens läns jaktvårdsförening och ordförande i PANG-gruppen), PO Hopfgarten (länsjaktvårds-konsulent i Västerbottens län), Torsten Lundberg (länsarkitekt och länsexpert inom området kommunikationer, 1st i Västerbottens län), Tage Levin (länsråd i Jämtlands län), Bo Sennstam (länsjaktvårds-konsulent i Jämtlands län), Bengt Ekendahl (avdelningsdirektör på rennäringsenheten vid länsstyrelsen i Jämtlands län), Jan Olof Hedström (länsråd i Norrbottens län), Uno Johansson (länsjaktvårds-konsulent i Norrbotten) och Torbjörn Berglund (lantmäteriet, Luleå) (*Minnesanteckningar förda vid PANG-gruppens sammanträde den 22 oktober 1991 i Umeå*).

PANG-gruppen "sysslade aldrig med småviltjakt"

En av tjänstemännen i PANG-gruppen, Bengt Ekendahl, medger vid en intervju den 26 januari 1994 att han har suttit med i PANG-gruppen – en diskret sammanslutning. Enligt Ekendahl är PANG-gruppen numera "nedskjuten". Ekendahl berättar vidare att det var Tage Levin, länsråd i Jämtlands län, som tog initiativet till att bilda PANG-gruppen. Syftet skulle vara att de olika jaktarrangörer och jakträttsinnehavare som fanns, skulle få möjlighet att utbilda sig. Man tar sedan kontakt med Norrbotten och Västerbotten för att även dessa skall dra nytta av erfarenheterna. PANG-gruppen övergår enligt Ekendahl så småningom i NJA (Norrlands Jaktarrangörer). Även till detta tar Tage Levin initiativet. Enligt Ekendahl sysslade aldrig PANG-gruppen med frågor som gällde småviltjakten! (*Muntlig uppgift 1994-01-26*).

Men enligt PANG-gruppens egna anteckningar från mötet den 22 oktober 1991 i Umeå, är syftet med gruppens arbete att utveckla möjligheterna till småviltjakt ovan odlingsgränsen och inom renbetesfjällen.

Enligt Harry Forsell bildas PANG-gruppen för att utveckla jakten. Enligt Forsell övergår sedan PANG-gruppen i 3LD-jaktgruppen, eftersom namnet PANG-gruppen anses olämpligt (*Muntlig uppgift 94-02-10*). Forsells uppgifter stämmer även med övrigt material.

I PANG-gruppen sitter alltså företrädare för samtliga länsstyrelser som berörs, företrädare för Jägarna i dessa län samt ytterligare tjänstemän. Samtliga är jägare.

Slår larm

Den tidigare avdelningsdirektören på rennäringsenheten i Västerbotten, Göran Lundvall, slår larm 1992 till sina överordnade, landshövdingen och länsrådet, när han märker vad som håller på att ske i de arbetsgrupper som arbetar för en utökad småviltjakt. Både landshöv-

dingen och länsrådet är nya på sina poster. De blir båda mycket upprörda över vad de får höra, men så småningom kommer även det nya länsrådet i Västerbotten, Göran Theolin, att arbeta tillsammans med 3LD-jaktgruppen (*G. Lundvall, muntlig uppgift 94-02-14*).

3LD-gruppen

PANG-gruppen övergår alltså i 3LD-jaktgruppen 1992. Den består till största delen av samma personer som ingick i PANG-gruppen. Länsstyrelserna representeras av bland andra länsråden Jan-Olov Hedström, Tage Levin (ordförande i 3LD-jaktgruppen) och Göran Theolin (nytt länsråd i Västerbottens län efter Harry Forsell). Dessutom ingår Bengt Ekendahl.

Jägarna är representerade genom Harry Forsell (förste vice ordförande i Svenska Jägareförbundet), länsjaktvårdskonsulenterna Tomas Frisk, Per-Olof Hopfgarten, Bo Sennstam och Uno Johansson (tidigare i Norrbotten). På flera av gruppens sammanträden medverkar Bjarne Örnstedt som handläggare jaktfrågor på jordbruksdepartementet.

I ett protokoll från 3LD-jaktgruppen den 21 februari 1992 står att läsa: "1. Rapporteras läget i jaktprojektet för varje län. Enades gruppen om att varje län självständigt driver sitt projekt för utvidgad korttidsjakt/gästjakt" (*Anteckningar från 3 LD jaktgrupps möte i Hammerdal 21.2.1992*).

Den 1 oktober blir innehållet i proposition 1992/93:32 offentligt. Enligt uppgift har dock Bengt Ekendahl tillgång till propositionens bilaga 2 (småviltjakten) sedan en tid tillbaka (*Nisse Matti, Sveriges Radio Norrbotten, muntlig uppgift 94-03-08*). Där emot har samerna, som tidigare nämnts (*se kap.5*), inte kunnat få tillgång till denna bilaga förrän den blir offentlig.

Den 13 november 1992, en dryg månad innan prop. 92/93:32 antas i riksdagen, deltar Bjarne Örnstedt i gruppens möte. Örnstedt redogör enligt protokollet under punkt 1. Samerna och samisk kultur m.m. "för de avsnitt i den s.k. samepropositionen ... som behandlar jakt och fiskeupplåtelse. Riksdagen beräknas ta beslut i frågan den 16 december 1992. Beslutade förändringar avses träda i kraft den 1 juli 1993. Olika tänkbara effekter av propositionen diskuterades ingående. Jaktgruppen var enig om att samråd och en samsyn mellan de tre länen är viktiga frågor för arbetet efter riksdagsbeslutet" (*Anteckningar... i Anumark den 13 november 1992*).

På 3LD-jaktgruppens sammanträde den 26-27 maj 1993 i Luleå konstaterar gruppen att Bjarne Örnstedt ej kan närvara på grund av EG-jaktfrågor. Björn Gunnarfelt har dock fått information via ett telefonsamtal med Örnstedt, vilket han redovisar för jaktgruppen. Örnstedt har meddelat att Svenska samernas riksförbund kommer att överlämna sitt remissyttrande på upplåtelse-systemet den 28 maj, att jägarna har lämnat

ett yttrande där förslag angående användningen av drivande och skällande hund troligen kommer att tas med i den slutliga utformningen av upplåtelse-systemet, att naturvårdsverket ännu inte har lämnat in sitt yttrande och att beslut i regeringen preliminärt tas torsdagen den 3/5 (*Noteringar från 3LD-jaktgrupps-sammanträde 26-27.05.1993*).

Sistnämnda datumangivelse bör dock vara fel, eftersom den 3/5 redan har varit vid tidpunkten för sammanträdet. Regeringsbeslutet tas den 1 juli 1993.

Gruppen har alltså förhands- och förstahandsinformation från jordbruksdepartementet. Örnstedt handlägger dessutom alla de kritiska skrivelser som kommer regeringen tillhanda med anledning av beslutet. De kritiska skrivelserna förbises i propositionen.

På regeringens uppdrag

Den 14 januari 1993 får 3LD-gruppen regeringens uppdrag att arbeta fram hur upplåtelse-systemet skall se ut. Gruppen byter återigen namn. Den heter från och med 1993 3LD-arbetsgrupp, samordnad småviltjakt. Till gruppen knyts nu officiellt representanter från Statens jordbruksverk (*3LD-arbetsgrupp. Samordnad småviltjakt, 1993-02-07, s. 1*).

I intervjun med Bengt Ekendahl den 26 januari 1994 uppger Ekendahl att 3LD-gruppens uppgift är att göra en officiell utvärdering av hur jakten har fungerat. Ekendahl uppger också att regeringen i propositionen 92/93:32 gjort en avvägning som skall innebära fri kortjakt. Vidare uppger Ekendahl: "Vi har inget intresse att förespråka...vi är lojala statstjänstemän...vi driver ingen egen linje...vi skulle bli JO-anmälda på 10 minuter om vi inte följer statens åligganden!" Ekendahl uppger att länsråden skall sammanväga alla olika intressen, men Ekendahl medger också att egna personliga intressen "naturligtvis kan ha betydelse" (*Bengt Ekendahl, muntlig uppgift 1994-01-26*).

Staten betalar

I ett regleringsbrev den 21 juni 1990 utlovas stödmedel i så kallade strukturmedel. I juni 1991 tilldelas Norrbottens, Västerbottens och Jämtlands län 200 miljoner till "regionalpolitiska infrastrukturåtgärder" (*Regeringsbeslut 1991-04-11, dnr 242/91*). För att få pengarna skall länsstyrelserna presentera ett program över hur medlen skall användas. Detta förslag till program överlämnas den 1 februari 1991 till regeringen. Ämnesområdet turism föreslås få 25 miljoner (slutligen får man 31 miljoner). I bilagedelen återfinns under punkten turism "Jakt och fiske samt samiskt engagemang i turismen". Här räknar man med en kostnad på totalt 20 miljoner. Länsstyrelserna skriver bland annat: "Samerna ska ges ökade förutsättningar att driva turistverksamhet bl a inom jakt och fiske" (*Förslag till PROGRAM, särskilda regionalpolitiska*

infrastrukturåtgärder i stödområde 1, 1991-02-01, bilaga s. 12).

Den tidigare nämnda ansökan från Svenska samernas riksförbund (SSR 1992-01-17, SO 774) om medel ur infrastrukturåtgärderna till utveckling av Saarivuo-ma Jakt och Fiske avslås av beredningsgruppen för infrastrukturanslaget. Ur anslaget beviljas dock 2,5 miljoner till samisk turism och utbildningsinsatser (Beredningsgruppens protokoll 92-08-24).

Däremot bekostar infrastrukturanslaget PANG-gruppens / 3LD-jaktgruppens arbete (H. Forsell, muntlig uppgift 94-02-10). Projektet "Jakt för gäster" får en miljon kronor (Rapport – programområde Turism – 1994-01-07, länsstyrelsen i Jämtland).

Intressenterna blir remissinstanser och får utarbета föreskrifterna

I väsentliga delar visar det sig, att de som har arbetat för förslaget till ny policy för småviltjakt och fiske, senare direkt eller indirekt, blir remissinstanser. Detta gäller framför allt de personer som representerar jägarerna och länsstyrelsen. Länsråden är jägare och ingår i intressegrupperna. Dessutom får 3LD-jaktgruppen tillsammans med Statens jordbruksverk regeringens uppdrag att redovisa förslag till utformningen av upplåtelse-systemet för småviltjakten ovan odlingsgränsen.

Riksdagens jaktklubb

Inom riksdagen finns flera olika typer av intresseföreningar. 13 stycken "särskilda sammanslutningar" finns redovisade i Riksdagens ledamotsförteckning 1993/94. I denna redovisning saknas dock Riksdagens jaktklubb.

Denna exklusiva förening startar formellt 1992 då föreningens stadgar fastställs vid ett konstituerande sammanträde den 10 juni. Stadgarna träder i kraft omedelbart. Föreningens bildande kommer mycket lägligt med hänsyn till den förestående propositionens (1992/93:32) behandling i riksdagen i december.

Initiativet till jaktklubben tas av Arne Andersson i samarbete med Svenska jägareförbundet. Andersson satt, som tidigare nämnts, bland annat tillsammans med J.O. Pettersson i Jakt- och viltvårdsberedningen. Andersson är även ordförande i försvarsutskottet, ledamot i talmanskonferensen, krigsdelegationen, utrikesnämnden, valberedningen och i nordiska rådets svenska delegation. Andersson är dessutom ledamot i riksdagens förtroenderåd.

Jaktklubben styrs av en styrelse med sju ledamöter, som representerar de sju olika riksdagspartierna. Leif Marklund (s) är vice ordförande, Jan-Erik Åhgren (kds) är sekreterare, Jan Jennehag (v) är kassör. Övriga

ledamöter är Arne Jansson (nyd), Per-Ola Eriksson (c) och Hugo Bergdahl (fp).

Syftet med föreningen är att man skall arbeta för jakt- och jaktpolitiska frågor i riksdagen och även kunna jaga tillsammans. Föreningen anses härigenom kunna göra en insats till nytta för det politiska arbetet i jaktfrågor.

Jaktklubben består av 51 riksdagsmän och kvinnor som samtidigt är jägare. Riksdagens jaktklubb är, enligt ordföranden Arne Andersson (m), en informell tvärpolitisk förening för överläggningar i jaktfrågor. Andersson betonar vid intervjun även att föreningen är opolitisk och neutral. Vid de två årsmöten som föreningen hittills har haft har representanter från Jägareförbundet och Riksjägarna deltagit.

I Jaktklubbens ändamålsbeskrivning finner vi följande:

"Klubben skall med hänsyn till enskilda och allmänna intressen nå sina mål genom:

- att organisera jakt- och viltvårdsintresserad person som är eller har varit ledamot av Sveriges Riksdag
- att ta initiativet i frågor som är av betydelse för jakten, viltet och viltvården
- att verka för att bevara folkrörelseengagemanget i jakt och viltvården"

Dessutom finns ytterligare ett anmärkningsvärt syfte:

- "att utgöra remissinstans i jaktliga frågor" (Stadgar för riksdagens jaktklubb 4§). Riksdagsmännen vill alltså genom Riksdagens jaktklubb vara remissinstans på statliga utredningar.

Enligt Arne Andersson har man ej haft småviltjakten uppe till diskussion (Muntliga uppgifter 94-01-19). Även Jan Jennehag, föreningens kassör, uppger att man inte har diskuterat samepropositionen på något möte, men Jennehag vill dock låta det hela vara osagt (Muntlig uppgift 94-01-21), liksom Jan-Erik Åhgren (Muntlig uppgift 94-01-27).

Idéförankring

I ett temaarbete, på samhällsvetarprogrammets grundkurs vid Uppsala universitet, har lobbyingverksamheten kring förändringen i rennäringsförordningen (se kap. 7) nyligen diskuterats. I temaarbetet drar författarna slutsatsen att Svenska samernas riksförbund lade tyngdpunkten på remissarbete i första hand och lobbyingverksamhet i andra hand. Jägarförbundets arbete däremot gick ut på att försöka påverka i ett så tidigt stadium som möjligt, helst på idéförankringsstadiet. Hans Dau uppger vid en intervju till temagruppen, att det nätverk av intressen som följde av denna förank-

ring var av stor betydelse (*S. Andersson, M. Berglind och H. Gustafsson, 1993, s. 24*).

Misstroendeförklaring

Dagen efter det att småviltjakten har startat, den 26 augusti 1993, invigs Sametinget i Kiruna. Sametingets första uttalande är en misstroendeförklaring mot regeringens handläggning av frågan om samernas jakt- och fiskerätt samt regeringens agerande i urbefolkningsfrågor i nationella såväl som i internationella sammanhang. Sametinget förklarar att man saknar förtroende för Per Unckel, regeringens ansvarige i samefrågor (*Sametinget, uttalande och skrivelse den 26 augusti 1993*). Den 21 oktober 1993 beslutar regeringen att inte vidta någon åtgärd med anledning av Sametingets skrivelse (*dnr U93/3092/US*). Regeringsbeslutet är undertecknat av Beatrice Ask, utbildningsdepartementet. □

9. Småviltjakten från civilrättslig och statsrättslig synpunkt

Av Professor Bertil Bengtsson

I fortsättningen skall diskuteras upplåtelsen av småviltjakt på statens mark ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen; rättsläget när marken i något fall ägs av enskilda är något annorlunda, men det förbigås i sammanhanget.

1. Inledning

Frågan om den juridiska grunden för den utvidgade småviltjakten ter sig något olika, beroende på om staten av ålder haft en obestridd äganderätt till områdena eller ej. Läget behöver inte vara detsamma i alla delar av landet; i skattefjällsmålet (*NJA 1981 s. 1*) fann Högsta domstolen att samerna aldrig haft någon äganderätt till de omtvistade Jämtlandsfjällen, men samtidigt lämnade domstolen öppet hur läget kan ha varit i de nordliga fjällområdena. Som framgår av fortsättningen (5 nedan) är det möjligt att samernas rättsställning varit starkare längre norrut och att detta påverkat också jakträtten.

Samernas jakträtt regleras i lag – 1971 års rennärlingslag, ändrad senast år 1993, och 1987 års jaktlag – och i rennärlingsförordningen. Bestämmelserna är emellertid ganska krångliga, bland annat eftersom det är litet oklart hur lagarna förhåller sig till varandra och det dessutom inte finns någon direkt motsvarighet i svensk rätt i övrigt till samernas rättigheter. Historiska förhållanden spelar här en väsentlig roll.

I det följande skall bland annat frågan tas upp om denna lagstiftning är helt förenlig med vissa grundlagsbestämmelser. Av intresse är här 2 kap. 15§ regeringsformen, som stadgar att lag eller annan föreskrift inte får innebära "att någon medborgare missgynnas där för att han med hänsyn till ras, hudfärg eller etniskt ursprung tillhör minoritet". Vidare sägs i 2 kap. 18§ att "varje medborgare vilkens egendom tages i anspråk genom expropriation eller annat sådant förfogande skall vara tillförsäkrad ersättning för förlusten enligt grunder som bestämmes i lag". Denna bestämmelse, som för närvarande är den enda grundlagsregel som skyddar privat egendom, kan bli aktuell som skydd för jakträtten. Enligt ett kommittéförslag (*SOU 1993:40*) och en nyss framlagd proposition

(1993/94:117) skall emellertid rätten till egendom få utvidgat grundlagsskydd (se 4 nedan).

För att man skall bortse från en grundlagsstridig bestämmelse i lag eller förordning fordras att felet är uppenbart (*II kap. 14§ regeringsformen*). Men naturligtvis kan det också annars vara ett starkt skäl att ändra en lagstiftning att den stämmer illa med grundlagen.

2. Aktuell lagstiftning

Samernas jakträtt regleras i första hand av rennärlingslagen. I 1§ sägs att samerna får enligt lagens bestämmelser använda mark och vatten till underhåll för sig och sina renar och att denna rätt (renskötselrätten) tillkommer den samiska befolkningen på grund av urminnes hävd – det sista ett tillägg som införts år 1993, sedan Högsta domstolen gjort ett uttalande om detta i 1981 års skattefjällsdom. Vidare sägs i 25§ att medlem i sameby får jaga på utmark inom de delar av byns betesområde som hör till renbetesfjällen eller lappmarkerna, när renskötsel är tillåten där (1 st.) och att motsvarande gäller i vissa fall när han uppehåller sig tillfälligt inom annans samebys betesområde (2 st.). Rätten att upplåta jakträtt på den aktuella marken regleras i 32-34§§. Jakträtt liksom annan nyttjanderätt får upplåtas bara om det kan ske utan avsevärd olägenhet för renskötseln och om det är förenligt med god jaktvård och kan ske utan besvärande intrång i samernas jakträtt (se 32§); samerna får inte upplåta jakträtten själva, utan det sker genom myndighet som regeringen bestämmer (33§); upplåtelse skall ske mot avgift, om inte särskilda skäl föreligger för avgiftsfrihet, och avgiften skall fördelas mellan samefonden och berörd sameby (34§ 1 st.). Staten har alltså inte någon rätt till avgiften.

Bland rennäringsförordningens regler om upplåtelse av bland annat jakträtt kan särskilt nämnas: Frågorna prövas i allmänhet av länsstyrelsen (2§). Rätten till bland annat småviltjakt skall upplåtas "om olägenhet av betydelse inte uppkommer för rennäringslagen" och om det inte möter något hinder enligt 32§ rennäringslagen (3§ *rennäringsförordningen*). Rätten till jakt och fiske skall upplåtas avgiftsfritt till fiskesamer och lägenhetsinnehavare (dvs innehavare av fjällägenheter) om det inte finns särskilda skäl som talar mot avgiftsfrihet; detsamma gäller för övrigt upplåtelse av fiskerätt till den som har licens för yrkesfiske (5§).

Samerna saknar på detta sätt, i motsats till andra jakträttsinnehavare, rätt att själva bestämma över jakträtten och får finna sig i att denna i vissa fall upplåts gratis till utomstående.

De allmänna reglerna om rätt till jakt finns i jaktlagen. Enligt 10§ har fastighetsägaren jakträtten på den mark som hör till fastigheten; undantag görs bland annat för 2 st. som handlar om jordbruksarrendators jakträtt. I 10§ 3 st. sägs att särskilda bestämmelser finns om "samernas rätt att jaga". Något undantag från ägarens jakträtt görs alltså inte när det gäller samernas rätt. Dessutom betecknas den inte som en jakträtt utan som en "rätt att jaga", vilket inte lär vara någon tillfällighet.

3. Närmare om samernas jakträtt

Reglerna i 10§ jaktlagen tyder på att man vid lagens tillkomst ansett samernas rätt till jakt stå s.a.s. på ett lägre plan än ägarens och arrendatorns rätt. Det är tydligen denna uppfattning som ligger bakom statsmakternas hantering av småviltjakten. Till en början kan man diskutera hur pass berättigat ett sådant synsätt är.

Om man ser på lagtexten, så finner man att jaktlagens regler bara hänvisar till rennäringslagen. Men i den lagen har numera införts regeln att samernas jakt vilar på urminnes hävd – någon sådan bestämmelse förekom där inte år 1987, utan den har som sagt kommit till först år 1993. Man kan säga, att en jakträtt som bara vilar på urminnes hävd är en starkare rätt än någon som bara vilar på en lagregel. 1987 års lagstiftning avser inte att ta bort rättigheter på grund av urminnes hävd som gällde redan när lagen tillkom, något som klart framgår av övergångsbestämmelserna (*punkt 4; jfr prop. 1986/87:58, s. 94*). Det är tydligt, att den rätten i varje fall idag inte kan avfärdas som en andra klassens jakträtt.

Då blir frågan vad egentligen samernas jakträtt av gammalt gått ut på. Hade de ensamma jakträtten, eller hade fastighetsägaren – närmast staten – någon jakträtt vid sidan av dem? På den här punkten skulle egentligen krävas ingående historiska utredningar, som inte

kan göras i detta sammanhang. Man kan i varje fall utgå från att ursprungligen var inte jakträtten i avlägsna fjällområden aktuell för någon annan än samerna – staten saknade helt intresse att förfoga över någon egen rätt i dessa trakter. I skattefjällsmålet, där dessa frågor ingående diskuterades, gjorde staten aldrig gällande att den från början skulle ha haft någon jakträtt vid sidan av samerna. Tvärtom tydde en del material, bland annat det så kallade lappmarksreglementet av 1749, på att samerna ensamma hade jakträtten. Domstolen konstaterade att det på 1800-talet inte fanns något stöd för att myndigheterna skulle ha förfogat över någon sådan rätt. – När staten tog hand om bestämmanderätten år 1886, var det heller inte tal om annat än att detta var samernas rätt som de skulle ha inkomsterna av. Så sent som på 1940-talet intog staten fortfarande ståndpunkten att jakt- och fiskerätten tillkom samerna ensamma, i en rättegång mot tredje man (*NJA 1942 s. 336*). Det förefaller som om tanken på statens egen jakträtt vid sidan av samernas egen rätt att jaga skulle ha fått betydelse först under förarbetena till 1987 års lagstiftning.

Det är naturligtvis möjligt att staten kan visa något material som klargör att den av ålder haft en jakträtt vid sidan av samerna och att påståendet om detta haft gamla traditioner. Men tills detta skett ligger det nära till hands att anta att den jakträtt samerna utövat enligt urminnes hävd varit en ensamrätt. I andra situationer kan man visserligen utgå från att fastighetsägaren sedan gammalt ensam har jakträtten, om inget annat kommer fram. Men situationen i fjällen är speciell; det naturliga är att staten, som senare kommit in i sammanhanget och i det längsta erkänt samernas exklusiva rätt, klargör hur dess egen jakträtt uppkommit.

Resultatet blir så långt att det för närvarande är ganska tveklöst men inte uteslutet, att staten av ålder haft samma jakträtt på fjällmarken som andra fastighetsägare.

4. Statens rätt att sköta upplåtelse

Även om staten skulle sakna den jakträtt man gör gällande, är det naturligtvis möjligt att man skulle ha rätt att sköta upplåtelse av samernas jakträtt på samernas vägnar. En sådan regel har ju gällt långt innan staten kom med sina nuvarande påståenden om den dubbla jakträtten, och den framgår direkt av rennäringslagen.

Det är klart att en lagreglering av detta slag skall följas; man kan som sagt bara åsidosätta sådana lagregler när de uppenbart strider mot grundlag. I skattefjällsmålet prövades just denna fråga med sikte på om det var en grundlagsstridig diskriminering av samerna när de inte själva fick disponera över jakt- och fiskerätten; samerna hade här bland annat åberopat den

omtalade regeln i 2 kap. 15§ regeringsformen (se 1 ovan). Högsta domstolens majoritet underkände emellertid samernas invändning, i stort sett genom detta resonemang; Bakgrunden till rennäringslagens regler om upplåtelse av jakt- och fiskerätt fanns i den första renbeteslagen av 1886, där man av praktiska skäl låtit myndigheterna sköta upplåtelseerna; det framhölls i lagmotiven att ett lappsamfund hade svårt att förhandla till gemensamt beslut och att ingå avtal och använda inflytande medel till gemensam nytta. När sedan den statliga förvaltningen behållits berodde det enligt domstolen på en avvägning mot andra folkgruppers intressen av att utnyttja fjälltrakterna i förvärvssyfte och för fritidsändamål, inte på någon nedvärdering av samerna som folkgrupp. Det var alltså inte fråga om någon otillåten diskriminering, och rennäringslagens bestämmelse måste därför gälla.

Det har nu gått 13 år sedan skattefjällsdomen, och som framgår av fortsättningen (5 nedan) har det förekommit ny forskning som kan rubba vissa förutsättningar för resonemanget i skattefjällsmålet. Rennäringslagens regel stämmer också illa med den nytillkomna ILO-konventionen om ursprungsfolk och stamfolk i självständiga länder, vilken dock inte tillträtts av Sverige. – När det gäller frågan om diskriminering förekommit måste emellertid Högsta domstolens resonemang alltjämt anses avgörande. På denna grund kan man inte bortse från lagens bestämmelse.

Inte heller kan man påstå, att det utan vidare skulle strida mot grundlagen att på sätt som skett beröva samerna rätten att förfoga över den egendom som jakträtten utgör. Visserligen överförs en del av jakträtten till annan genom upplåtelsebeslutet, och en sorts expropriation kan därför anses ha förekommit (*jfr 2 kap. 18§ regeringsformen*). Men om avgiften för upplåtelsen tillfaller samerna lär regeringsformens krav vara uppfyllda. Gratisupplåtelse ter sig däremot knappast godtagbara från denna synpunkt; även om avgiftsfritt fiske kan verka i och för sig motiverat till exempel för innehavare av fjällägenheter, kan man sätta i fråga om inte samerna under alla förhållanden måste anses berättigade enligt grundlagens regel att få ut ett belopp motsvarande skälig avgift, närmast väl av staten. (*Jfr närmare om denna ganska oklara fråga Bengtsson, "Statsmakten och äganderätten", 1987, s. 24 och även "Ersättning vid offentliga ingrepp I", 1986, s. 72 f.*)

Även i övrigt kan regeln synas rättsligt tvivelaktig, trots att den är förenlig med nuvarande grundlag. Mot statens rätt att sköta upplåtelseerna kan under alla omständigheter invändas att den ter sig föråldrad; även om förhållandena i lappbyarna för 100 år sedan gjort det nödvändigt med en statlig förvaltning av jakträtten, är läget ett helt annat idag. Sådana synpunkter kan vara ett stöd för att upphäva lagregeln. Men det är riksdagens sak.

Man kan också säga, att ifall statens påstående om den egna jakträtten visar sig oriktigt, detta är ännu ett

skäl mot att statsmakterna skulle hantera frågorna om småviltjakten utan hänsyn till samernas önskemål. Man berövar på detta vis en enskild sammanslutning – samebyn – att förfoga över egendom som tillkommer den enskilde ensam. Inte heller detta medför emellertid att en domstol idag kan bortse från de lagar och förordningar som reglerar dessa frågor; det kan bara vara en grund för att ändra lagstiftningen på området.

Läget kan emellertid bli ett annat om det omtalade förslaget till ändring i grundlagen godtas. Där skyddas den enskilde bland annat mot att han tvingas att inskränka användningen av mark utom när det krävs för att tillgodose angelägna allmänna intressen (*2 kap. 18§ regeringsformen i författningsförslaget; se SOU 1993:40, s. 27f och prop. 1993/94:117, s. 15f*). Även om reglerna inte direkt tar sikte på situationer som den aktuella, kan man tveka om upplåtelsereglerna i rennäringslagen skulle vara förenliga med syftet med en sådan regel. För närvarande finns dock inte anledning att gå närmare in på den frågan.

5. Oklarheter om äganderätten

Rättsläget blir i alla händelser annorlunda, om samerna visar sig tidigare ha varit ägare till ett fjällområde (eller jämställda med ägare).

Högsta domstolen ansåg i skattefjällsmålet det inte uteslutet att samerna ursprungligen genom ockupation i förening med urminnes hävd skulle ha förvärvat en motsvarande rätt till fjällområden som skattebönder hade i äldre tid; för detta skulle emellertid fordras ett bruk av fjällen som varit intensivt, stadigvarande och väsentligen ostört av utomstående samt med någorlunda fasta gränser för området i fråga. Domstolen hade emellertid inte anledning att gå närmare in på dessa frågor utanför de omtvistade områdena i Jämtland, och där ansågs inte bevisat att förutsättningarna förelåg för ett sådant bruk. Eftersom samerna inte kunde anses som ägare till skattefjällen, ansågs staten ha förvärvat äganderätten till områdena i fråga – närmast genom ett påbud av 1683 om skogarna, där staten gjorde anspråk på en sådan rätt till herrelös mark, i förening med den fortsatta utvecklingen (*se kap. 17:1683*). Av domen framgår emellertid klart, att förutsättningen för statens rätt var att marken verkligen varit herrelös. Hemman som skattebönder innehade med så kallad skattemannarätt, motsvarande nutida äganderätt, berördes inte av påbudet; de områden som de hävdade kunde visserligen minskas genom avvittring – en sorts fastighetsbildningsförrättning – men inte helt överföras till staten.

Med detta synsätt blir det en väsentlig fråga, hur det låg till med rätten till olika fjällområden vid tiden för 1683 års påbud. Om samer innehade sådana områden med rättigheter motsvarande skattemannarätt, fick påbudet ingen effekt för deras del.

Från denna synpunkt har det central betydelse att genom senare finländsk rättshistorisk forskning sa-

Så sent som på 1940-talet intog staten fortfarande ståndpunkten att jakt- och fiskerätten tillkom samerna ensam, i en rättegång mot tredje man (NJA 1942 s. 336).

Fotot visar Anders Danielsson med en renhund. Anders var från Glen och flyttade senare till Hosjöbottnarna i Hallens socken. Anders föddes den 3 augusti 1878. Han dog den 28 augusti 1963.

Foto: Nils Thomasson, Jämtlands läns museums arkiv.

merna kunnat konstateras åtminstone i Torne och Kemi lappmarker ha behandlats som likställda med skattebönder under den kritiska tiden och fram till 1700-talets mitt (*se framför allt Kaisa Korpijaakkos doktorsavhandling "Samelaisten oikeusasemasta Ruotsilais-Suomessa, 1989*). Resultaten har i allmänhet godtagits av finländska rättshistoriker och bland annat medfört att en finländsk kommitté – den så kallade samedelegationen – föreslagit att man i nordligaste Finland skulle "återbörda till samerna äganderätten till deras förra marker och vatten". Såvitt känt tyder inget på att rättsläget i nordligaste Sverige skulle vara annorlunda än i Finland. – Avhandlingen föreligger än så länge bara på finska språket; den har recenserats i Sverige (*i Svensk juristtidning 1990, s. 138 ff*) men synbarligen inte påverkat 1993 års lagstiftning till någon del. I propositionen 1992/93:32 omnämns den inte ens, fast bland annat lagrådet i ett tidigare ärende berört detta nya forskningsmaterial (*ifr s. 300*).

Om man godtar dessa forskningsresultat – och några vägande invändningar mot dem lär inte ha framställts – framstår naturligtvis den nuvarande uppfattningen om rättsläget i de nordliga fjällen som minst sagt tveksam. Trots detta kan de historiska äganderättsförhållandena knappast anses klarlagda ens i de områden som forskningen berört. Det är bland annat osäkert, vilka som kunnat betraktas som ägare till områdena i fråga – enskilda samer eller samebyar – och vad som hänt med äganderätten efter mitten av 1700-talet. Tydligen har staten under 1800-talet och därefter allmänt ansetts som ägare också till dessa fjällmarker, fast staten inte kunnat åberopa något förvärv av vanlig typ och inte heller har lagfart på dem.

Om äganderätten skulle ha övergått från enskilda samer eller samebyar till staten, är det emellertid helt oklart vad grunden skulle vara för detta; om hävd kan knappast bli fråga, ifall man kan konstatera en annan rättmätig ägare och denne eller hans efterkommande

hela tiden brukat områdena. Och man kan inte heller anta att äganderätten skulle ha gått över redan genom att samerna underlåtit att protestera mot statens maktutövning på områdena; bland annat tog Högsta domstolen i skattefjällsmålet direkt avstånd från ett sådant resonemang (s. 182).

För att konstatera rättsläget beträffande de aktuella områdena under senare århundraden fordras historiska undersökningar som inte kan företas i detta sammanhang. I den mån samer en gång i tiden varit ägare till områdena får det emellertid väsentlig betydelse inte minst i fråga om jakträtten. Om staten i äldre tid inte ens varit ägare på områdena i fråga, ter det sig ännu mera svårförklarligt hur samernas ensamrätt till jakten skulle ha gått över till den svaga rättighet som nu skulle gälla enligt statens ståndpunkt. Det måste i så fall ankomma på staten att ge en rimlig förklaring till denna utveckling, och någon sådan har ännu inte getts. – Alldeles särskilt svårt lär det bli att acceptera att staten genom maktspråk berövat samerna jakträtten på vissa områden, ifall man vill förstärka grundlagsskyddet för egendom enligt det framlagda lagförslaget. Skulle man bortse från något sådant just för samernas del, stämmer det illa med förbudet i grundlagen mot att diskriminera en etnisk minoritet.

6. Sammanfattningsvis

kan sägas att rättsläget till stora delar är utrett, såvitt angår jakträtten på det aktuella området, men att det för närvarande finns goda skäl att sätta i fråga den uppfatt-

ning som ligger till grund för statens hantering av jaktupplåtelseerna. Det kan naturligtvis invändas att staten här bygger på riksdagens inställning till frågan: på detta håll har man, i enlighet med bostadsutskottets ståndpunkt, godtagit att statliga myndigheter sköter upplåtelseerna. Frågan är emellertid hur man skulle ha resonerat med ett fullständigt underlag för bedömningen av rättsförhållandena i fjällområdena. Regeringens proposition förbigår åtskilliga av de förhållanden som här har anförts till förmån för samernas ståndpunkt.

En avgörande synpunkt har sannolikt nu liksom tidigare varit att det ansetts angeläget att utvidga allmänhetens jakt- och fiskemöjligheter på fjällmarkerna; som Högsta domstolen framhållit, är det sådana resonemang, inte någon nedvärdering av samerna som ligger bakom det nuvarande systemet. Men det strider mot traditionell svensk rättsuppfattning att låta lämplighetsskäl av denna typ ta över enskildas rätt till egendom; en bruksrätt grundad på urminnes hävd utgör egendom som, enligt vad som framhållits i skattefjällsdomen, har motsvarande grundlagsskydd som äganderätt (se *NJA 1981 s. 248*). Redan idag ter sig alltså inskränkningarna i samernas rätt att råda över jakträtten som svår förenliga med allmänna rättsgrundsatser; vid gratisupplåtelse lär de stå i strid med regeringsformens regler om expropriation. Och det samma gäller som sagt i än högre grad om det framlagda förslaget att förstärka grundlagsskyddet för egendom går igenom. □

10. Tåssåsensmodellen – Det samiska alternativet –

”Jämtlandsmodellen”

Av Renskötare Olof Johansson

I Tåssåsens sameby har jaktföreningen Gierhen sedan 1987, under sju jaktsäsonger, utvecklat en modell för ripjakt som tillfredsställer såväl jakt- som renkötsel- och naturvårdsintressen. Den har stått som modell för övriga samebyar i Jämtland och även rönt stort intresse hos samebyarna i Väster- och Norrbotten. Denna modell har ej beaktats av Jägarförbundet eller i samepropositionen.

Ny ripjaktspolicy på renbetesfjällen i Jämtlands län

I Jämtland höjs i mitten på 1980-talet röster för att förändra upplåtelsepolicyen beträffande småviltjakten på renbetesfjällen. Fram till nu har ripjakten varit utarrenderad till privatpersoner, många gånger i flera generationer. Det är i det närmaste omöjligt för nya jägare att komma i åtnjutande av markerna.

Samebyarna är helt på det klara med att utvecklingen inte går att stoppa, och att fjälljakten måste göras tillgänglig för flera jägare. Samebyarna engagerar hösten 1986 före detta rennäringsdirektören Iwan Lundberg för att göra en utredning om förutsättningarna för en utökad ripjakt inom samebyarna. Den utredningen visar klart, att det inom samebyarna finns en uttalad vilja att själva ta hand om och administrera en utökad ripjakt.

Pilotbyar

Tåssåsens sameby har redan på 1960-talet inom ramen för en utvecklingsplan för ”Tåssåsens lappby” tankar på att själva administrera ripjakt- och fiskeupplåtelser. Tiden är då inte mogen för ett så radikalt förslag, och framställningen avslås följaktligen av dåvarande lappväsendet. I mitten på 80-talet anser samebyn att det är dags för ett nytt försök. Detta konkretiseras med hjälp av Svenska samernas riksförbund i ett PM daterat 1985-09-18 som tillställs Lantbruksnämnden. Efter två års diskussioner, och även med Lundbergs utredning som grund, ansöker Tåssåsens sameby 1987-03-10 om att själva få sköta om upplåtelseverksamheten från och med hösten 1987.

Det är nu inte alls så enkelt, då det hos myndigheterna finns en misstro mot att samebyarna skall klara av detta. Efter många och långa diskussioner i rennäringsdelegationen beslutas det att Tåssåsen och Tännäs skall få bli pilotbyar under en tvåårsperiod. Tännäs jaktupplåtelsekonstruktion tas fram av lantbruksnämnden. Samebyn skall förmedla jakträttsbevis (vilket visar sig inte fungera tillfredsställande).

Tåssåsen arbetar med en modell som skall beskrivas närmare här.

Provverksamheten i Tåssåsen startar 1987. 1989 förlängs den med ytterligare tre år. 1992 görs en utvärdering som utmynnar i ett beslut om upplåtelse till och med utgången av 1994.

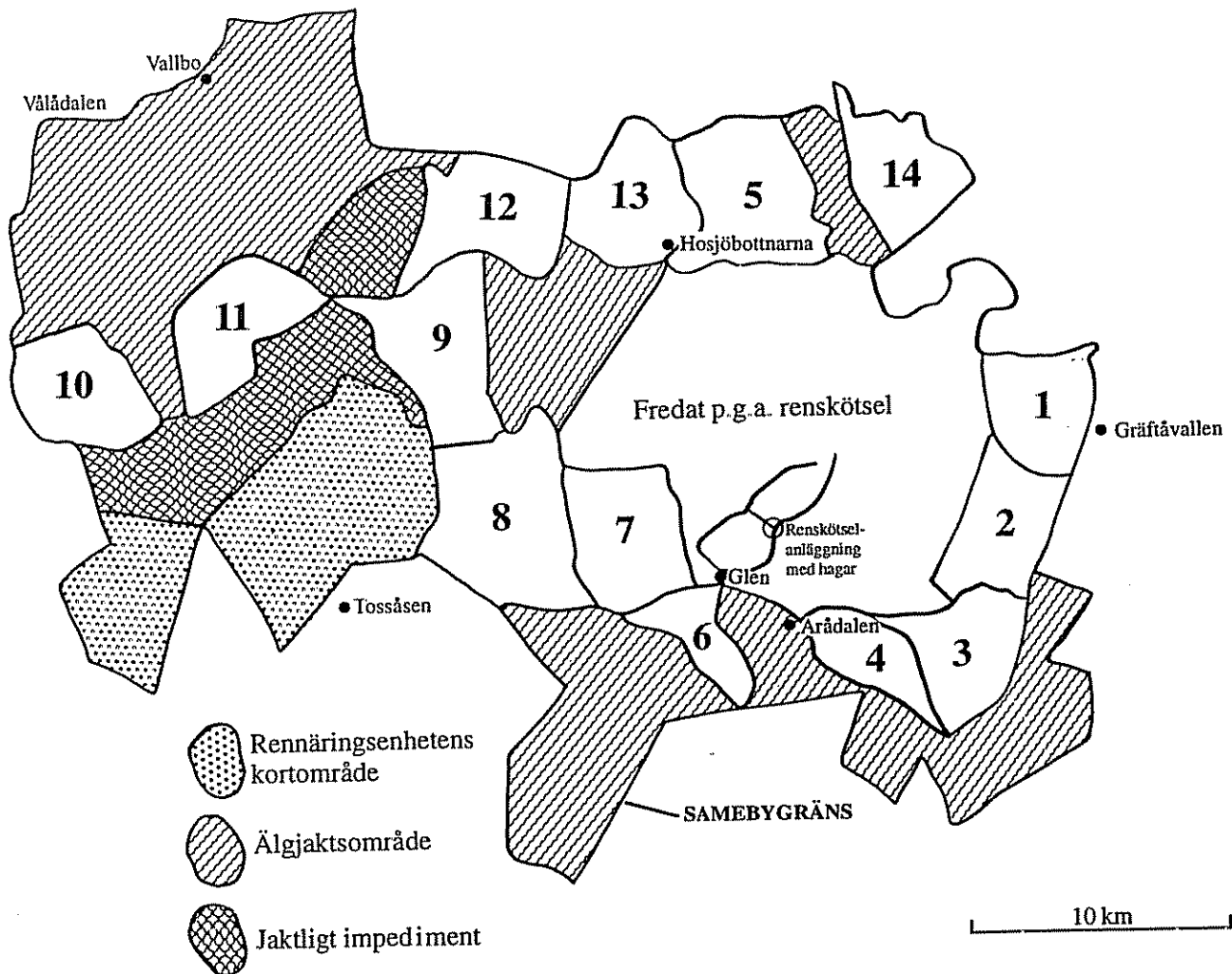
Jaktföreningen Gierhen

I rennäringslagens 9§ står det att: ”Sameby får ej driva annan ekonomisk verksamhet än renkötsel”. Det innebär att en sameby i egenskap av juridisk person är förhindrad att syssla med annat än just renkötsel. För att kringgå detta bildas 1987-08-12 inom samebyn en ideell jaktförening (vilket är tillåtet) med namnet Gierhen.

Gierhen betyder fjällripa på samiska. Syftet med föreningen är att organisera ripjakten på ett sådant sätt att det tillfredsställer såväl jägarna som renkötseln och naturvården.

Av samebyns totala areal på 111 228 hektar bedöms 30 250 hektar vara av sådan kvalitet att det är bra ripjaktsmarker. Av dessa undantas 8 140 hektar ripjaktsbiotop med hänsyn till renkötseln och i viss mån med tanke på att undvika störningar i älgjakten. Lantbruksnämnden undantar 3 860 hektar ripjaktsbiotop

forts. sid 54

Fig. 1. Karta över Tässåsens samebys områdesindelning för ripjakt. Det område i centrum som varit fredat av hänsyn till renskötseln är nu enligt statens beslut, tillsammans med samebys älgjaksområde och rennäringens kortområde, allmän jaktmark!

Jaktföreningens tidigare områdesindelning svarar mot följande beskrivning (enligt Gierhens informationsmaterial till jägarna):

1. Området upplåtet enbart för hundträning och jaktprov. Lämplig förläggning är Gräftåvallens fjällanläggning. Mer information lämnas av T. Hagström.

2. En lågfjällsslutning med frisk rished som begränsas i norr av Tvärån och i söder av Gräftån. I öster gäller samebygränsen (upphuggen och markerad). Gräftåvallen lämplig utgångspunkt.

3. Lågfjällsslutning med omväxlande frisk rished, torrt kärr, blandad myr och litet låg björkskog. I väster begränsad av en tänkt linje höjden Valskaftsrumpan - Valskaftet och i sydost av björkskogskanten. Älgjakt pågår viss tid nedanför trädgränsen. Stör ej denna. Skogsbilväg till Nybodarna. 1,5 km gångstig till Valskaftet där renvaktarstuga finns.

4. Fjällslutning med frisk - torr rished och en del blandad myr. I nordväst begränsad av skoterled och i sydväst av björkskogskanten under älgjaksperioden. Utgångspunkt Arådalen. Logi i Glen eller STF's stuga i Arådalen.

5. Ett väldigt varierande område där all slags mark finns representerad. I norr främst torr rished och i

söder hedbjörkskog. På grund av älgjakt enbart upplåtet viss tid. Utgångspunkt och logi i Hosjöbottarna.

6. Lågfjällsområde där blandad myr dominerar. Rished finns. Skoterled som gräns i norr och i övrigt gäller björkskogskanten som gräns p.g.a. älgjakt. Utgångspunkt och logi i Glen.

7. I sydost samma typ som 6. I nordväst torr rished. Gräns i väster Fjällsjöbäcken. I norr rösad gångstig och i öster björkskogskanten. Utgångspunkt och logi i Glen.

8. Framför allt området runt Storlövsjön med intelligande fjällslutningar. Blandad torr och frisk rished samt hedbjörkskog. Logi i renvaktarstuga i norra delen av området. Avstånd från Tässåsen 13 km. Lämpligt att flyga till Finnsjön, 1,5 km från stugan.

9. Tämligen platt lågfjällsområde med torr rished i norr och blandad myr i söder. Gräns i norr rösad stig, i öster ungefär i björkskogskanten. Logi i fiskecampen eller i STF's Anarisstuga. Flygtransport rekommenderas.

10. Högfjäll med branta sluttningar samt Trondans dalgång. I nordväst hedbjörkskog. I söder frisk rished med inslag av våt rished och i öster skarp rished. Gräns i väster Trondan, i söder Lillån. I öster fjälltopparna och i norr björkskogskanten. Logi i Tväråkdåtan. Helikoptertransport rekommenderas.

11. Dalgångarna runt Storgröngumpen. I norr frisk rished, i öster rismyr, i söder gräshed och torr rished samt i väster en del hedbjörkskog. Logi i renvaktarstugor eller i STF's Lunndörssstuga. 7 km från Vallbo till renvaktarstuga. 11 km till Lunndörssstugan.

12. Kuperat lågfjällsområdet runt Anasjön. Rismyr, blandad myr, hedbjörkskog och torr rished. Logi i fis-

kecamp och/eller i renvaktarstuga. Flygtransport rekommenderas.

13. Kuperad hedbjörkskog i söder, och torr rished med björk upp mot Gestvalen som består av gräshed. Området enbart upplåtet viss tid p.g.a. älgjakten. Logi och utgångspunkt i Hosjöbottnarna.

14. Högfjäll med branta sluttningar. I sydväst hedbjörkskog. I norr skarp rished och i sydost torr- och frisk rished. Lämpliga utgångspunkter är Fjällhal-sen, Höglekardalen, Järvdalsbodarna och Mård-sundsodarna.

för egen kortförsäljning. Därefter kan Gierhen fördela övrig areal ripjaksbiotop, det vill säga 18 250 hektar, på 14 jaktområden.

Områdena görs 2 500 hektar stora och kommer följaktligen att innehålla ungefär halva arealen bra ripjaksbiotop och halva arealen mindre bra biotop ur jakt synpunkt.

Områdena läggs också ut i terrängen, så att det skall finnas naturliga avgränsningar och möjlighet till logi i, eller i anslutning till, området.

Av kartan (figur 1) framgår det att områdena är utlagda som en krans runt samebyn med den centrala delen undantagen. Det beror på att det centrala området är samlings- och trivselområde för renarna under september månad. Där har samebyn också sina beteshagar och sin slaktanläggning. Jakt i detta område är inte annat än i undantagsfall lämpligt ur renskötsel synpunkt. Området värnas också av naturvårdsskäl.

Balans i upplåtelser

Farhågor framförs både om att samerna skall upplåta allt för litet jakt, och att de i ekonomiskt vinstintresse skall ödelägga ripstammen genom för mycket jakt.

Det framkommer också på ett tidigt stadium att varje jaktsällskap ensamma vill disponera ett område utan risk att stöta på andra jägare. Varje område upplåts därför till ett jaktsällskap bestående av en till fyra jägare åt gången. De får jaga i maximalt fem dagar. En kostnadsfri vilodag kan läggas in av de som vill. Mellan varje jaktsällskap skall området vara tomt i minst en dag.

Eftersom Gierhen eftersträvar en beläggning på 50% på varje område till och med september månads utgång, innebär detta att varje område kommer att hysa cirka fyra till fem jaktsällskap per säsong.

Från och med oktober månad släpper Gierhen in jägare, utan förhandsbokning, i de områden där riptillgången visat sig vara god.

Gierhen's indelning i områden gör det möjligt att hitta en balans mellan jägar-, naturvårds- och renskötselintressena. Jaktföreningen kan stänga av de områden där älgjakt bedrivs eller där riptillgången är dålig. De flesta områden (elva stycken) kan dock hållas öppna även under älgjakten. De områden där lantbruksnämnden säljer jaktkort, avstängs dock helt från en vecka före älgjakten till den första älgjaktperioden år över.

Hög säkerhet

Säkerheten vid såväl rip- som älgjakten är hög. Endast ett jaktsällskap åt gången har tillträde till ett område. Under den tid de är där, bedrivs det inte heller någon älgjakt. Rensköterna vet alltid var och när det finns jägare i markerna.

Prissättning

Första jaktsäsongen 1987 gäller samma pris under hela tiden: 300 kronor per jägare och dag. Detta pris är fastställt av lantbruksnämnden. Enkät svar visar att det finns önskemål om en differentierad avgift. Följande säsong förändras därför priset på så sätt, att det sjunker efter tre veckor med en tredjedel och efter sex veckor med två tredjedelar. Detta pris är sedan oförändrat till 1992. Då beslutar länsstyrelsen att priset skall vara 1% av basbeloppet inklusive moms med differentiering enligt tidigare. Det innebär då ett högsta pris på 340 kronor per jägare och dag.

Hundträning

I samarbete med Gräftåvallens fjällanläggning som specialiserar sig på just ripjakt med kringaktiviteter ordnas kurser, träningar, jaktprov etc. För hundträning och jaktprov tas en avgift ut på 50 kronor per hund och dag eller start. I den mån denna mark inte räcker till för

större jaktprov försöker Gierhen, beroende på var renar finns och med hänsyn till älgjakten, att hitta kompletterande marker.

På förslag från fågelhundsägare upplåts område 1 för enbart hundträning och jaktprov. Här kan vi konstatera att hundträning och jaktprov stör renarna. När jaktprov har ägt rum eller när en större hundträningsgrupp varit där, är området i det närmaste kliniskt rent från renar. Det gör nu ingenting, då samebyn räknar med detta och då renarna av störningen styrs över mot det centrala uppsamlingsområdet i samebyn. Hade däremot en sådan störning skett i det centrala området, hade konsekvenserna blivit oerhört stora med merarbete och stora extra kostnader som följd.

Under 1989 noteras 340 startande hundar i olika prov samt 180 hundträningsdagar.

Logi- och transportmöjligheter

De första årens intäkter används till att utrusta renvaktarstugor och en kåta med gasolanläggningar, fotogenvärmare, sängkläder och köksutrustning. De städas och målas. Därmed kan fem stugor och en kåta stå till ripjägarernas förfogande. Därutöver finns möjlighet till logi i två fiskecamper, tre STF-stugor, privata stugor och fjällanläggningar i trakten.

Var och en får själv avgöra hur han vill ta sig ut i markerna, om det skall ske med sjöflyg, helikopter eller per fot. Samebyn lånar i förekommande fall ut nyckel till låsta vägbommar för de som väljer att färdas med bil.

Ortsbojakt

Gierhen erbjuder sig på ett tidigt stadium att avsätta några jaktområden enbart till ortsbor och till ett lägre pris. Detta genomförs emellertid aldrig, då lantbruksnämnden väljer att själva disponera några områden inom samebyn där man erbjuder jakt för i första hand ortsbor och i andra hand för övriga jägare.

Det visar sig också att intresset bland ortsborna är litet. Det medför att dessa områden kommer att i huvudsak nyttjas av tillresta jägare, med den skillnaden att de bokar sin jakt hos lantbruksnämnden.

Fjällägenhetsinnehavare, och dito före detta, disponerar ett väl tilltaget område i anslutning till fjällägenheterna för såväl älg- som för småviltjakt.

Bokningssystem

Jägarna vill ofta få göra inbokningen av ripjakten så tidigt på året som möjligt. Detta för att kunna planera in semester eller för att söka vidare om de inte får

plats. Gierhen försöker svara upp mot detta, men det har visat sig vara svårt då besked och beslut från lantbruksnämnden, numera länsstyrelsen, dröjer under provverksamhetsåren.

Bokningen under perioden 1988-1992 sker med olika varianter av telefonkö under en förutbestämdd dag. Det fungerar inte tillräckligt bra, då televerket blir överbelastat.

Säsongen 1993 prövar Gierhen en ny variant som innebär att det i informationsbrevet till jägarna finns med en numrerad talong som skall återsändas, om jägaren vill vara med i det årets lottnings av turordningen till inbokningen.

Bland de talonger som återsänds till Gierhen, dras sedan en turordning under överinseende av pensionerade konsulenterna vid rennäringsenheten, Rune Jansson. Ingen har vid bokningen någon fördel framför någon annan. Alla har samma chans. Enda nackdelen är att några blir utan jaktområde, eftersom markerna inte är oändliga. De som blir utan område ett år, får en ny chans året därpå.

Upplysningar om denna turordning kan sedan fås på en telefonsvarare vad beträffar den första hälften av listan. En förutbestämdd lördag rings sedan varje jägare upp i tur och ordning för att vi skall kunna diskutera önskemål beträffande tidpunkt och jaktområde i samband med inbokningen. Den dagen får de intresserade jägarna se till att vara anträffbara på telefon.

Till slut är samtliga områden inbokade för de första fem jaktveckorna.

När turordningen är klar har jägarna 14 dagar på sig att betala in en bokningsavgift på 50 kronor per jägare och dag. Vid avbokning före den 1 augusti återbetalas hälften av bokningsavgiften. Full betalning skall vara insatt på Gierhens postgiro-konto senast 10 dagar innan första bokade jakttag.

Efter att Gierhen erhållit bokningsavgiften skickas jaktkort, detaljkarta över anvisat område, inbetal-

Kontrollnummer 165
Orsårda 6 skjutna ripor 21
Öersårda ..... skjutna ripor .....

Övriga synpunkter:
Otroligt fina marker och
relativt välbesatt med fågel.
Strålände väder.
Fyra helnöjda jägare som
styrde kosan hem mot Färila med
hopp om att få återkomma.
MVH
Gierhen

Jaktföreningen Gierhen
Clon 4
840 31 Asarna

Fig. 2. Exempel på obligatorisk talong med tillbakarapportering från jägarna till Gierhen

Fig: 3 och 4. I jordbruksverkets föreskrifter beviljas upplåtelse av rätt till jakt inom respektive kommuner. Kommunerna är dock mycket stora i de nordliga länen. Jaktföreningen Gierhen anser att samebyarna är lämpligare som indelningsgrund, eftersom de är mindre. Det blir lättare att få en överblick över var jakt kan bedrivas, och var störningar i renkötseln skall undvikas. Likaså blir det enklare att ha en överblick över var man av naturvårdsskäl bör undvika jakt. Tåssåsens sameby med jaktföreningen Gierhen är markerad med X på kartan.

Källa: Lantbruksstyrelsen/Statens Planverk. Rapport 44, del 5 (något justerad).

ningskort, en allmän information om samebyn, övrig information beträffande jakten och en viltrapporterings-talong till jaktsällskapet.

Jaktkortet är sedan giltigt tillsammans med postens kvitto på inbetald slutavgift. Jägarna har alltså allt klart för sig innan de reser hemifrån.

Enkel administration

Med telefon, post och postgiro kan alla formaliteter klaras av i god tid före jakten. I många fall använder jägarna en del av sommarsemestern för att bekanta sig med det jaktområde de senare skall jaga på.

Administrationen kan på detta sätt hållas på en låg nivå. Jägarna får alltid tala med en person som kan markerna och som vet hur renskötseln bedrivs i området.

Viltrapportering

När jakten är avslutad fyller jägarna i antal skjutna ripor samt övriga intryck och synpunkter på en bifogad talong (se fig. 2), som omedelbart skall återsändas till föreningen. Åtterrapporeringen är hundra procentig. Många ringer dessutom och meddelar hur jakten har gått. På så vis kan Gierhen hela tiden hållas informerad om läget på respektive områden. Vid några tillfällen erbjuds jaktsällskap i förväg att byta område, då riptillgången visat sig vara dålig.

Genom att hela tiden följa upp varje område via dels egna iakttagelser under sommaren, viltrapporter från jägarna och statistiksammanställningar kan Gierhen styra jaktrycket i förhållande till riptillgången, så att det inte föreligger någon risk för utarmning av viltbestånden.

Kontrollsystem

Gierhens uppläggning innebär att jakten i viss mån blir självkontrollerande. Varje jaktsällskap bevakar "sitt" område noga och rapporterar så snart någon obehörig jägare varit inne på deras område. Detta har föranlett en polisanmälan och några tillsägelser till olovliga jägare.

Rensköterna vet också på vilka områden det skall vara jägare. De passar på att kontrollera jägarna när de är ute i renskötselarbetet. Om något otillbörligt skulle inträffa så vet Gierhen vilka jägare som har haft tillträde till området. Punktinsatser med hjälp av helikopter och i samarbete med polis har skett i förebyggande syfte. Att kontroller sker sprids snabbt i jägarkretsar. Vid samtliga kontroller har allt varit i sin ordning.

Samebyns gäster

Gierhen har tagit emot cirka 200 ripjägare per år fördelat på drygt 50 jaktsällskap. Det innebär cirka 600 manjaktdagar. Jägarna har skjutit i snitt två ripor per man och dag, vilket ger cirka 1200 ripor per år. De bor 170 gästnätter i samebyns stugor.

Då varje jägare ses som samebyns gäst gör samebyn och dess medlemmar allt för att de skall trivas så bra som möjligt. De problem som eventuellt uppstår löses på för alla parter bästa sätt.

Gierhen har hela tiden varit lyhörd för åsikter, synpunkter och kritik, vilket har inneburit att föreningen hela tiden förändrats till det bättre.

Annonsering onödig

Gierhen har aldrig behövt göra reklam för sin verksamhet. Tillströmningen av intresserade har allt sedan starten varit större än vad föreningen har kunnat tillgodose. De flesta jägarna återkommer år efter år. Alla intresserade jägare, som lämnat sitt namn och adress till Gierhen, erhåller varje år ett brev med upplysningar om gällande regler för jakten, samt vilka förändringar som har skett sedan föregående år. De får en karta som visar gällande jaktområden samt en kort presentation med en vegetationsbeskrivning av varje område.

Gierhens filosofi är att en bra produkt säljer sig själv. Därför har föreningen eftersträvat att gästande jägare skall återvända hem nöjda.

Utvecklingsplaner

Målsättningen för Gierhen är att successivt utveckla övrig jakt inom samebyn samt att själv ta hand om fiskeupplåtelser på samebyns vatten. Även övrig turism faller inom ramen för denna utveckling av samebyns verksamhet. Därmed kan samebyn leva upp till riksdagens beslut om den fysiska riksplaneringen (*prop. 1972:111*) där det framhålls "att utvecklingen inom fjällområdet, med bl.a. ökad turism, bör styras i en sådan riktning att samiska intressen inte skadas och helst så att samerna själva får del i utvecklingens positiva sidor".

Häri genom kan också arbetstillfällena inom samebyn öka och säkerställa möjligheterna för samebyns ungdomar att stanna kvar inom samebyn.

Överförbar modell

Här har enbart beskrivits hur ripjakten upplåts. Tillämpningen blir densamma även för övrig småviltjakt. Tåssåsenmodellen är i sin konstruktion direkt överförbar till alla andra samebyar (se fig. 3 och 4). Den måste dock självfallet anpassas till de lokala förutsättningar som råder inom respektive sameby.

Förutsättningen för att lyckas med jakt- och fiskeupplåtelser är att samordna intressena på ett sådan sätt, så att ingen känner sig överkörd eller illa behandlad. På så sätt kan renskötsel-, jakt- och naturvårdsintressena tillgodoses inom ramen för en utvecklad samebyverksamhet. Nyckelordet är samförståndslösningar inte konfrontation. □

11. Organisation av ripjakten i Norge:

– En jämförelse med Tåssåsen-modellen –

Av Professor Johan B. Steen,
Universitetet i Oslo.

I samband med införandet av ett nytt småviltjaktssystem i Sverige har jag blivit ombedd att ge en värdering av de olika system som praktiseras i Norge samt att jämföra dessa med Tåssåsen-modellen.

Avsikten med det nya systemet antas vara att flera jägare skall få tillgång till småviltjakt, speciellt ripjakt på områden där det idag bedrivs renskötsel. Det är rimligt att anta att om ett dylikt jaktssystem skall lyckas väl, bör de nuvarande brukarna hållas skadeslösa, helst bör de tjäna på det nya systemet.

Jag tror att vi har gjort en del erfarenheter i Norge som kan vara nyttiga när man skall utforma ett nytt system i Sverige.

Nedan har jag gjort en värdering baserad på egna erfarenheter av ripjakt på olika platser i Norge sedan 1961 och i Sverige sedan 1974. Jag har också ägnat mig åt ripforskning sedan 1972.

För ytterligare information vill jag rekommendera att man kontaktar:

Norsk Institutt for Naturforvaltning, Trondheim, där man kan få information om de erfarenheter man har av olika småviltsystem som praktiseras på statens mark samt förhållandet mellan vildren och ripjakt.

Reindriftskontoret, Landbruksdepartementet, Oslo, där man kan få information om hur tamrenskötseln ser på ripjakt inom sina betesområden.

Ripjakt i Norge

Ripjakten i Norge bedrivs i två typer av områden:

1. Privata områden där jägarna hyr ensamrätt till all ripjakt hela säsongen. Priserna varierar mycket, men 1 krona per ar (1000 kvadratmeter) är rimligt. En areal på 20 000 ar är vanligt för ett område med fyra jägare. Varje jägare betalar då 5 000 kronor.
2. Allmänningar, statlig mark eller gemensamt ägd mark där det säljs säsong-, vecko- eller dygnskort

till ett antal jägare. Priset för ett veckokort är sällan mer än 500 kronor.

Det är otvivelaktigt allmänningjakten som är intressantast i samband med omorganisationen av ripjakten i Sverige.

I Norge började antalet ripjägare på allvar att öka på 60-talet. Tidigare var det vanligt att jägare köpte säsongkort som gällde för hela allmänningen och för hela säsongen. På några allmänningar såldes det ett obegränsat antal jaktkort, på andra var antalet begränsat. Inom några allmänningar drog man varje år lott om vem som fick jakträtt.

Varefter antalet jägare ökade, visade det sig att detta förvaltningssätt inte var helt tillfredsställande. Det medförde ofta att det blev för många jägare på de delar av området som var lättillgängligt. Detta medförde, i sin tur, att jägarna ofta gick "i kö" så att de ständigt blev inblandade i varandras jaktsituationer. Jägarna klagade också över att de varje år måste jaga i ny och okänd terräng, medan förvaltningen klagade över att jägarna inte hade ansvar för framtiden. Dessutom förde det till allt för stor beskattning av ripbestånden inom vissa områden.

Avsiktlig förvaltning

Så småningom kom man fram till en mer avsiktlig förvaltningsform som tog sikte på att uppfylla följande kriterier:

1. Ripjakten skall förvaltas så att man säkrar ett försvaret viltbestånd.
2. Kvaliteten på jakten skall tas tillvara.
3. Så länge kraven i punkt 1 och 2 uppfylls skall flest möjliga jägare få tillgång till jakten.

För att uppnå detta har det visat sig i överensstämmelse med syftet att dela upp området i "jaktfält". På varje

fält säljs det sålunda ett antal veckokort eller dygnskort. Denna typ av kort innebär, till skillnad från säsongkort, att förvaltningen har full kontroll över jakttrycket på de olika fälten samtidigt som jägarna/jaktlaget har ensamrätt till jakten på "sitt" fält under den period de har kort. Det har också visat sig överensstämma med syftet att samma jägare får jaga på samma område varje år. Då blir de bekanta med området och motiverade till att värna både ripbestånden och naturen i övrigt.

Lokalt anknuten "fjelloppsyningsman"

En viktig orsak till att denna ordning har blivit en succé, är att jakten på varje allmänning organiseras av en "fjelloppsyningsman" som både har facklig kompetens, genom utbildning i viltbiologi och viltförvaltning, och samtidigt är välbekant med området. Försök med förvaltning av byråkrater utan facklig kompetens, som icke är bekanta med områdena, har inte varit tillfredsställande.

"Fjelloppsyningsmannen" organiserar jakten, säljer jaktkort, informerar om övernattningsmöjligheter etc. och ägnar sig åt praktisk tillsyn under jakten.

Intäkterna vid försäljningen av jaktkort stannar lokalt och används till att täcka förvaltningsutgifterna och – om det blir överskott – också till viltvård i området. Att lokala brukare, i vårt fall bönder som ägnar sig åt fårskötsel, får ekonomiskt utbyte av ripjakten är helt avgörande för ett smidigt samarbete på lokalplanet.

Hänsyn till betesdjur

I Norge är det vanligt att får betar på samma områden som där det bedrivs ripjakt. För att försäkra sig om att fåren inte blir utsatta för angrepp av hundarna, kräver nu flera allmänningar att hundarna skall ha certifikat på att de är får-rena. I de flesta områden finns det också antingen tamren eller vildren.

Erfarenheterna från Norge visar att det är ett obetydligt antal olyckor med får som förorsakats av fågelhundar under ripjakten. Tamrenskötarna har heller inte rapporterat om problem med fågelhundarna. Således tillåts det träning av fågelhundar i de områden där Vågå och Lom tamrenskötselgrupp har sina betesmarker.

Allmänningsjakt i Norge – Tässåsenmodellen

Jag har jagat ripa i 19 år med utgångspunkt i Glen sameby som ligger inom Tässåsen-området. Jag har varje år fört noggrann statistik över jakten, antal jägardygn och utbytet. Fram till 1986 hade vårt jaktlag ensamrätt till jakten i området. Från och med säsongen 1987 infördes ett nytt system – Tässåsenmodellen – som har väldigt mycket gemensamt med det system som man har kommit fram till

Ett ökning av antalet jägare, som inte är bekanta med terrängen eller känner ansvar, kan leda till överskattningar av viltbestånden i vissa områden. Jakt måste förvaltas på ett sådant sätt att jägarna är motiverade att värna både ripbestånden och naturen i övrigt.

Foto: Per Klaesson.

i Norge. Jaktområdet delades in i jaktfält. På varje fält såldes ett begränsat antal dygnskort. Vårt jaktfält var cirka 25 kvadratkilometer stort och vi har varit cirka 5 jägare i 5 dygn. Detta jakttryck svarar mot det som anses som optimalt i Norge.

Medan vi hade exklusiv jakträtt sköt vi cirka 6 ripor per jägardag, efter 1987 har vi skjutit cirka 4 ripor per jägardag. Vi anser att kvaliteten på jakten är nästan lika god som när vi hade ensamrätt. Men samtidigt vet vi att det säljs dygnskort på samma område efter vår jakt.

Under de 19 år som jag har jagat i Glen har jag aldrig upplevt problem med renarna i området och vi har heller aldrig fått klagomål från samerna som äger renar och bedriver renskötsel i området.

Slutsats:

Tässåsenmodellen är, enligt min erfarenhet, en optimal modell för en långsiktig och god förvaltning av ripjakten. Den tillmötesgår alla de kriterier som har visat sig väsentliga för allmänningsjakt i Norge (att bevara en tillfredsställande viltstam och att upprätthålla en hög jaktkvalitet samtidigt som så många som möjligt får tillgång till jakt).

Om ripjakten i Sverige i framtiden organiseras efter samma modell, tror jag att både ripjägarerna och rensköterna kommer att bli mycket nöjda. □

12. ”A New Partnership?”

Av Socialantropolog Eivind Torp

1993 proklamerades av FN som urbefolkningarnas år. Temat var ”Indigenous peoples – a new partnership”. Vad kunde vara mera lämpligt för den svenska regeringen, än att under slutet av 1992 introducera det nya året genom att presentera sin proposition om samerna? Detta var första gången någon svensk regering hade presenterat förslag till en genomgripande reglering av förhållandet mellan den svenska nationalstaten och samerna som en urbefolkning.

I Norge och Finland hade samerna redan nått långt. Där var deras status som urbefolkning erkänd i grundlagen och egna folkvalda organ var redan verksamma.

Ända sedan 1983 hade frågorna kring samernas rättigheter inom det svenska samhället varit under utredning.

”Krav vi lade fram i olika sammanhang under dessa åtta väntans år bemöttes med att ”det här får anstå i avvaktan på samerättsutredningen.” Vår räddningsplanka, vårt sista halmstrå. Och vi väntade och hoppades” (*Samefolket 1992, nr 11*).

På det internationella planet hade under detta decennium en rad urbefolkningsgrupper världen över fått stärkt sina rättigheter. Bland samerna i Sverige var förväntningarna höga, – de hade fått vänta länge. I oktober 1992 presenterade regeringen sin proposition ”Samerna och samisk kultur” (*1992/93:32*).

”Äntligen....! Vi bladade i den digra luntan för att hitta avsnitten om samelag, språklag, grundlagsskydd, om hur skogssamernas rättsliga och kulturella situation ska förbättras, om hur näringsunderlaget i samebyarna ska breddas, om hur de icke renskötande samernas krav på rätt till sina fäders marker har tillmötesgåtts.... Vi hittade ingenting om allt detta. Däremot läste vi sida upp och sida ned om hur många och besvärliga våra renar är och hur tredskande renägare ska bestraffas. Vi förväntas buga till marken för detta utslag av samhällelig generositet. Sametinget får vi tydligen till priset av inskränkt rätt till jakt. Samernas jaktmarker styckas upp och delas ut till andra än samer. Kolonisationen av Sápmi fortsätter” (*Samefolket 1992, nr 11*).

Bland samerna blev regeringens förslag alltså en stor besvikelse. Stor medial uppmärksamhet riktades mot samerna och deras besvikelse, när de under sitt landsmöte brände den nyss presenterade propositionen.

Till grund för artikeln ligger ett antal intervjuer med samer i ett femtontal olika samebyar i Sverige. Intervjuerna är gjorda under mars 1994.

Varför väckte propositionen så kraftfulla reaktioner bland samerna? Vad var orsakerna till deras besvikelse? Den allt övervägande orsaken till detta var regeringens förslag om upplåtelse av rätt till jakt och fiske på statens mark ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen.

Från regeringens sida är man noga med att påpeka att; ”upplåtelse av rätt till jakt och fiske på statens mark skall utvidgas till att i princip omfatta all mark där inte någon olägenhet av betydelse uppkommer för rennäringen eller där samebymedlems rätt till jakt eller fiske inte träds för när” (*prop. 1992/93:32, s. 131*).

Vad blir då de egentliga konsekvenserna av regeringens förslag om ändringar vad gäller rätt till jakt och fiske? Hade man överreagerat från samiskt håll eller finns orsakerna till deras reaktioner i förhållanden som inte omedelbart hänför sig till jakt- och fiskefrågan?

Vi skall i detta sammanhang redovisa vilka konsekvenser beslutet angående jakt och fiske får dels för rennäringen och dels för samerna som urbefolkning och etnisk minoritet i Sverige.

”...inte någon olägenhet av betydelse...”

Statsmakterna har i en rad sammanhang slagit fast att rennäringen är en förutsättning för den samiska kulturens fortsatta existens (*prop. 1992/93:32, s. 104, SOU 1976/77:80*). Rennäringen skyddas följaktligen av en rad svenska lagar, från grundlagen (*1976:871, 1:2*) till en rad speciallagar. I samband med beslutet om upplåtelse av rätt till jakt och fiske på statens mark ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen har det därför, på principiella grunder, varit viktigt att säkra renskötelsen mot nya intrång. Upplåtelse av rätt till jakt och fiske skall enligt regeringen således omfatta ”all mark där inte någon olägenhet av betydelse uppkommer för rennäringen”. Det är emellertid länsstyrelserna som skall ansvara för det praktiska arbetet med upplåtelseerna. Det har visat sig att många samebyar har fått hela

sitt område ovan odlingsgränsen eller på renbetesfjällen upplåtet för jakt till allmänheten. Från de renskötande samernas sida frågar man sig då vad regeringens garantier om "inte någon olägenhet av betydelse" egentligen är värda? Många renskötare befarar oerhörda problem inom renskötseln trots regeringens garantier.

Behovet av betesro

Orsakerna till detta hänger i stor utsträckning samman med renens biologi och ekologiska anpassning. Under hösten drar sig renarna ned från högfjällsområdena och söker föda (bland annat svamp) i områden mellan högfjället och skogen. Under denna tid infaller brunsten. Då samlar rentjurarna störst antal vajor kring sig. Renarnas betesro och trivsel är av största betydelse under denna period eftersom störningar bland annat får direkta konsekvenser för reproduktionen.

Inom många av samebyarna utgör de områden som renarna uppehåller sig på i denna period de mest attraktiva områdena för småviltjakt! När jakten väl är tillåten inom dessa områden befarar man från renägarnas sida att det blir omöjligt att hålla de områdena fria från jägare.

Jakt inom dessa områden kommer, förutom stress, betesstörningar och reproduktionsrubbnings, framför allt att medföra att renflokkarna sprider sig. Från rennäringshåll befarar man därför att småviltjakten kommer att medföra mycket extra arbete vilket i sin tur betyder extra kostnader för att till exempel kunna återsamla renhjordarna med hjälp av helikopterflygning. Erfarenheterna från Norrbottens län, där man sedan lång tid har haft upplåtelser av rätt till jakt ovan odlingsgränsen, är entydiga vad gäller att småviltjakt inom renbetesområde medför extrakostnader för rennäringen.

Ett grundläggande problem med en *fri* småviltjakt ovan odlingsgränsen och på renbetesfjällen är att renarna och jägarna representerar två korsande rörelsemönster: Medan renarna under slutet av sommaren och sedan under hösten instinktivt drar sig ned från högfjället och mot låglandet, kommer jägarna från låglandet och rör sig upp mot fjällområdena. Även om jägarna görs medvetna om detta och försöker att beakta detta, kommer deras närvaro i områdena mellan fjäll och skog att utgöra ett väsentligt störningsmoment för rennäringen.

Ursprunglig näring svår att hålla vid liv

Jakt och fiske har vid sidan om renskötseln varit samernas viktigaste näring (*prop. 1992/93:32, s. 27*). Deras rätt till jakt och fiske ovan odlingsgränsen och på renbetesfjällen har av samerna upplevts som, och har de facto varit, en exklusiv rättighet för det samiska folket. Visserligen har denna rätt efter lagens bokstav

endast tillhört medlemmar i en sameby, men i de flesta fall har även samer utan formellt medlemskap i en sameby, men med social anknytning till en by också kunnat nyttja denna rätt.

I propositionen där förslaget om nytt upplåtelsesystem för jakt och fiske presenteras heter det att upplåtelse skall tillåtas "där samebymedlems rätt till jakt och fiske inte träds för när". Vad man från regeringens sida syftar till med en sådan formulering redovisas inte närmare! Sett från samernas synpunkt är det svårt att se hur det nya upplåtelsesystemet överhuvudtaget kan verkställas utan att samernas rätt till jakt och fiske träds för när.

I ett historiskt perspektiv har sådana näringsanpassningar dessutom varit långt viktigare än renskötseln. Dessa traditionella anpassningar hålls fortfarande på olika sätt vid liv inom varje sameby. Inom de flesta samebyar bedrivs en kombination av småviltjakt, älgjakt och fjällfiske. Vad som anses representera den viktigaste delen inom fångst och fiske varierar emellertid mellan de olika byarna. Det avgörande i detta sammanhang är att jakt och fiske representerar levande traditionella anpassningar för den samiska befolkningen. Så levande, att det fortfarande finns någon eller några inom varje sameby, som bedriver jakt eller fiske till avsalu som kompletterande näringsverksamhet. Den totala omfattningen av detta är relativt begränsad, men utgör enligt tidigare offentliga utredningar en mycket viktig tilläggsinkomst för den enskilda individen (*Jfr SOU 1975:99, s. 100*).

Samtliga som, i detta sammanhang, är intervjuade gör bedömningen att det nya upplåtelsesystemet för jakt och fiske medför att det i fortsättningen kommer att bli mycket svårt att upprätthålla en sådan kompletterande näringsverksamhet. Denna utveckling är stick i stäv med Samerättsutredningens förslag om åtgärder för att samer som utövar traditionella samiska näringar skall "känna trygghet i sin näringsutövning" (*SOU 1990:91, s. 177*).

De samer som själva bedriver aktiv jakt för sitt eget hushåll (ej avsalu) gör alla den bedömningen att det nya upplåtelsesystemet kommer att medföra störningar i deras egen jaktsituation. Detta gäller framför allt älgjakten.

Regeringens argument tveksamt

Ett viktigt argument från regeringens sida, för att ändra de tidigare bestämmelserna för jakt och fiske, har varit att många tycks vara missnöjda med hur det har fungerat fram till nu.

Många samer ställer sig frågande till ett sådant påstående eftersom det inte alls överensstämmer med deras erfarenheter. Endast undantagsvis tycks samerna själva ha mottagit klagomål beträffande jakt och fiske.

Tidigare offentliga utredningar rörande samerna och deras rättigheter bekräftar detta intryck. Sameutredningen (1970-1975) skrev beträffande upplåtelse av fiskerätt:

"Vid provning inhämtas yttrande från berörd sameby. Enligt uppgift avspeglas härvid det goda samarbete som råder mellan å ena sidan samebyarna och å andra sidan den bofasta befolkningen" (*SOU 1975:99, s. 228*).

Många samer är nu oroliga för att beslutet om att släppa fisket fritt kommer att utplåna förutsättningarna för de samer som bedriver fiske för avsalu. Det rör sig ofta om en grupp samer som inte tillhör någon sameby, men som genom sitt fiske känner sig ha en mycket stark förankring såväl i en gammal samisk näring som i den samiska miljön (*Prop. 1976/77:80, s. 118*). Deras oro ser ut att vara befogad.

Det är intressant att i sammanhanget sätta den nuvarande regeringens argumentation i relation till tidigare regeringars bedömningar. Efter den förra Sameutredningen (1970-1975) skrev den dåvarande regeringen följande i sin proposition:

"Genom att avsalufisket utgör en väsentlig del i glesbygdsbefolkningens försörjning skulle sociala problem uppstå i vissa områden, om det inte fanns möjligheter till en inkomstförstärkning genom fiske. Därtill kommer den direkta och indirekta sysselsättningseffekten som yrkesfisket innebär i ett område som i övrigt har stora sysselsättningsproblem" (*prop. 1976/77:80, s. 117*).

Många samebyar har de senaste åren bildat egna jakt- och fiskeföreningar. Sådan till renskötseln kompletterande sysselsättning är helt enligt statsmakternas önskemål och rekommendationer. Vid ett flertal tillfällen har statsmakterna funnit skäl att påpeka behovet av alternativ sysselsättning för den samiska befolkningen inom det samiska bosättningsområdet (*Jfr prop. 1972:111, prop 1975/76:1, prop 1976/77:80, prop. 1992/93:32*).

En sådan verksamhet, i bolags- eller föreningsform, skulle generera många viktiga sysselsättningstillfällen inom det samiska området. Från de samebyar som har kommit igång med sådan verksamhet är besvikelsen desto större vad gäller beslutet angående småviltjakten, eftersom den nu frisläppta jakten eliminerar förutsättningarna för samernas egna jakt- och fiskeföreningar.

Respekten för samiska kulturvärden

Med samisk kontroll över småviltjakten, till exempel genom egna jaktföreningar eller bolag, har samerna möjlighet att styra jägarna till områden som är väl lämpade för jakt. Detta är viktigt av hänsyn till rennärningen.

En annan aspekt, som flera samer har påpekat i intervjuerna, är att en styrning dessutom är viktig för att undvika jakt i för samerna särskilt traditionsbundna områden. Det kan vara områden med rester efter tidigare bosättningar, slaktplatser, samiska fjällgravar, offerplatser eller andra heliga platser. Sådana områden är skyddade genom lag, men är ofta svåra och delvis omöjliga att upptäcka för personer som inte känner till dem. Att uppleva främmande jaktlag jaga inom sådana områden, där samerna själva aldrig har lossat ett skott i respekt för sina förfäder eller sitt eget folks traditioner, är för de allra flesta samer mycket kränkande.

Skyddet av sådana områden är dels formulerat genom Kulturminneslagen och dels genom den så kallade Naturresurslagen. I den senare ges ett allmänt skydd för hela fjällområdena vad gäller samernas natur- och kulturvärden (*1987:12, 3:1-2*). I förarbetena preciseras hur man skall tolka formuleringen "områdenas kulturvärden". Med hänvisning till de av riksdagen fattade besluten kring kulturpolitiken och uttalandena om att nationella insatser skall gälla för hela samhällets historia heter det att:

"Den viktiga roll som naturlandskapets utnyttjande spelat, liksom miljöaspekterna i det historiska perspektivet ger en självklar anknytning till naturvärden. Det får anses vara en viktig uppgift för kulturminnesvärden att åskådliggöra hur människan lärt sig utnyttja resurserna i naturen och hur samhället utvecklats, om andra tiders näringsliv och sociala villkor, byggnadsskick, estetiska ideal etc. Det kan emellertid också finnas kulturhistoriska värden som är mer svårgripbara men som för den skull inte är av mindre betydelse från social synpunkt" (*prop. 1985/86:3, s. 67*).

Bristande kulturminnesregistrering

Ett annat moment som är värt att uppmärksamma i detta sammanhang, är att fjällområdena helt och hållet saknas inom den systematiska inventering av fornlämningar som har pågått i Sverige sedan 1938. Det föreligger därför en påtaglig kunskapsbrist vad gäller kulturminnen i fjällvärlden (*Jfr PM Riksantikvarieämbetet 1994-01-04*). En följd av detta är att samiska kulturminnen är underregistrerade.

Ett eventuellt samarbete med jägarna?

Från flera instanser har man i ett försök att se till positiva samarbetsmöjligheter, ställt sig frågan om det inte finns saker där jägarna och jaktorganisationerna kan samarbeta med samerna? Ett exempel på ett sådant samarbete kan vara kurser där jägarna kan träna sina

jakthundar till att bli "ren-rena". Det vill säga kurser där hundarna lär sig att inte jaga renar.

Från samernas sida har man tidigare varit mycket positiva till sådant samarbete, något som bekräftas av att sådana kurser redan finns etablerade i några områden. Det är emellertid helt klart att den konfrontation i jakt och fiskefrågan som vållats av regeringen har eliminerat all entusiasm och samarbetsvilja bland samerna i sådana sammanhang.

"Varför ska vi samarbeta när ingen lyssnar på oss?" frågar man sig bland samerna. Viljan till konstruktivt samarbete har funnits. Det styrks av de positiva erfarenheterna i de samiska jaktföreningarna. Men känslan av att stå maktlös och utan inflytande gör det svårt för samerna att vara positivt inställda till framtida samarbete, utan att det samtidigt går ut över deras självkänsla.

En konsekvens av regeringens beslut är alltså att förutsättningarna för att utveckla ett naturligt samarbete mellan samiska och icke-samiska intressen inom jakt och fiske nu är borta!

Sammanfattning:

Att det nya upplåtelsesystemet för jakt och fiske av samerna upplevs, som om det medför stora begränsningar för samisk kultur och näringsutövande är således uppenbart. Orsakerna till den största besvikelsen ligger emellertid på ett annat plan: Det absolut värsta med beslutet är det tillvägagångssätt som regeringen har valt. Det upplevs som en skymf och ett hån av samtliga samer som har intervjuats.

I en tid då alla tycktes vara överens om behovet av "a new partnership" – ett nytt förhållningssätt där respekt och förtroende skulle utgöra de centrala byggstenarna i förhållandet mellan nationalstat och urbefolkning – har den svenska regeringen valt att frångå de mest fundamentala förutsättningarna för utvecklandet av en ny relation.

Grunden i Samerättsutredningen vilar just på insikten om behovet av att stärka samernas position inom det svenska samhället. Utredningens viktigaste uppgift var därför att ta sikte på sådana frågor som har samband med samernas särställning i det svenska samhället.

"Det bör vara en primär uppgift för kommittén att klarlägga vilka särskilda behov som kan härledas till samernas ställning som urbefolkning" (*Dir. 1983:10*).

Samerättsutredningen har därefter konstaterat att Sverige på folkrättslig grund har vissa förpliktelser gentemot samerna. Det gäller dels att säkra förutsättningarna för rennäringens fortbestånd och dels trygga den samiska kulturens fortlevnad och utveckling. "Det kräver beaktande i såväl lagstiftning som rättstillämpning. Det måste också beaktas inom förvaltning och administration, centralt och regionalt" (*SOU 1989:41, s. III*).

Efter regeringens hantering av frågan om upplåtelse av rätt till jakt och fiske har det uppstått oklarhet om vad det i Sverige skall innebära att samerna är bärare av vissa rättigheter. Många samer uttrycker att man efter detta inte känner sig erkända, som fullvärdiga samhällsmedborgare inom det svenska samhället. Känslan av att stå utanför samhällets rättigheter, att vara en grupp utan inflytande, har förenat samerna och gör att samerna i detta ärende talar med en röst.

En av de intervjuade samerna uttryckte; "Det allra värsta är egentligen inte att dom struntade i oss, utan att dom visade för all världen att dom struntade i oss. Det dom säger genom ett sådant beslut är att; Samerna dom behöver ingen lyssna på eller ta hänsyn till!". Det hör till sammanhanget att samma person några veckor tidigare på ett mycket påtagligt sätt fick erfara hur delar av allmänheten hade tagit till sig regeringens beslut. I ett samtal med ett par skoteråkare, i samband med tillsyn av renarna, hade jaktfrågorna diskuterats varpå följande synpunkt avlämnades: "Ja nu djävlar ska lapparna få se att dom inte har någon mer rätt i fjällen än oss!"

Att staten genom den offentliga samepolitiken indirekt legitimerar denna sortens förödmjukande upplevelser har den yngre generationen samer inte behövt uppleva tidigare. För den äldre generationen samer gör sig tidigare tiders orätt påmind och kastar mörka skuggor in över det moderna svenska samhällsbygget. □

---

13. Shots Heard Round the World

---

*By Associate Professor Hugh Beach,
Dept. of Cultural Anthropology, Uppsala University, Uppsala, Sweden.*

New regulations passed by overwhelming majority in the Swedish Parliament on Dec. 15, 1992 have confiscated the exclusive hunting and fishing rights of the Saami "above" or west of the Agriculture Line and in the so called Taxed Lapp Mountains. The content of these restrictions, their supposed justification by the government and their impact on Saami livelihoods, notably reindeer herding, have already been presented. Our purpose here will be to consider this confiscation in the light of international law and to examine paths by which the Saami seek restitution. Finally, some comparison will be made with developments for other indigenous peoples.

International documents protecting minorities and indigenous people

There are a number of international declarations and conventions which pertain to the situation of minorities in that they contain articles against discrimination and articles guaranteeing the right of minorities to pursue their culture practices. The special rights for minorities or groups and for persons belonging to such groups are set forth in: the International Covenant on Civil and Political Rights (CCPR) in article 27; the Convention against Genocide; the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (CERD); UNESCO's Convention against Discrimination in Education; the Convention on the Rights of the Child; UNESCO Declaration on Race and Racial Prejudice; the Declaration on the Elimination of All Forms of Intolerance and of Discrimination Based on Religious Belief; the Universal Declaration of Human Rights (Article 26); the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (Article 13); the Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, religious and Linguistic Minorities; and the Declarations and Programs of Action adopted in 1978 and 1983 by the two World Conferences to Combat Racism and Racial Discrimination.

The reports of the Saami Rights Commissions in both Norway and Sweden conclude that the Saami are not to be considered a "people" as per CCPR Article

1, but rather a minority under Article 27. This article declares:

"In those states in which ethnic, religious or linguistic minorities exist persons belonging to such minorities shall not be denied the right, in community with the other members of their group, to enjoy their own culture, to profess and practice their own religion, or to use their own language."

A Swedish Saami case, the Kitok Case, has been heard by the UN Human Rights Committee (*reference CCPR/C/D/197/1985*). Kitok was a Saami with immemorial rights in his Sameby area. He had also previously been an active herder in this Sameby but had left the herding livelihood. When he sought to resume herding, he was barred from entrance into the Sameby, and therefore according to the Reindeer Act of 1971, not permitted to exercise his reindeer herding, hunting and fishing rights. The Committee found that Kitok's complaint could not be heard with reference to Article 1 but rather with respect to Article 27. Referring to a previous case, *Lovelace vs. Canada (No. 24/1977)*, the Committee expressed serious doubt that the Reindeer Herding Act of 1971 was in compliance with Article 27 according to the principle that any constraint of a minority member's right must be reasonable and objectively justified as essential to the welfare and continued vitality of the minority.

Sweden escaped reprimand by the Committee on very tenuous grounds: Kitok had been given permission by the Sameby to own some deer (although a Sameby member had to be their official herder) and to engage in some limited hunting and fishing (even if not

according to the much fuller rights of reindeer herder). The Committee ruled that Kitok was therefore not denied his right to practice his culture in the company of other members of his group. Through the Kitok Case, however, the Committee did make it clear that the practice of work, for example reindeer herding, must be considered part of the cultural sphere protected by Article 27.

There is growing international attention to the situation of indigenous people. In 1989 the International Labor Organisation adopted Convention 169 concerning indigenous and tribal peoples in independent countries, revising a previous ILO Convention (*No. 107*) from 1957. In 1971 the UN Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities initiated an investigation on discrimination against indigenous peoples. This in turn led the UN Economic and Social Council (ECOSOC) to form a Working Group on Indigenous Populations which has been engaged in the composition of a Universal Declaration on the Rights of Indigenous Peoples. The rights of indigenous people are generally understood to go further than the protective clauses of minority rights. However, although Norway ratified ILO 169 in 1990, Sweden has yet to do so.

The main obstacle to ratification by Sweden is §14 of this convention which states among other things that: "The rights of ownership and possession of the peoples concerned over the lands which they traditionally occupy shall be recognized." When the text of this convention was still in draft form, Sweden and a number of other nations sought to have this article changed so as to recognize the peoples' right of *use* rather than right of *ownership*. Failing this, Sweden has declined ratification, despite the fact that the text was adopted by the International Labor Conference before being opened up for ratification by member states. Norway, however, has taken another tack and ratified the convention, thus accepting its many safeguards for and positive attitude toward indigenous peoples, while at the same time presenting a special interpretation of §14. According to Norway's special interpretation, strongly protected rights of usage must be viewed as satisfactorily fulfilling ILO's demand for admission of indigenous land ownership, as the Norwegian state cannot grant ownership rights to the Saami for vast land areas occupied by other people, often in the possession of what would then become conflicting private ownership claims. Norway has thereby taken the risk of being declared in violation of the convention, and the Swedish Saami minister, Per Unckel, has made it plain in his presentation of the new Swedish Saami policy to the Swedish national Parliament on December 15, 1992, that Sweden intends to let Norway be the guinea pig on this issue.

The issue of individual rights as opposed to, or in conjunction with, collective rights for minority groups

has been a major topic of discussion within a number of international forums, for example the UN Human Rights Committee and the Conference on Security and Co-operation in Europe (CSCE). There is a growing opinion that individual rights are not sufficient for the protection of minorities. With regard to this issue, it is important to recognize that collective rights or group rights can take a number of forms. For example with respect to the Swedish Saami, on the one hand there is the Sameby which is a collective, but well-defined social entity that *has* been recognized already as a jural "person". On the other hand there is the vague collective of the Saami population which is not well delimited (despite variously employed criteria of eligibility) and which cannot be recognized as a jural "person" in international courts, and has already failed such recognition in the Swedish national courts.

As is well illustrated by the situation of the Swedish Saami below, the move to redefine Saami rights as collective Saami population rights by the government can undermine not only the individual rights of specific Saami, but also the only historical legal foundation of rights existing for Saami in Sweden as a whole. That is, to implement such a redefinition (contrary to the stated content of the laws already in effect for the Saami) prior to the codification of collective rights in international law and their ratification by nation states can prove disastrous for indigenous peoples. This is not to say that collective rights are not a desirable goal, only that it is the responsibility of the international community to give the term content, to forge protective laws for them which can bring violations to court, and to see to it that the good intentions behind the concept are not instead manipulated to circumvent the courts.

Paths toward restitution in international courts

While they might be useful in stirring opinion, international agreements against discrimination and in support of indigenous property rights and cultural maintenance might prove to be of no avail if the Saami cannot make good their claim that the new regulations are indeed discriminatory or unlawful – more specifically, that the new regulations violate articles of international law ratified by Sweden. It is only through the UN Human Rights Committee in Geneva (CCPR 1966) and the European Court at Strasbourg (European Convention 1950) that purported transgressions of international law ratified by Sweden can be tried with judgments binding for Sweden, and it is here Saami efforts are concentrated.

Besides protests delivered by the Saami Council and other organizations to various international offices, there are at the moment two cases with links to the

hunting issue launched by the Saami with the goal of attaining trial by an international court. Case I was brought by the attorney Tomas Cramér on behalf of individual Saami clients to the Human Rights Committee in March 1993 and contests under article 27 of the CCPR the redefining of Saami immemorial rights by the Swedish government. Case II was begun in the autumn of 1993 by two attorneys, Tomas Cramér who represents 16 Saami individuals and Jörgen Bohlin representing 41 Samebys. Case II rests with the Swedish Supreme Administrative Court (Regeringsrätten). Cramér, who is a Board member of the Saami organization Landsförbundet Svenska Samer (LSS), an organization composed primarily of non-herding Saami who reject the constraints on the practice of their immemorial rights by the rule requiring Sameby membership, represents many non-herding Saami, but also some herders as well and Saami from various organizations. Bohlin is employed by Svenska Samernas Riksförbund (SSR) whose membership is composed of the reindeer herding Samebys.

Both Cramér and Bohlin combine forces to contest the new government hunting and fishing regulations but do so from somewhat different perspectives. Swedish State policies concerning the Saami have developed along a long line of injustices built upon previous injustices. The plaintiffs of Case II brought to the Supreme Administrative Court hold some different views regarding which level of correction is sought. The group largely composed of Saami who do not herd reindeer and who are not Sameby members, seek to regain the right to practice their exclusive immemorial hunting and fishing rights as *individuals* who have inherited these rights in the areas specifically utilized by their forefathers as per the Taxed Lapp Mountain verdict – that is reversion in this aspect to conditions prior to the Reindeer Grazing Act of 1928 (unfortunately maintained in the Reindeer Herding Act of 1971 and further eroded by the law 1993:36 making alterations in the Act of 1971 according to Prop. 1992/93:32). The Samebys would be content to see hunting and fishing exclusivity returned to the Sameby members alone, that is, in the main, a return to conditions just prior to the law 1993:36. Both Saami plaintiff groups claim that the open hunting for everyone is unlawful.

Even previous to the new hunting and fishing regulations with their introduction (not by statute) of a parallel Crown hunting and fishing right on lands reserved for the sole disposition of the Saami, the State had administered Saami hunting and fishing licenses. The State does not administer the hunting rights of other owners but took upon itself these duties with respect to the Saami according to the following motivation:

"Should one consider how poorly suited a Lapp association is to hold deliberations and to make deci-

sions as well as to utilize for the collective good incoming funds, it is probably best to hand over duties of this type to the county administration."

While it has been argued that this was a justified position in the past, it certainly is not so at the present; the Saami are quite capable of holding deliberations and making decisions. Although the State continues to administer Saami hunting and fishing rights, the State has seen fit to consider the Saami capable of holding deliberations and making decisions by its establishment of a Saami Parliament, Sameting. Of course both herding and non-herding groups of Saami oppose the discriminatory guardianship whereby Saami hunting and fishing licenses are allocated by State authorities.

To gain admissibility to these international courts on a point of law, the plaintiff must have exhausted all available appeals in the national legal process, that is, in the Swedish case, to have carried on litigation in three courts, risking in each case great costs without the advantage of free trial and always under threat of losing the case not because one has not proven the State's violation of constitutional rights, but because these violations have not been proven *obvious* enough. Rather than abolish the requirement of obviousness, the Swedish Parliament is apparently going to reconfirm it, thereby maintaining more power to the politicians and less to the courts. It is extremely unlikely that a Swedish court would declare a law based on an act of Parliament, one that has passed the review of the Parliamentary Committees and even maybe the Judges' Committee (Lagrådet), to be *obviously* unconstitutional.

When the State policy of administering Saami hunting and fishing rights was before the Swedish Supreme Court in the Taxed Lapp Mountain Case (Skattefjällsmålet), the court ruled 1981 that there was no discrimination against the reindeer-herding Saami as per the Swedish constitution (RF) chapter 2:15. Chief Justice Bertil Bengtsson submitted a dissenting opinion: that there was discrimination, however, not an obvious discrimination. To reach the international courts (which lack the requirement of obviousness), the route through three Swedish national courts contesting a given law will be both extremely long and costly. Sweden no longer grants the Saami free trial on such points of principle, and so they stand to carry the legal costs of their opponents as well as their own.

Case II, however, confronts the government's decision, not a law, via its own Supreme Administrative Court. In Sweden the regular courts cannot contest a governmental decision, and therefore the exhaustion of national court instances is more speedily attained. Yet article 6 of the European Convention maintains that such decisions must be accessible to court trial; hence in Sweden one has referred such contests to a Supreme Administrative Court. After ruling by this

court the plaintiff has only six months in which to appeal to Strasbourg. (Geneva imposes no such time limit.) Appeal to the UN Human Rights Committee can be made on the grounds that the Swedish hunting and fishing regulations violate the protective clauses for minorities specified in Article 27 of the International Covenant on Civil and Political Rights (CCPR), while appeal to the European Court in Strasbourg can be made on the grounds that these regulations violate Article 1 of the 1952 Addendum to the European Convention in conjunction with Article 14 from the European Convention (1950).

Once the Supreme Administrative Court has passed its judgment, (assuming this judgment is not favorable to the Saami) the complex matter of admissibility to the international courts must be addressed. By ruling of the international courts, both in Geneva and Strasbourg, only the cases of individuals, not collective groups, can be heard. On the one hand the Swedish Supreme Court in the Taxed Lapp Mountain verdict confirmed Saami immemorial rights (*urminnes hävd*) which, according to the Swedish Code of Land Laws (*Jordabalken*) from 1734 clarifying its content, is both an individual right and can be a collective right when, as in the case of the Lappbys/Samebys a specific collective jural body can be identified.

"It is immemorial right, when one has had some real estate or right for such a long time in undisputed possession and drawn benefit and utilized it that no one remembers or can in truth know how his forefathers or he from whom he got the rights were acquired first came to get them. (Jordabalken: 15; Promulgation of the new Jordabalken, SFS 1970:995; cf. Undén, 1969:142)".

The content of immemorial rights cannot be changed without changing the Swedish Code of Land Laws from 1734. "The Land shall be ruled by the Laws," (RF 1:1). On the other hand, it appears that, since both Geneva and Strasbourg admit only the cases of individuals, the case championing the immemorial rights of the Samebys must rely on their members.

Prop. 1992/93:32 which ushered in both the Sameeting and the new hunting and fishing regulations, made changes to the Reindeer Herding Act of 1971 (RNL – *Rennäringslagen*) crediting for the first time in legislation immemorial rights as the foundation of Saami rights – rights which are impossible to deny after the *Altevatn* verdict in Norway 1965 and the Taxed Lapp Mountain (*Skattefjäll*) verdict in Sweden 1981. At the same time, the new 1993 1§ of Reindeer Herding Act formulates Saami immemorial rights as a collective Saami right (collective exclusively for all Saami – who cannot act as plaintiff in court – not the collective membership of the Samebys). Before this alteration, herding rights were linked to individuals who had parents or grandparents who had practiced herding.

By previous injustice of the State (with the Reindeer Grazing Act of 1928), of all those Saami eligible to herd, only those who also were Lappby/Sameby members were permitted to exercise this right. The others had occupational prohibitions (related to the very practice of Saami livelihoods/culture) imposed upon them – a continuing, perduring crime against them. The current reindeer herding legislation maintains this ruling, so whether their rights are defined as collective or individual, there has been no change in the actual number of Saami who can herd as a result of Prop. 1992/93:32.

A fundamental change

Still, for those Saami interested in reinstating their rights, there has occurred a fundamental change in principle. The herding (hunting and fishing wrongly proclaimed in RNL – Acts of 1928 and 1971 – to be appended to herding) which the lack of Sameby membership prohibits many Saami from practicing is now, at least according to Parliament, founded on a collective rather than an individual right. The legal struggle to reinstate immemorial rights in practice – the recognition of exclusive Saami hunting and fishing rights in certain areas – has thus become embedded in yet another layer of injustice, collective definition, which if uncontested might well bar in the international courts the admissibility of all Saami cases against State confiscation of their land rights. While collective definition might indeed be favorable for many indigenous peoples *per se*, its benefits or disadvantages to the Saami in Sweden relate to the context of Saami rights as defined in previous Swedish law and to the criteria of admissibility by the international courts.

In short, if one is to argue in international court that Saami immemorial hunting and fishing rights (along with their expression in the Crown's Land Survey, "avvittring", reserving the region west of the Agriculture Line and on the Taxed Lapp Mountains for the sole disposition of the Saami) have been violated, one must do this as an individual, and to do this one must automatically attack the new (false) premise that these rights are collectively owned by "the Saami population". The international courts demand a plaintiff uncompromised by questions of representativity. Who, it might be asked, can be said to represent "the Saami population"? In fact, the Supreme Court of Sweden in the Taxed Lapp Mountain Case verdict of 1981 ruled that the Saami population cannot act as plaintiff.

The Swedish standpoint is contradictory in this aspect since its Parliament has newly legislated its purported definition (rather a redefinition) of Saami immemorial rights as a collective Saami right, while its Supreme Court in the Taxed Lapp Mountain Case 1981 expressly refused to entertain "the Saami" as a

jural person. Only individuals and Lappby/Samebys were able to litigate against the State.

Cramér in Case I argues that this position by the Swedish Supreme Court with regard to the Saami collective in the Taxed Lapp Mountain Case has exhausted national court instances on that point. Moreover, the Case I Saami position argues that the law prohibiting non-Sameby members from exercising their immemorial rights, formalized for the first time in the Reindeer Grazing Act of 1928, constitutes an enduring crime which has also finally been contested through the so called Tage Östergren Case, resulting in a verdict of the Supreme Court 1985. The Supreme Court maintained that the hunting of moose by Östergren, a Saami with immemorial rights in the area, was unlawful since he was not a Sameby member. Östergren was fined and sentenced to a month in prison. National court instances have also thereby been exhausted in this case.

The Östergren Case was deemed inadmissible by the European Commission in 1991 with the dubious argumentation that too much time had elapsed between the supposed injustice and the matter being taken to Strasbourg. (The European Commission applies a six-month rule in such matters.) The Östergren Case was trapped in a legal circular argument: According to Strasbourg, Östergren should have contested the Reindeer Act of 1971 (which maintained the closed-shop Sameby construct from 1928) within six months. However, at this time the Taxed Lapp Mountain Case 1966-81 supposedly resolving the issue was in full swing, and if he had brought his case to Strasbourg then, it would have been declared inadmissible because the national court process had not been exhausted. The new government hunting and fishing regulations provide a fresh infringement of Saami rights by which one might gain admissibility in Geneva where there is no time limit (since the case was never tried in Strasbourg), reopen the old arguments combined with the new, and finally put Swedish Saami policies on the stand internationally.

For the sole disposition of the Saami

As noted previously, Case II has been submitted to the Swedish Supreme Administrative Court, and both attorneys have requested negotiations with their opponent, the State. The State will probably be represented by its Chancellor of Justice (JK). It is noteworthy that 1988-12-09 JK and Cramér (then representing individuals in the southern Taxed Lapp Mountains, "Skattefjällen") reached a settlement out of court in the so called Sveg case. In this settlement (*published in SOU 1989:41, p. 356*) the State agreed that State action involving the region in question should always bear in

mind that it was reserved for the sole disposition of the Saami according to the Crowns Land Survey (avvitt-ring) of 1841. Yet this very same region has been open to general hunting and fishing by the new regulations under the false construct that the Crown as a land owner holds a parallel hunting and fishing right. This is hardly in agreement with the terms of Saami sole disposition. Nor for that matter is it in agreement with the ruling about Saami contra Crown land ownership in the Taxed Lapp Mountain verdict (See Bertil Bengtsson in this volume). Admittedly, the Sveg Case settlement does not automatically apply to all the regions west of the Agricultural Line, but it certainly must apply to the Taxed Lapp Mountains involved in the Sveg Case, and it might well be argued that it definitely *should* imply a precedent for all regions designated by the Crown Land Survey to be for the sole disposition of the Saami ("Lappallmogen"), that is, also the areas west of the Agriculture Line. The Sveg Case has been removed from the list of pending cases, so the settlement with JK is in effect.

With respect both to the improper reformulation of immemorial rights from an individual right into a collective right for the Saami population as a whole and to the improper confiscation of Saami exclusive hunting and fishing rights, one should bear in mind the statement of the Swedish Supreme Court in its Taxed Lapp Mountain verdict:

Regarding the right of use of the Saami, the following can be added. A continuing right of use founded upon civil law of the type concerned here is according to chapter 2:18 of the Swedish constitution protected against open or covert expropriation without compensation to the same extent as the right of ownership. The circumstance that this right is in this case regulated by statute does not mean that it lacks such protection. The right can be removed by legislation, but so long as it is practiced, it cannot be taken from its practitioners, either through legislation or by other form, without compensation according to chapter 2:18 of the constitution. (NJA 1981 s.1 p.248).

It is hard to imagine that the State can defend its new hunting and fishing regulations even with the vaguest of "obvious clauses", and since such a clause does not exist in the international context, it is even harder to believe that the State can avoid international reprimand and the obligation to restore Saami hunting and fishing exclusive rights.

A comparative view

Developments in other Nordic countries concerning the Saami will undoubtedly come to affect the situation for the Swedish Saami as well. Publication of a doctoral dissertation by Kaisa Korpijaakko in 1989 on the legal rights of the Saami in Finland during the period of Swedish rule has had some effect on Finnish

committee reports which, should they ever come to affect Finnish state policy, might inspire ripples in Swedish and Norwegian Saami policies as well. Since her research deals with the period when Sweden and Finland were one country, it is plain that her results bear upon the legal rights of the Swedish Saami too. Her research shows that the Swedish/Finnish government recognized that Saami people owned their lands as witnessed by taxation records. Thus, at that time the Saami were not simply considered landless nomads but rather their land titles were incorporated into the State's land tenure system. While the Skattefjäll verdict in Sweden ruled that such ownership was not the case for the Saami with regard to the Skattefjäll lands in Jämtland, it stated clearly the possibility that ownership title could be substantiated for the Saami elsewhere. This has now come to pass. Korpjääkko's work in Finland, following upon the trail blazed by Cramér in Norway with the Altevavn Case 1965 and in Sweden with the Taxed Lapp Mountain Case 1981 (See "*Samernas Vita Bok*", volumes 1-25) has documented Saami land claims to an extent which can no longer be ignored. It is hard to imagine that herding rights falsely based on privilege can long stand against immemorial rights and outright ownership rights.

In 1978, Finland's Advisory Board on Saami Affairs decided to establish a section to evaluate which rights should be transferred to the Saami over the natural resources administered by the State. Korpjääkko was appointed secretary to the section in March 1990. This legal section of the Advisory Board is sometimes referred to as the Finnish Saami Rights Commission in the spirit of harmonization with the commissions in both Norway and – until 1991 – Sweden. In June 1990 the section proposed a Saami Act which would reinstitute the collective Saami Ownership to the lands formerly owned by the Saami and which now constitute so-called State forests. The proposed Act would also confirm the rights of Saami to herd reindeer, hunt and fish. The Saami Homeland was to be divided among Saami villages (*Lapinkylä*) for the administration of these traditional Saami livelihoods. This arrangement would not infringe on the property rights of the non-Saami local population nor their traditional rights to fish, hunt and move freely. The present Saami Delegation (*Saamelaisvaltuuskunta*) would be replaced by a new representative organ, the Saami Thing (*Saamelaiskäräjät*).

During the hearing procedure (*lausuntokierros*) when State and local authorities as well as organizations and associations were asked to present their views on the proposed Act, the Majority of the written opinions were in favor of it. Eight opinions were unconditionally in favor; twelve had limited, clearly specified conditions; and sixteen wished for additional studies. Fifteen written opinions were negative toward the whole proposed Act. The present government has

been somewhat reluctant to push the matter through, while the Finnish Parliament has been more positive toward the proposal. Currently the situation is the following: The question of Saami land rights has been referred for further studies to the Saami Parliament, whereas the organizational and administrative issues are under investigation by the Finnish Ministry of Justice. Norway too, through the continued work of its Saami Rights Commission is investigating the vital issue of Saami land title, although it is yet unclear with what result. Sweden would apparently prefer to ignore the historical study of Saami property rights, confiscating them just the same, but through the legal action taken by Saami individuals and organizations in both national and international courts the Swedish State is being pressed to confront the matter.

Also outside the Nordic countries recent settlements with Nation-States have given indigenous peoples vastly increased powers of self-determination. One can note the developments in aboriginal land ownership in Australia with the Mabo Case. The establishment of Greenland Home Rule is a prime example, but there are also other examples which demonstrate an expansion of Native *internal* self-determination for groups which (like the Saami, but unlike the Greenland Inuit) are *not* considered a people under CCPR Article 1. The creation of Nunavut in Canada and even previously the creation of the Inuvialuit Settlement Region (ISR) in the Canadian Northwest Territories provide inspiring examples of resource co-management among Native and non-Native groups. In the ISR, for example, a Joint Secretariat, consisting of members from both Native local governments and non-Native (local and federal) governments has been established to co-manage renewable resources. Resource management is firmly based on ecological principles; a Total Allowable Catch (TAC) which cannot be exceeded is established for each harvestable species. How the TAC is distributed is a matter for co-management. Within the ISR, the Inuvialut are given, for many species, a so called "preferential quota" based upon their subsistence needs. Should this need meet or exceed the TAC, all harvesting is limited to Natives of the settlement area. If not, quotas are distributed to others to the extent possible within the TAC. At each step of negotiation of quotas and also in the evaluation of the TAC, local Native expertise is decisive. Fundamental distinctions are made between subsistence, sport and commercial utilization of resources. Against the background of international comparison, the new Swedish hunting and fishing regulations are anachronistic, reverting as they do to a bygone age of colonialism and patronage. □

14. Jaktfalken – ripjägare på vikande front

Av Cand. Mag. Per J. Tømmeraas,
Vitenskapsmuseet, Univ. i Trondheim

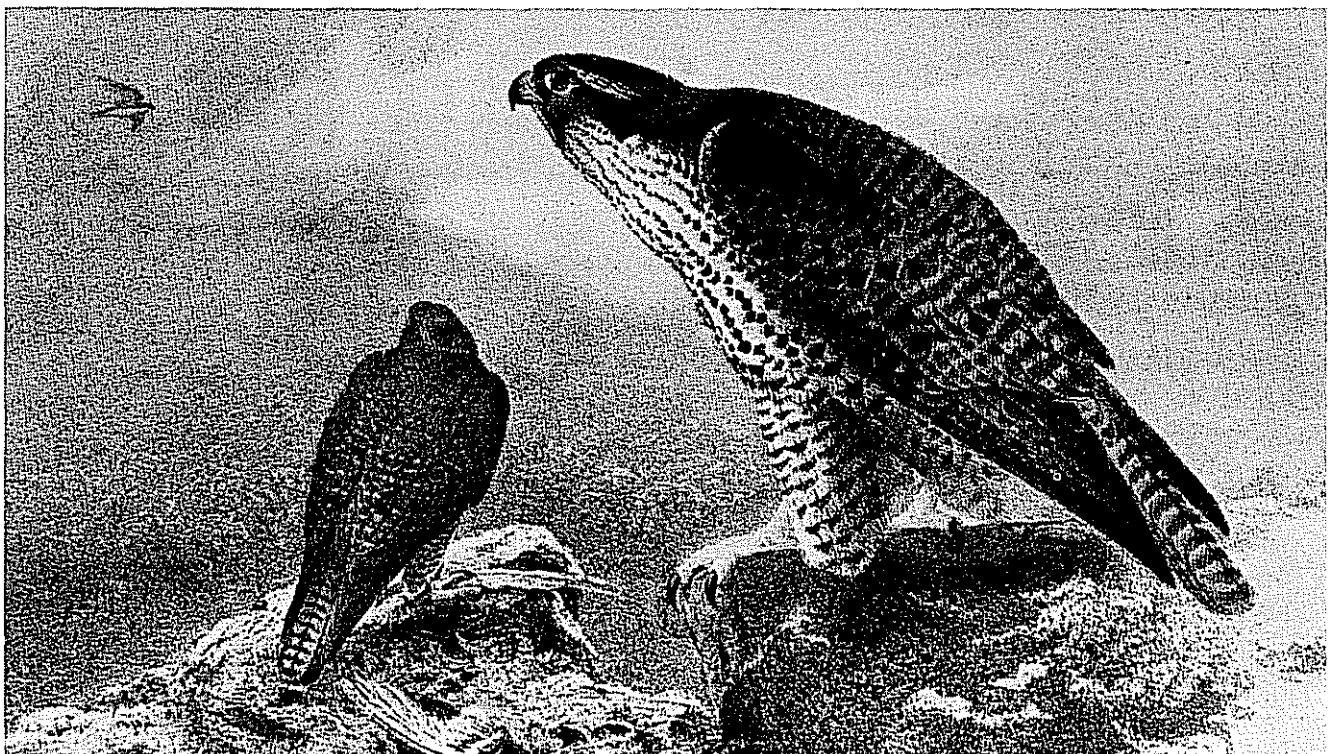
Medan en hel värld var upptagen med pilgrimsfalkens, Falco peregrinus, väl och ve (Hickey 1969, Cade et al. 1988), glömde man jaktfalken, Falco rusticolus, eftersom man trodde att det fennoskandiska beståndet var relativt stabilt och endast litet påverkat av föroreningar och miljömässiga förändringar (jfr Hagen (1961), Lindberg 1984).

Beståndsutveckling

Ingående studier av ett 140 år gammalt musealt material från Lappland, har kullkastat tidigare uppfattningar om jaktfalkens beståndssituation i det nordliga Fennoskandia. Det vi tills idag har betraktat som relativt livskraftiga och stabila populationer, har visat sig att bara vara rester efter forntida förekomster (Tømmeraas 1993). Denna undersökning bygger på en lokalise-

ring av 31 häckplatser, där det under perioden 1854-64 föregick en omfattande insamling av ägg och ungar (se fig. 1). Vid en kontroll av 30 av dessa lokaler 1993, blev det konstaterat stabila par endast på 4 häckplatser – något som innebär en beståndsreduktion på hela 87%! Vi vet att problemen har uppstått efter 1910 (Sjölander 1946). Detta ställer frågan om vilka faktorer som kan ha orsakat beståndskraschen och vad man kan göra för att få arten på "fötter" igen?

Fig:1. Denna honfågel i förgrunden insamlades den 27 april 1859 under jaktfalkens storhetstid i Lappland av Kautokeinosamen Lars Jonsen Kaino (Gaino) och hans svensk-finske kamrat Henrik Wilhelm Henriksson (Piko Heiki) från Särkijärvi öster om Muonio. Den världsberömda djurteknaren Josef Wolf är ansvarig för bilden som publicerades 1864.

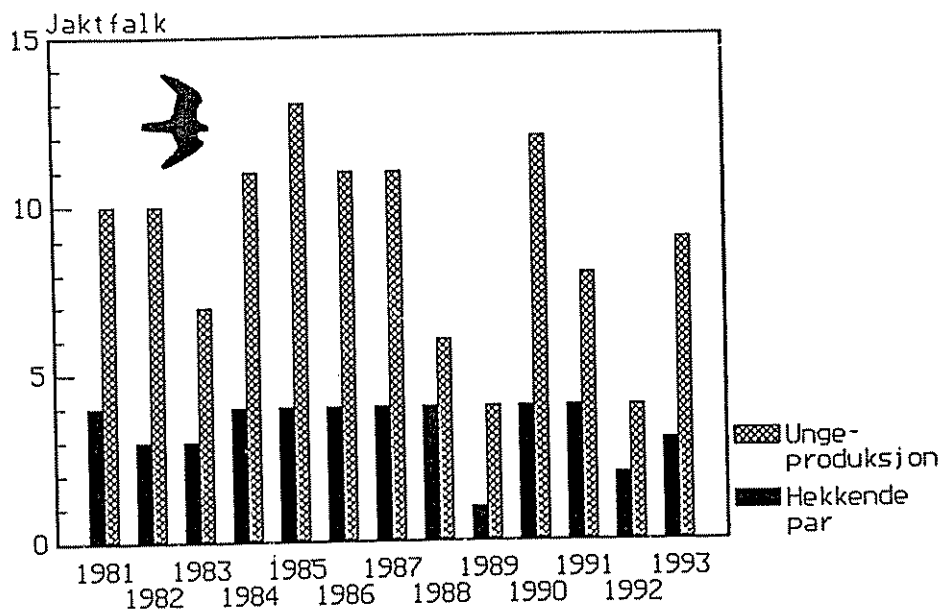
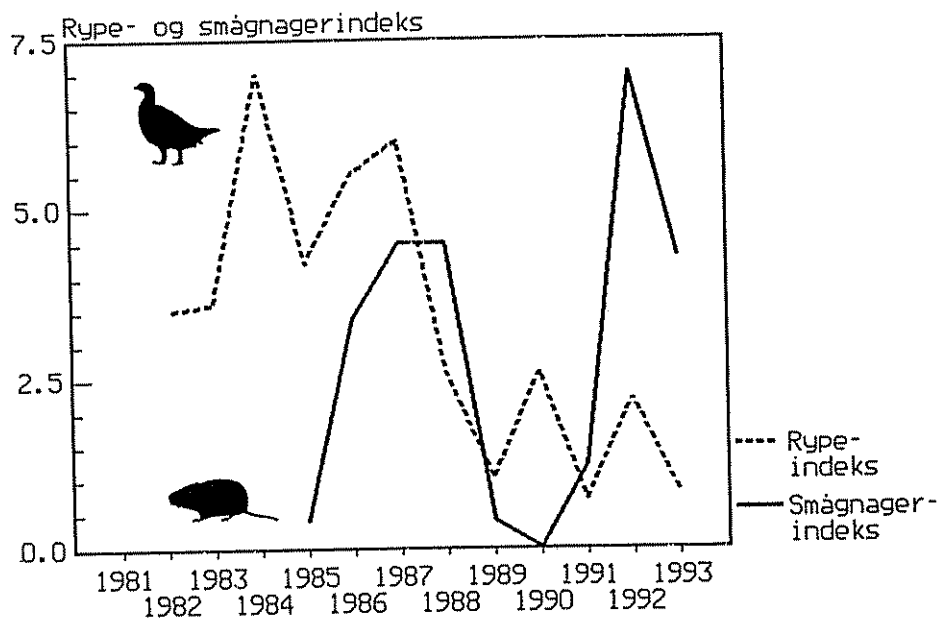

Fig:2. Häckningsförlopp hos jaktfalk i Alta-Kautokeino-vattendraget 1981-93 korrelerat med index-värden för ripobservationer och smågnagarfångster.

Figur: Per J. Tømmeraaas.

Alta-Kautokeinos vattendrag

Alta-Kautokeinos vattendrag i Nord-Norge är en del av den nämnda Lapplandsregionen. Här har det i samband med vattenkraftsutbyggnaden genomförts ingående rovfågelundersökningar sedan 1981. Dalgången är känd för sina rika rovfågelförekomster och tätheten här är den största i sitt slag i Skandinavien (jfr Tømmeraaas 1981). Det ursprungliga jaktfalksbeståndet här var, för cirka 140 år sedan, minst 8 par. De sista 13 åren har det bara funnits 4 stabilt häckande par i samma områden i vattendragets närhet (se fig.2). Dessa har producerat 116 ungar (i genomsnitt 8,9 ungar per år). Produktionen har varierat från 4 (1989 och 1992) till 13 ungar under 1985. Genomsnittet har legat på 2,64 ungar per par. Ett femte par försvann så sent som 1974.

Halveringen av det ursprungliga beståndet ser ut att ha varit en anpassning till terrängens nuvarande bärförmåga. Den minskande tätheten i dalgången har troligen hjälpt de återstående paren att klara sig relativt bra även

under dåliga rip- och smågnagarår (se fig.2). Troligen kompenserar de ett minskande näringsunderlag genom att jaga över mycket stora områden på den omgivande platån. Dessa flacka områdena vid sidan av dalgången saknar lämpliga häckningsplatser (bergväggar). Konkurrensen är därför liten från andra grannpar.

Den väg som tidigare anlades när man skulle bygga kraftverket har de senaste åren öppnats för fri trafik. Det är mycket bekymmersamt, då en ökad tillgänglighet medför ett ökat jakttryck från sportjägare som kommer i direkta konkurrens med jaktfalken om dess enda och avgörande vinterföda, nämligen dalripa, *Lagopus lagopus*, och fjällripa, *Lagopus mutus* – en födoresurs som från tidigare har reducerats till en minimigräns (se fig.2).

Korpen – jaktfalkens bobyggare

Med jägarna följer också viltvård. Det vill säga – man försöker att gallra bort konkurrerande arter för att öka sitt eget jaktutbyte. I Norge har kråkfåglarna under

lång tid gjorts till syndabockar och fått skulden för de låga bestånden av skogsfågel och ripor, *Tetraonidae*.

Genom att till exempel bekämpa korpben, *Corvus corax*, i ripområdena, kommer man att orsaka jaktfalken obotlig skada, eftersom falken inte själv kan bygga egna bon av kvistar. Jaktfalken baserar hela sin tillvaro på denna värdfågel (Tömmeraas 1978, 1990). Av 136 bebodda häckningsplatser var 134 stycken (98,5%) korbbon eller konstgjorda efterlikningar av sådana. Byggnation av konstgjorda jaktfalksbon har visat att brist på intakta korbbon kan vara ett problem för jaktfalken på en del lokaler (Tömmeraas 1991, 1993).

Ripspecialist

Som enda regelbundna övervintrande rovfågel på fjället, visar jaktfalken en extrem specialisering och satsar hela sin existens på en bestämd bytesdjurskategori – nämligen ripor (jfr Hagen 1953, Haftorn 1971, Pulliainen 1975, Langvatn 1977 och Lindberg 1983).

Dagens jägare har svårt att tro att den rikedom av småvilt, som det berättas om i gamla källor, kan vara riktig. Det låter nästan som en saga när det berättas att en enskild same år 1874 hade med sig 4000 ripor till marknaden i Bossekop i Alta (Ryvarden & Tömmeraas 1979).

Till och med de kushäckande jaktfalksparen, i närheten av sjöfågelkolonierna, inleder häckningssäsongen med samma ripdiet. En sådan specialisering gör den självfallet mycket sårbar gentemot svängningar i ripbestånden. Som en följd av detta har jaktfalken i enstaka områden i Syd-Norge de sista 10-15 åren haft en miserabel ungdproduktion.

Observera huvudproblemet!

Denna depressionsperiod sammanfaller i tid med en ökande faunakriminalitet, vilket har fått allmänheten att tro att stöld av ägg och ungar är det största hotet mot jaktfalken. Faran med ett så ensidigt synsätt är att man "kamoflerar" huvudproblemet, nämligen att säkra intakta livsområden för arten. Det hjälper självfallet inte att upprätthålla ett strängt skydd av själva fågeln, så länge vi samtidigt ökar ingreppen i biotopena och minskar artens näringsmässiga förutsättningar.

Näringsbehov

Det har under åren framlagts en rad "matberäkningar" för jaktfalk med avsikten att visa hur skadlig den är för riporna (Tömmeraas, *opubl.*). Problemet har till och med behandlats i en norsk odelstingsproposition från 1893! Uppskattningarna opererar med matmängder från 330-1200 ripor per par och år. Så sent som på 1970-talet hävdade enskilda forskare att enstaka jaktfalkar åt minst 500 ripor per år (Hansen 1981)!

De olika beräkningarna skulle i princip tyda på att arten på kort tid skulle kunna ödelägga sin egen nä-

ringsgrund och tvingas till att flytta till nya jaktmarker så som det har hävdats av Wenzel (1985). Detta stämmer dåligt med det faktum att jaktfalken är en extremt ortstrogen art, som håller till på samma häckplatser idag som för 140 år sedan (Tömmeraas 1993).

Låt oss lämna dessa spekulativa gissningar och se på några reella "mat-budgetar" som bygger på långvariga och noggranna fältundersökningar (Tömmeraas, *opubl.*).

Redan i början av februari observeras bytesdjurstransporter till häckningsplatserna. Detta tyder på att hanen redan vid denna tidpunkt har övertagit ansvaret för matförsörjningen. Hanen brukar nu leverera halv-ättna plockade ripor till honan (jfr Tömmeraas 1989).

1972 bodde jag ett halvår i en specialbyggd observationshydda, 70 meter från ett jaktfalksrevir på Finnmarksvidda. Under loppet av 23 dagar i mars och april, före flyttfåglarnas ankomst och under en tid då matbehovet var konstant, kom hanen med 12 ripor, 7 oidentifierade bytesdjur som honan åt utom synfältet, och ett smågnagarstort byte.

Om man justerar med hänsyn till en känd andel dalripa (97,7%) och fjällripa (2,3%) i dieten på denna lokalen och använder sig av vikter från ett arbete av Myrberget et al. (1969), kan man beräkna näringsbehovet till ett jaktfalkspar om vintern. Detta ger ett genomsnitt på 470 gram eller 0,8 ripenheter (1 ripenhet = 596 gram) per dygn. Om man multiplicerar detta till att gälla hela året, och samtidigt korregerar för mindre förbrukning om sommaren, så kommer man ut med en bytesdjursvikt på 157 kilo eller 262 ripenheter.

Men jaktfalken tar också en hel del andra arter när flyttfågeln uppehåller sig på fjället. Om man använder Lindbergs (1983) ripandel på 83% biomassa för 5 sommarmånader, kan man sannolikt beräkna årsförbrukningen till 250 ripenheter per jaktfalkspar.

I denna beräkning har vi glömt en väsentlig faktor, nämligen jaktfalksparets reproduktion och de extra matmängder som går åt till att föda upp ungarna. Arten har en relativt stor dödlighet och inte ens en genomsnittlig kullstorlek på 2,64 ungar, uppmätt i Alta-Kautokeino-vattendraget i perioden 1982-93, har varit tillräckligt för att öka beståndet.

Näringsbehovet till en jaktfalksfamilj under den period det finns ungar i boet (48 dygn) visas i figur 3. Bakgrundsmaterialet bygger på 30 dygn (62,5% av ungdperioden) med kontinuerliga observationer på en häckningsplats i Alta-Kautokeino-vattendraget under 1971 och 1972.

Bytesdjuren bestämdes först till art och kön, i den mån det lät sig göras, med hjälp av teleskop. Därefter insamlades skelettresten ur och ikring boet efter det att ungarna lämnat redet. Vikterna kalkylerades utifrån genomsnittsvärden från Hagen (1942), Myrberget et al. (1969) och Haftorn (1971). Dagar med avsaknad av data har fått genomsnittsvärden för närmaste 5-dygnsperiod. Totalt åtgår 71 kilo föda för hela familjen (ett

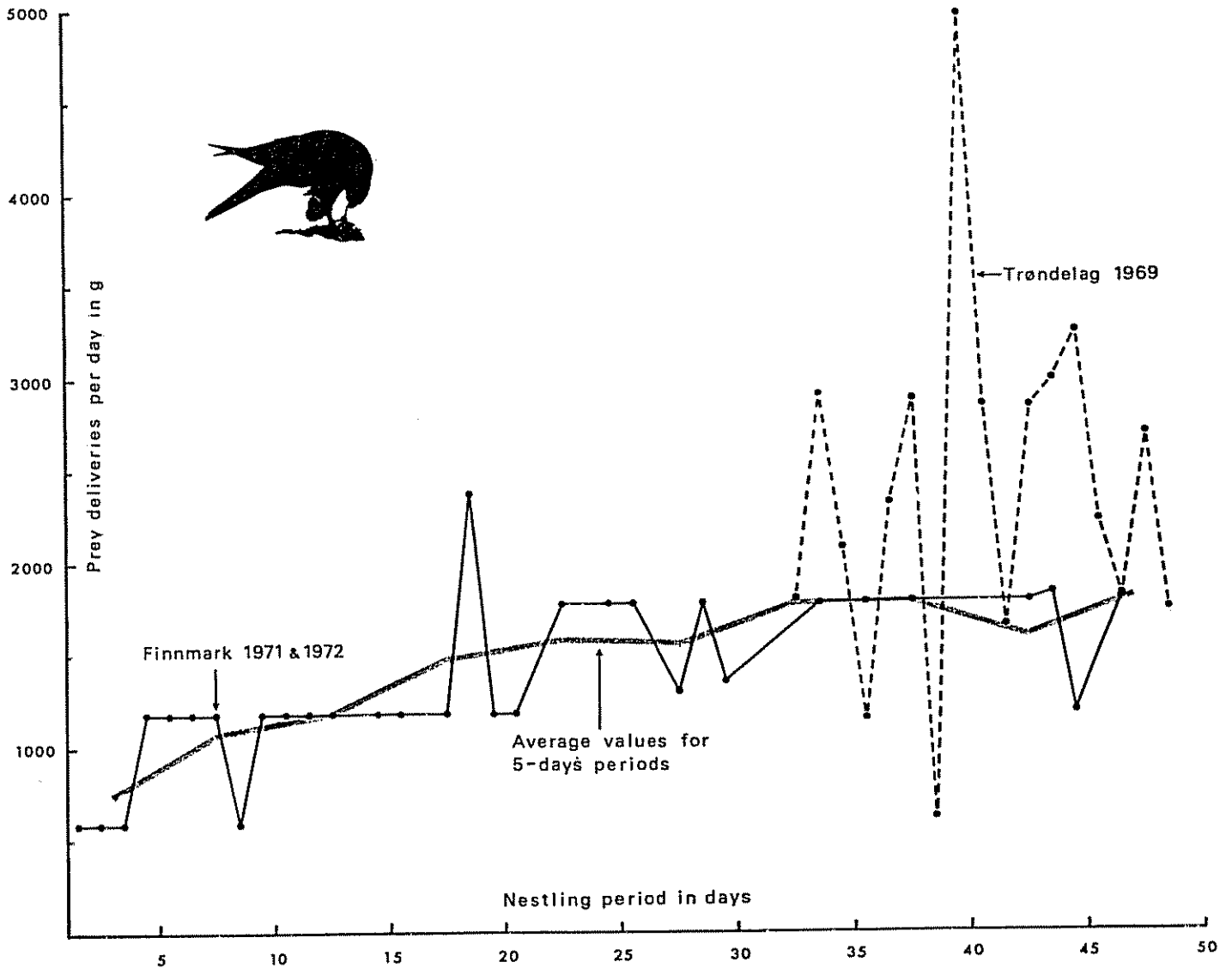

Fig:3. En jaktfalkfamiljs matbehov, vid reden med 4 ungar, under ungperioden (48 dagar) baserat på direkta observationer vid en häckningsplats på Finnmarksvidda 1971 (3 dygn) och 1972 (27 dygn) (Tömmeraas, opubl.). För jämförelsens skull har 17 dygn inkluderats med direkta observationer från en häckningsplats med 3 ungar i Trøndelag 1969.

Figur: Per J. Tömmeraas.

par med 4 ungar) varav 53 kilo enbart till ungarna. Om man summerar ungarnas andel med årsförbrukningen till föräldrafågeln, kommer man upp i ett bytesdjurskvantum på 210 kilo, där ripandelen utgör cirka 325 individer.

Konsekvenser

De stora bestånden av jaktfalk i Lappland under föregående århundrade, visar att jaktfalken fann närmast optimala livsbetingelser här. Populationskraschen i vår tid är ett allvarligt varsel om att vi förvaltar dessa områden mycket dåligt. Om vi i framtiden önskar behålla livsdugliga bestånd av denna specialiserade rovfågel, måste vi i långt större utsträckning ta detta i beaktande när vi planerar nya ingrepp i naturen. Egentligen borde vi vara på offensiven och starta med att restaurera ödelagda häckningsbiotoper. Viktiga åtgärder är att lägga om vägdragningar, värdera existerande rengården och kraftledningarna, och att reduce-

ra och kanalisera vintertrafiken i den känsliga period när falkarna ligger på ägg.

Den andra viktiga uppgiften är att säkra näringsbehovet för jaktfalken. Det är utan tvivel så att dagens utarmade ripbestånd i våra nordliga områden, medför mycket svåra konsekvenser för en predator som är helt beroende av denna enda byteskategori. Dessutom är det ansevärd mängder som krävs för att föda arten. Mot denna bakgrund är det viktigt att skapa förutsättningar så att ripbestånden får chans att återhämta sig. En naturlig konsekvens bör vara att värdera överbetning förorsakad av för stora renflokar, att förändra eller ta bort farliga hinder som ökar kollisionsrisken och att reducera jaktuttaget av ripor.

Med en sådan målsättning för ögonen är det viktigt att förmedla kunskap till politiska myndigheter, så att de förstår att det krävs extraordinära åtgärder. Dessutom bör man vädja till ansvarsfulla sportjägare och jägarorganisationer, så att de förstår hur viktigt det är att ta vara på en av våra mest säregna och sårbara rovfågelsarter. □

---

15. Kungsörnen och småviltjakten

Av Fil. Dr. Martin Tjernberg,
SLU, Uppsala.

I Sverige finns cirka 600 par etablerade kungsörnar. Av dessa återfinns vi majoriteten (cirka 95%) i Norrland varav 300-340 par häckar ovan odlingsgränsen samt i nära anslutning till renbetesfjällen.

Med utgångspunkt från vad som är känt om kungsörnens val av föda samt om artens störningskänslighet (se nedan under Ekologi) i kombination med att arten betraktas som hänsynskrävande i den av Naturvårdsverket (25 febr. 1992) fastställda "Röda listan" över hotade och sällsynta ryggradsdjur i Sverige, samt att arten står uppräknad i den av Sverige ratificerade Bernkonventionen (lista 2), bör den nyligen beslutade allmänna småviltjakten ovan odlingsgränsen och i renbetesfjällen omprövas. Det sätt på vilket beslutet tillkommit står dessutom, så vitt jag förstår, i strid mot vad som står i 7 kap. 2§ i regeringsformen.

Kungsörnens ekologi

De etablerade kungsörnsparen stannar i hög utsträckning inom sina revir året om. Jaktrevirens storlek varierar mellan cirka 50 upp till 150-200 kvadratkilometer. Dessa variationer beror förmodligen till stor del på skillnader i födotillgång mellan olika områden. De tätaste förekomsterna hittar man i första hand i fjällnära områden (fjälldalar etc.). Uppe på kalvfjällen häckar endast enstaka spridda par och längre ner i skogslandet är avståndet mellan paren i genomsnitt cirka 15 kilometer.

Kungsörnen bygger stora risbon som placeras antingen på klipphyllor eller i grova träd, främst tallar. I Norrland som helhet är cirka 55% av paren hänvisade till att bygga bon i träd, men i fjällnära områden överväger klipphäckningar. Totalt sett torde i storleksordningen 60-70% av paren ovan odlingsgränsen vara klipphäckare.

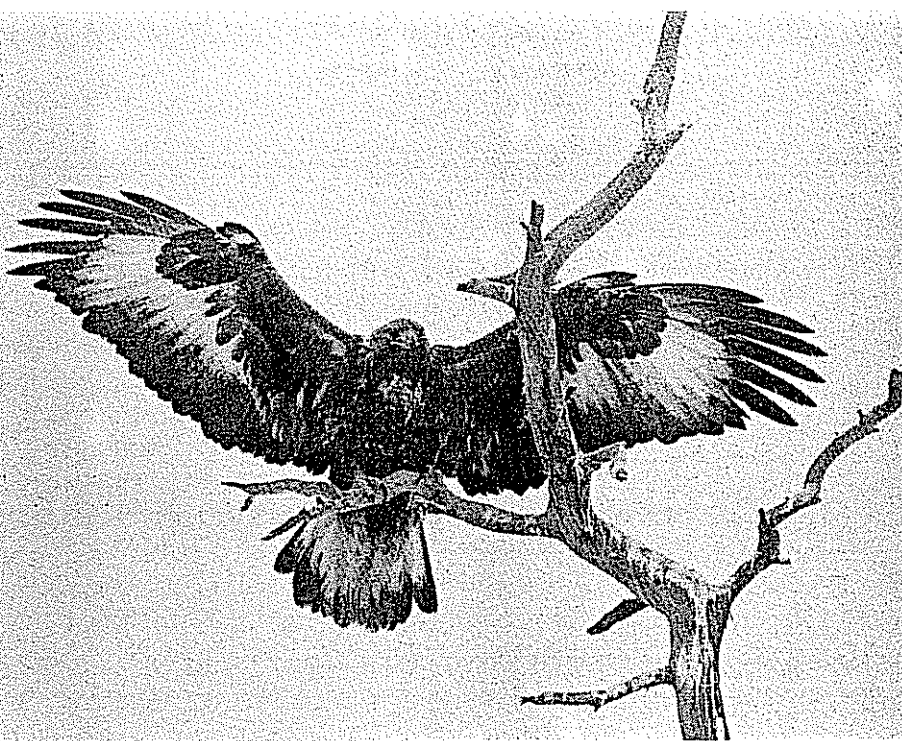
De etablerade paren finns i boets närhet i stort sett året runt. Redan under hösten bygger fåglarna på sina bon med kvistar, och detta fortgår då och då under hela vintern. Under januari börjar paret uppehålla sig i allt högre utsträckning vid boet och i mars eller i början av april läggs ett eller två ägg. Äggen ruvas i 40-45 dygn och omkring den 15 juli lämnar ungen boet (oftast blir endast en unge flygg). Om födotillgången är dålig så uteblir häckningen för en stor andel av paren. Dess-

utom är det vanligt att örnarna misslyckas med sin häckning på grund av andra omständigheter, främst på grund av förföljelse och störning.

Under perioden januari till och med april är kungsörnen mycket störningskänslig vid boplatsen och dess närhet (med närhet torde upp till 1 kilometers radie kunna räknas). Störningskänsligheten är förmodligen högst under februari och mars, det vill säga innan äggen läggs. Under ungarnas boperiod (mitten av maj till och med juli) är örnarna mindre känsliga för tillfälliga störningsmoment. Täta besök vid boplatsen under denna period kan dock innebära att paret byter häckningslokal följande säsong. Det är vanligt att varje par har två eller flera alternativa boplatser inom sitt revir.

Ungen (eller ungarna) finns kvar vid boet eller i dess närhet ytterligare 2,5-3 månader innan de drivs bort av föräldrarna. Under denna period följer ungarna de gamla fåglarna varvid de bland annat tränar upp sin jaktteknik. Ungörnar blir dock ej "fullfjädrade jägare" förrän de når en ålder av cirka tre år. Vid en studie i Norrland konstaterades åren 1975-80 att de etablerade paren fick drygt 0.6 ungar per par och år. Senare studier i södra Härjedalen och norra Dalarna har emellertid avslöjat betydligt lägre värden – runt 0.3 ungar per par och år.

En vuxen kungsörn behöver i genomsnitt cirka 250 gram rent kött per dygn för att överleva. Vid en undersökning av artens födoval under häckningssäsongen (maj-augusti) visade det sig att örnarna i Norrland i huvudsak livnärde sig på skogshöns, skogshare och i viss mån renkalv. Den helt dominerade födan för de par som häckade i direkt anslutning till fjällen var ripor (fjäll- och dalripar), vilka utgjorde 75% av födan i fråga om antal. För de örnpar som häckade i fjällnära barrskogar var tjäder (25%), skogshare (23%), dalripar (22%), renkalv (7%) och orre (5%) den viktigaste födan och för de i skogslandet levande örnarna var tjäder (34%), skogshare (21%), dalripar (10%), renkalv (9%) och orre (8%) viktigast. Födan under övriga delar av året är förmodligen av ungefär samma sammansättning som ovan nämnda, men renkalvsandelen minskar

Kungsörnen är särskilt känslig i januari-april. Störningar under den här perioden kan innebära att kungsörnshäckningarna i vissa fjällnära områden kan misslyckas. En annan konsekvens av en utökad småviltjakt är att födobrist kan uppstå, vilket kan medföra att häckningarna uteblir. Efter ett antal år kan arten försvinna helt eller delvis från högexploaterade småviltjaktområden.

Foto: Per Klaesson.

troligen högst väsentligt under vinter-vårvinter samtidigt som andelen föda hämtad från renkadaver ökar. Påpekas bör att en mycket stor andel av renkalvarna som ingår i kungsörnens föda utgörs av döda djur. Förmodligen är andelen örndödade renkalvar mindre än 0.4% av de årligen födda kalvarna.

Konsekvenser av småviltjakten

Beslutet om småviltjakt innebär att jakt kommer att bedrivas i områden ovan odlingsgränsen från 25 augusti till och med april. Området ovan odlingsgränsen täcker i och för sig enorma arealer och inom vissa delar av detta kommer jakttrycket och störningsmomenten kanske inte att öka speciellt mycket jämfört med tidigare situation. Inom andra delar av området kommer däremot med stor säkerhet jakttrycket och medföljande störningar (bland annat snöscoteråkning) att öka högst väsentligt, särskilt som intresset från utlandet är mycket stort för denna jaktform i "exotisk" miljö. Detta kommer sannolikt framför allt att drabba de fjällnära dalgångarna och intilliggande kalfjäll och skogar och därtill ansemliga arealer i andra naturtyper i anslutning till turistinriktade kommuner och samhällen. Inom dessa marker kommer djurlivet tveksamt att störas i väsentligt mycket högre utsträckning än vad som har skett tidigare, samtidigt som vissa fjällnära områden kan åsamkas en betydande nedgång av småvilt. En konsekvens av detta kan för kungsörnens del bli att häckningar uteblir (födobrist) eller misslyckas (störning januari-april) och att, efter ett antal år (det sker ej momentant!), arten försvinner helt eller delvis från högexploaterade småviltjaktområden. En annan konsekvens av småviltjakten blir att det blir "legitimt" att röra sig obehindrat med vapen i alla marker ovan odlingsgränsen. Hittills har samlare av sällsynta fåglar och dess ägg samt falkenerare varit tvingade att iakttaga stor försiktighet när de varit ute i dessa olagliga syften, vilket har underlättat skyddet av till exempel sällsynta rovfåglar och rovdjur. Småviltjakten kan även befaras

medföra att diverse andra djur än de avsedda – bland annat rovfåglar och ugglor – kommer att dödas i ansemliga mängder men av "misstag" och under skyddsmanteln av småviltjakt. Troféjakt på sällsynta däggdjur och fåglar är en relativt allmän företeelse bland en viss kategori jägare, inte minst bland jägare från utlandet (t.ex. Tyskland). En fri småviltjakt ovanför odlingsgränsen kommer tveksamt att inbjuda till en ökning av denna form av jakt!

Förutom kungsörn kommer småviltjakten troligen att innebära mer eller mindre negativa konsekvenser för ett flertal andra "Rödlistade" djurarter, bland annat *jaktfalk* (där Sverige får sägas ha ett internationellt ansvar för dess fortbestånd), *havsörn* (ca 50 par i Lappland, störningskänslig), *fjällgås* (globalt hotad, det lilla kvarvarande beståndet i fjällområdet är mycket störningskänsligt), *sädgås* (jaktbar i Norrbottens län, men borde ej få jagas här eftersom arten bedöms som hänsynskrävande – högst 1.000 häckande par i landet varav en betydande del ovan skogsodlingsgränsen), *stjärtand* (får jagas i hela Norrland trots att det svenska beståndet – 1.000-2.000 par – betraktas som hänsynskrävande), *salskrake* (ej jaktbar i Sverige, men kommer sannolikt att skjutas av "misstag" då den lätt förväxlas med t.ex. knipa. Salskraken är hänsynskrävande i Sverige med högst 100 par i Norrlands inland), *dubbelbeckasin* (ej jaktbar i Sverige. Den svenska stammen uppgår till cirka 1.000 par och är ur ett internationellt perspektiv skyddsvärd. Många dubbelbeckasiner kan befaras bli skjutna av "misstag" i fjällen på grund av förväxlingsrisken med den jaktbara enkelbeckasinen) och *fjällräv* (en i Sverige sårbar art där vi har ett internationellt ansvar. Kan befaras påverkas av småviltjakt på flera sätt, bland annat genom minskat bytesunderlag, kraftigare störningar och ökad illegal jakt. Se A. Angerbjörns artikel, kapitel 16). □

---

16. Fjällräven och småviltjakten

Av Docent Anders Angerbjörn,
Zoologiska Institutionen, Stockholms universitet.

Jag har studerat fjällrävens biologi under tio år. Vi inventerar kända fjällrävslyor varje år i Vindelfjällens naturreservat. Om lyorna är bebodda stannar vi vid dessa för att försöka uppskatta antalet valpar. Dessutom följer vi fjällrävarna i detalj i ett mindre område. Där fångar och märker vi både vuxna och unga fjällrävar.

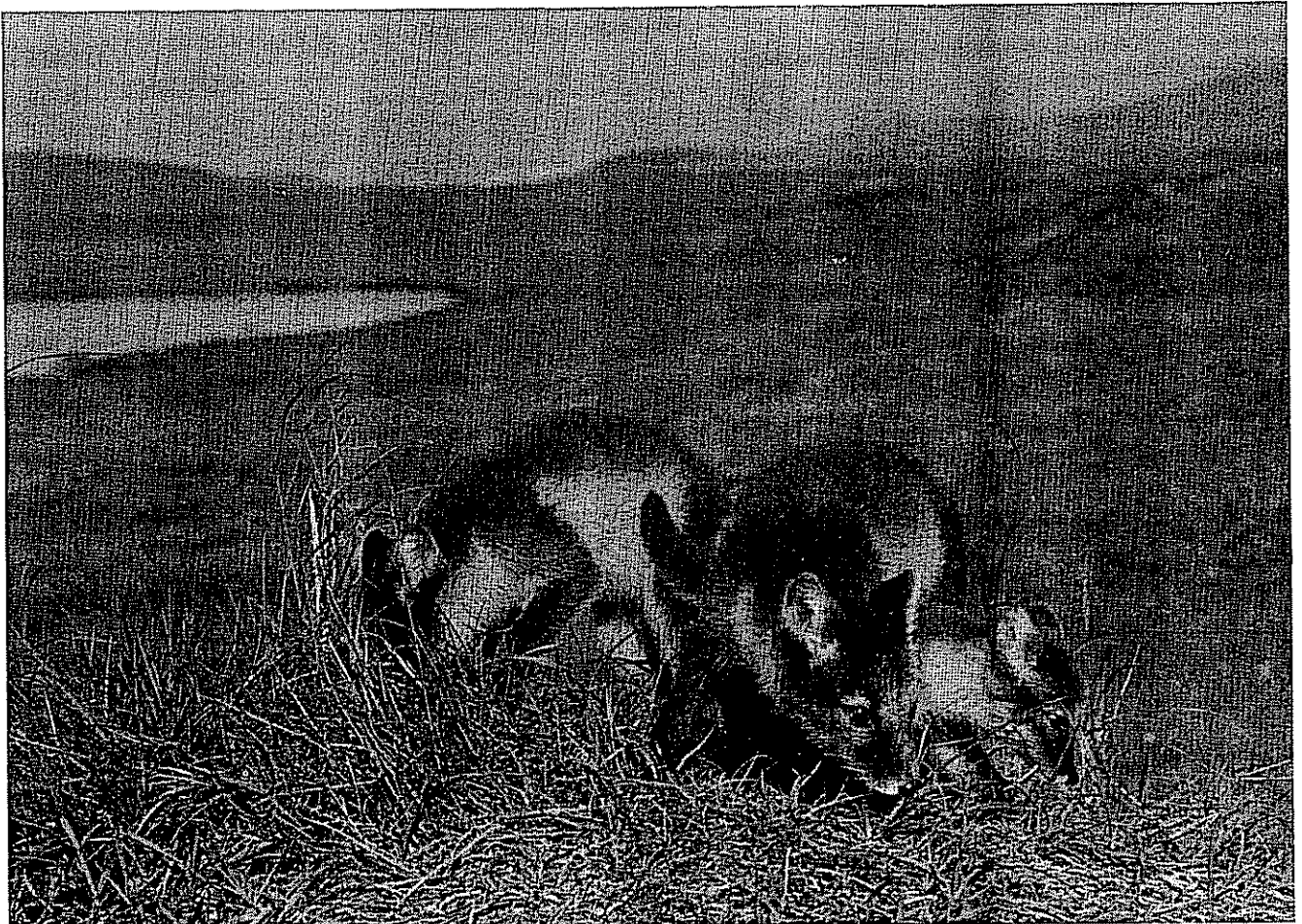
Stammen fluktuerar kraftigt i antal mellan olika år beroende på tillgången på smågnagare. Dessvärre har det regelbundna fyraårsmönstret brutits. Fjällräven har inte haft ett näringsmässigt gott år i Lappland

sedan 1982. I Jämtland var dock både 1984 och 1989 år med god förnygring. Under år av sämre näringstillgång lever fjällrävarna till betydande del av ripa, sjöfågel, vadare samt tättingar.

En småviltsjakt på renbetesfjällen i enlighet med jordbruksverkets föreskrifter är inte förenligt med de åtaganden som Sverige har gjort om bevarande och skydd för utrotningshotade djur.

Under år med sämre näringstillgång, till exempel dåliga sorkår, är bland annat ripor viktig föda för fjällrävarna. En ökad användningen av jakthundar, till exempel grythundar, är ytterligare ett hot där störningar kan få förödande konsekvenser för fjällräven som art.

Foto: Per Klaesson.

Avsevärd risk för störningar

Fjällräven är helt beroende av sina stora lyor för att föda upp sina ungar. Ungarna stannar vid lyorna hela sommaren och hösten. Föräldrarna är givetvis vaktsamma och vaktar sina ungar. Eftersom jakttiden för delar av småviltet börjar redan i augusti, då fjällrävvalpar fortfarande är helt beroende av sina föräldrar, kan störningar bli avsevärda. Frispringande hundar kan då förorsaka kraftiga störningar även om de inte direkt jagar och dödar fjällrävar. Däremot om grythundar släpps vid en förmodad rödrävsläxa, som visar sig innehålla fjällräv, kan resultatet bli förödande.

Jag har sammanställt 20 års inventeringar av fjällräv och med dessa inventeringar som utgångspunkt försökt uppskatta antalet vuxna fjällrävar som för stammen vidare. Antalet fjällrävar varierar väldigt mycket mellan olika år. Men den viktigaste siffran är inte hur många som finns under toppåren, hur höga de siffrorna än är. Den viktigaste siffran är hur många som överlever bottenåren och kan börja om från början. Det betyder att valpar som föds, men dör innan de är vuxna, inte bidrar till stammens fortlevnad. Om ingen räv överlever ett bottenår dör stammen ut.

Inavelsrisk i små populationer

Om antalet rävar är lågt under en längre period kan det även bli genetiska problem som följd av inavel. Genetiker har gett en rekommendation om att en djurart i fångenskap bör bestå av minst 50 individer för att motverka inavel. Motsvarande siffra för en frilevande stam är 500. Sammanställningar av inventeringarna visar att i Norrbottens län finns det cirka 30 vuxna fjällrävar, i Västerbottens län 25 och i Jämtlands län endast 15 stycken. Det ger för Sverige endast 70 stycken vilda, vuxna fjällrävar, det vill säga mycket nära det genetiska minimiantalet för en stam i fångenskap och långt från de 500 som rekommenderas för en vild stam!

Överhängande risk att fjällrävar isoleras från varandra

Den svenska fjällkedjan är inte bara lång utan dessutom sönderhuggen av älvdalar vilket tar bort kontinuiteten i fjällrävens utbredningsområde. Vid så låga antal finns det en överhängande risk att rävar blir isolerade från varandra, det vill säga att vissa områden tappar sina rävar. Nu kan konsekvensen av till exempel rävs-kabb eller störningar från jakthundar bli förödande om inte något av de kommande åren blir ett ordentligt lämmelår.

Lokalt skydd är inte tillräckligt

En småviltsjakt på renbetesfjällen i enlighet med jordbruksverkets föreskrifter är inte förenligt med de åtgärderna som Sverige har gjort om bevarande och skydd för utrotningshotade djur. Sådana föreskrifter måste ta hänsyn till ett långsiktigt skydd för hotade arter, samt ge långt gående möjligheter för lokala myndigheter att skydda speciellt känsliga områden. Men eftersom fjällräven utnyttjar i stort sett hela kalvfjället är ett lokalt skydd inte tillräckligt.

Sammanfattning

Vid bedömningen av rätt till småviltsjakt på renbetesfjällen har uppenbarligen ingen hänsyn tagits till hotade arters existens. Idag är den svenska fjällrävsstammen beroende av cirka 70 vuxna fjällrävar. Varje nytt hot mot en sådan fåtalig stam kan vara tillräckligt för ett totalt utdöende. De hot som en utökad småviltsjakt utgör är dels en utarmning av födoresurserna, dels ett direkt hot i och med en användning av frispringande jakthundar.

Fjällrävar är totalt beroende av sina lyor långt fram på hösten för en lyckad reproduktion, vilket betyder att jakt med hund från och med augusti kan förorsaka kraftiga störningar. En grythund, som släpps mot en förmodad rödrävsläxa, kan dessutom döda en hel kull fjällrävsvalpar. □

17. Viktiga år i samernas historia

98 e Kr: Romaren Tacitus skriver om fenni, dvs finnar, i skriften Germania. Fenni sägs vara jägare.

555: Bysantinaren Prokopius skriver om Thule, vilket sannolikt är Skandinavien. En av folkstammarna på ön är skridfinnarna, som ej brukar jorden utan är jägare och lever av de fällda djurens kött och klär sig i hudar, sammanbundna med djurens senor.

750: Longobarden Paulus Diaconus skriver om skridfinnarna. De är jägare. Diaconus beskriver skidor, renen och renskinnspälsen.

Slutet av 800: Normannen Ottar berättar om tamrenar och värdefulla lockrenar. Ottar har själv 600 tamrenar, som troligen sköts åt honom av samer. Renskötsel måste alltså ha funnits redan nu. Ottar tar skatt, i form av skinn, skepps tåg och fjäder, av samerna. Denna så kallade finneskatt (finne = same på norska) är Ottars viktigaste inkomstkälla.

Vikingatid: De isländska sagorna berättar om samerna. Mest om den skinnhandel – skinn är vikingatidens viktigaste handelsvara – som bedrivs med samerna. Handelsmän, skattekrävare och rövare kämpar om varorna.

Medeltid: Birkarlarna har rätten att handla med samerna och att ta upp skatt av dem. Birkarlarna sägs vara finnar ifrån Birkala socken utanför Tammerfors. Birkarlarnas skattekrävarrätt ersätts med en liten avgift till kronan – en "lagfästning av deras rövarfärder". Birkarlarna delar samernas land mellan sig i handelsdistrikt som kallas Lappmarker. En del samebyar betalar skatt till tre länder – Sverige, Danmark och Ryssland – eftersom det inte finns några gränser i norr.

1323: Gränsdragning mellan Sverige och Ryssland.

1328: I riksdrotsen Knut Jonssons brev, daterat Telge 5 december 1328, angående bebyggande och odling av Hälsinglands yttersta nordliga del, används ordet lapp för första gången i ett svenskt dokument. I brevet understryks att Hälsingarna likväl ej får hindra skogsmännen eller nomaderna, kallade lappar i deras näring, jakt.

1340: I kung Magnus brev av den 16 mars 1340 stadfäster konungen en stadga angående bebyggandet av Lappmarken. Begreppet Lappmark är därmed infört som en legal definition i svensk rättspraxis och senare i lag. I brevet påbjuds att Hälsinglands lag och sedvänja därstädes skall brukas.

1442: Enligt Kristoffers Landslag från 1442 är jakten en rätt, som tillkommer endast jordägaren på samma sätt som fisket. Landslagen stadgar skadeersättnings skyldighet och bötesstraff vid en kränkning av jakt- och fiskerätten. I Kristoffers Landslags Byggningsbalk nittonde kapitel stadgas att jakträtten för utomstående i byns gemensamma skog

beror på om alla jordägare, som är delägare i skogen, ger sitt tillstånd.

1542: I ett brev till bönderna i Hälsingland, Ångermanland och Medelpad uttalar Gustav Vasa att trakter som inte är bebyggda "obygde ligga" – "hörer Gud, oss och Sveriges krona till och ingen annan". Brevet är omdiskuterat och har i debatten ibland använts som bevis för att staten äger marken i sameområdet. Historiker och rättshistoriker är dock mer tveksamma. Detta brev liksom 1683 års skogsförordnings utgångspunkt är att ingen kan skaffa sig jord enbart genom ockupation. Å ena sidan skall kolonisation uppmuntras under direkt statlig styrning emot skatt till kronan, medan det å andra sidan inte är tillåtet att med ogrundade yrkanden på äganderätt, förfoga över stora vidsträckta skogar och ödemarker och sålunda vara till hinder för kolonisationen.

1543: I ett kungligt brev den 3 juni 1543 uppmanar Gustav Vasa befolkningen i Ångermanland och Umeå socken att inte lägga beslag på villebråd som samerna nedlagt. Kungen hotar med straff om folket fortsätter att våldföra sig på samernas jakträtt. Eftersom samerna likväl som bönderna betalar skatt skall samerna få jaga ifred.

1602: Förändringar i skattesystemet anbefalles. Kronan börjar ta ut fisk och renar i skatt i stället för pälsverk. Försörjningsbasen i det samiska samhället undergrävs. Försörjningskris uppstår kring 1610. För att klara krisen expanderar samerna de tidigare små renhjordarna. Detta medför att samerna både av skatteskäl och näringsmässiga orsaker är tvungna att öka sitt renantal kraftigt.

Man kan konstatera att intäkterna från renskötsel, jakt och fiske beskattas utöver skattläggningen av sjöar, älvar och landområden (lappskatteland mm).

1603: De första kyrkorna byggs i Lappland.

1607: Karl den IX kallar sig, vid sin kröning, bland annat för "de lappars i Nordlanden konung" i sin långa kungatitel.

1634: Samen Peder Olsson finner silvermalm vid Nasafjäll. Gruvdriften börjar i kronans regi 1635 och pågår till 1659. Gruvan tros vara en lovande "skattgömma" och kronan försöker hävda svensk överhöghet fram till fjällryggen. Lappmarken måste knytas till kronan på allvar. Fler kyrkor och skolor byggs och präster tillsätts som ett led i den nya lappmarkspolitik. Samerna exploateras mycket hårt. Sammanlagt behövs 24 lappar och 300 renar för malmtransporterna mellan Nasafjäll och Silbojokks hytta och ytterligare 30 lappar och 300 renar för transporterna mellan hyttan och avsättningsorten Gråträsk. Dessutom används 20 lappar för att köra fram material till hyttan. Enbart i anslutning till Nasafjällsgruvan slavar alltså 74 lappar och 600 renar.

De utsätts för tvång och våld och dras under isen om de vägrar frakta malm med sina renar. Många samer flyr, och

den samiska befolkningen minskar kraftigt i Lule och Pite lappmarker. Staten vidtar åtgärder för att stoppa lapparnas "flyktighet".

1664: I 1664 års skogsförordning begränsas skatteböndernas jakträtt till adelns förmån. Dessutom bestäms att jakten på älg, bock och rådjur, det vill säga högvilt, är ett kungligt privilegium. Högviltjakten för allmogen har dock förbjudits redan 1647, med undantag av Norrland och Finland. Samernas jakt i det samiska området begränsas dock ej.

1673: 1673 års lappmarksplakat träder i kraft. Lappmarksplakatet kan sägas markera den formella startpunkten för kolonisationsepoken i Lappmarken. Idén bakom plakatet är att uppmuntra nybyggen i lappmarken. Arkitekten bakom plakatet är landshövding Johan Graan, same till börden. Graan lanserar den så kallade "parallellteorin", där han hävdar att "lappmannanäringen", det vill säga samernas traditionella ekonomi och "lantmannanäringen", det vill säga jordbruket, kan leva sida vid sida. Lappmarksplakatet förnyas sedermera 1695 och 1749.

1683: I 1683 års skogsförordning sägs uttryckligen att vad som inte brukas av de stora skogsområdena eller bevisligen tillhör något hemman, någon by eller socken eller något härad skall vara "Wår och Cronones rätta och enskylte egendom". I Skattefjällsmålet hävdar JK (kronan) skogsförordningen, som förklarar ödemarken för kronans privaträttsliga egendom. Detta gäller också för Lappmarken och grundar statens äganderätt därstädes 1683. I Skattefjällsmålet fastslår dock Högsta Domstolen att någon äganderätt för staten ej uppkommit med 1683 års skogsförordning utan genom senare tolkningar av förordningar och rättsutveckling.

1685: Kungl. Maj:t befäller att lagmansting skall hållas i samtliga lappmarker för rannsakan om avgudadyrkan. Nådens trummor skall brännas. De som triskas straffas med "spöslitande på tingsstuväggen" eller får löpa gatlopp. Seitar och offerlavar rivs och de samiska heliga platserna skändas.

1693: Samen Lars Nillsson i Norrvästebyn, Arjeplog, 60 år gammal, bränns på bål tillsammans med sin trumma. En sexårig sonson till Lars Nillsson har fallit i en jock och drunknat och Nillsson försöker få liv i pojken med hjälp av trummans kraft. Nillsson tas på bar gärning och domen "å båle brännas" fastställs av Svea hovrätt.

1695: Genom 1695 års lappskattereform blir lappbyn en administrativ enhet, främst för beskattning. Efter 1971 års renbeteslag är beteckningen sameby.

1695: Vid tingsförhandlingarna i Offerdal i Jämtland tilltalas lappen Jon Olof Skörben för att ha fällt en älg på annans område. Skörben intygar att han skjutit älgen i skogen nedan hans skattefjäll. Skörben säger sig ha hört att lapparna har tillåtelse att fälla älg på sina ägor, vilket är förbjudet för bönderna. I sitt domslut finner rätten, eftersom Skörben framburit älg huden till länsman, att det kan antas att han fällt djuret "å sin låtgång och betesmark". Enligt en kunglig resolution den 10 mars 1685 anser rätten att Skörben har rätt att fälla älg med eldvapen. Enligt samma resolution har bönderna endast rätt att fånga älg med gropar och gillar. Liknande fall är uppe vid tingen i Undersåker 1698 och Hammerdal 1719.

1700: Den statliga nybyggespolitiken i sameområdet skapar konflikter mellan samerna och nybyggarna. Samer-

na kommer att hålla ställningarna till mitten av 1700-talet bland annat för att samerna är i majoritet i de lokala domstolarnas nämnder. I 1734 års lag ändras nämndmannaoorganisationen vilket försvagar samernas ställning i domstolarna i förhållande till de svenska nybyggarna.

Lappskatteländens ställning börjar att försvagas under 1700-talet. Ägaren av ett skatteländ kallas för skattelapp på samma sätt som ägaren av ett skattehemman kallas för skattebonde. I Jämtland och Härjedalen kallas områdena för skattefjäll. Lappskatteländens rättsliga status är länge densamma som skattehemmanens. Skatteländen ärvs och kan köpas och säljas. Ända till slutet av 1800-talet är det så att fjällsamer betalar med slaktrenar, för att vintertid vara med sina renar på skogssamernas skatteländ. Skatteländsinnehavaren arrenderar också ut fiske och jakt till andra samer och ibland även till icke samer.

Arvsrätten till skatteländen börjar underkännas av domstolarna dominerade av nämnder med en svensk majoritet. Synen att samerna endast äger rätt till renbete, jakt och fiske med flera rättigheter blir allt mer vanlig hos den svenska förvaltningen.

1732: Linné besöker Lappland. Hans forskning resulterar bland annat i "Iter Lapponicum" och "Flora Lapponica" som ges ut i Amsterdam 1737.

1743: Tinget i Hammerdal behandlar den 7 april ett mål där nybyggaren Pär Johansson stämts av skattelapparna Jon och Per Johansson för att Johansson har nedlagt bävernät på deras vatten. Vid tinget uppvisar skattelapparna ett gammalt brev från 1652 och ett häradsrätts utslag från den 27 november 1721 där det uttalas att envar nybyggare som lägger ut bävernät i deras vatten skall bötfällas samt bestrida rättegångskostnaderna.

1749: Lappmarksreglementet – Samerna ensamma har jakträtten (se B. Bengtsson, punkt 3 i kapitel 9).

1751: Lappmarksgränsen. Ovanför lappmarksgränsen skall kustlandsbönderna inte längre få fiska och jaga, utan jakt och fiske skall där vara förbehållet samerna och nybyggarna. På detta sätt kan kronan lättare skilja mellan "kronans mark" och böndernas, vilket bland annat är nödvändigt för att veta hur skatt skall kunna tas upp och var nybyggen får ske.

Gränsdragning mellan de båda länderna Sverige/Finland och Danmark/Norge vid vattendelaren. Till gränstraktaten bifogas två kodiciller. I den ena fastställs flyttsamernas rättigheter och skyldigheter i båda rikena. Detta innebär bland annat att samerna under vår- och höstflyttningen efter gammal vana skall få flytta med sina renar in i det andra riket, och att de skall få använda "land och strand" till uppehälle för sig och sina renar, även i krigstid. I gengäld får samerna inte begå någon fiendlig handling i det andra riket.

I kodicillen bestäms också att ingen same längre skall "äga Skatte- eller Städjeland" i, och betala skatt till mer än ett rike.

1769: Vid tinget i Enontekis har lappen Olof P Kuttainen instämt nybyggarna Nils H Niva och Johan O Mämmi för att de satt ut vildrenssnaror på hans betesmark. Nybyggarna hävdar att de tidigare satt ut snaror i samma område och att det vid detta tillfälle ej fastnat några renar. Rätten finner att nybyggarna obehörigen har satt ut snarorna. De åläggs att betala 3 riksdaler i ersättning till Kuttainen samt beläggas med 3 riksdaler vite för att sätta upp snaror på samma ställe.

1800: Ett av de viktigaste inslagen i den statliga kolonisationspolitiken är avvittringen. Den inleds i Norrland vid slutet av 1700-talet och avslutas i Norrbotten vid sekelskiftet 1900. Avvittringen innebär en definitiv boskillnad dels mellan de olika byarna, dels mellan kronan och enskilda egendom. I samband med avvittringen i Jämtland och Härjedalen avvittras skattefjällen som särskilda enheter. I det så kallade Skattefjällsmålet, NJA 1981 s. 1, tvistades det om skattefjällens fastighetsrättsliga natur. Skatteländen i Västerbotten och Norrbotten kom ej att avvittras på samma sätt som i Jämtland och Härjedalen. Detta hängde bland annat samman med att den tidigare liberala skogspolitiken övergavs. Vid slutskedet uttalas i riksdagen och i avvittringsutslagen att de oavvittrade områdena i Lappmarkerna är för lapparnas uteslutande begagnande.

1808: Den primära jaktlagstiftningen i Sverige under 1800-talet är den Kungliga stadgan från den 13 april 1808 angående jakt och djurfång och jaktstadgan utfärdad den 21 oktober 1864. I 1808 års jaktstadga föreskrivs att var och en som lagligen äger eller besitter jord äger rätt att idka all jakt.

1809: Enligt skattefjällsdomen är bland annat samernas jakträtt under tiden för 1809 års Regeringsform skyddad av dess 16 paragraf och i viss mån paragraf 77. Enligt nämnda lagrum i Regeringsformen får rätten så länge den kan utövas inte fråntas innehavaren utan föreskriven kompensation: ersättning skall utgå enligt grunder som bestäms i lag. Samma regler finns i gällande Regeringsform 1994.

1809: Gräns mellan Norge och Finland dras upp.

1827: I Norrbotten förkastas den samiska arvsrätten, eftersom rätten till skatteländen endast anses vara av "nyttjanderättslig" natur.

1828: Länsstyrelsen i Västerbotten meddelar att den anser sig kunna skilja en skattelapp från sitt land om lappen förlorar sin renhjord.

1841: Kungligt brev påtalar att samernas rätt inte får glömmas vid avvittringen. Skattefjällen skall få sina gränser ordentligt bestämda.

1846: Beslutas att språket i de fasta sameskolorna skall anpassas till det språk som majoriteten i socknen talar.

1862: Herbert Spencer talar om det naturliga urvalet som en kamp mellan individer, klasser och raser.

I litteraturen från slutet av 1800-talet framställs samerna ofta negativt. Man beskriver dem som ombytliga och miss-tänksamma. De liknas vid barn – vanligt när man beskriver andra raser vid den här tiden. Enligt Brit Upman i Kvist (1992) "är det slående, att de uttalanden som karakteriserade samerna som rasmässigt mer eller mindre underlägsna framfördes av författare som hade synpunkter om lappmarkens näringsfrågor.... Den syn på samerna som framkommer i riksdagsdebatterna är fylld av de schabloner som förekom i litteraturen. Samernas utdöende sågs även i riksdagen gärna som något oundvikligt".

Det rasistiska tankesättet blir ett vapen i konkurrensen om naturresurserna.

1868 och 1871: Gustaf von Düben besöker Lappland. Han samlar material till boken "Om Lappland och lapparne (1873). Von Düben ägnar sig bland annat åt att fotografera samer och att mäta skallar.

1868-73: Odlingsgräns dras upp emellan fjälltrakterna och det egentliga skogsområdet i Västerbotten och Norrbotten. Närmare bestämmelser i renbeteslagarna 1886 och 1898.

1877: Beslutas att svenskan skall vara huvudspråk i de fasta sameskolorna.

Den 6 juni 1883: En förordning utfärdas rörande de lappar som flyttar med renar emellan de förenade konungarikerna Sverige och Norge. Förordningen träder i kraft 1884 och gäller i princip till 1920. I 3 paragrafen framgår att samerna från båda sidor har jakt- och fiskerätt i områden där de har betesrätt. Nu gällande konvention är från 1972 och bestämmelserna är desamma.

1886 och 1898: Renbeteslag – Samerna garanteras renbetesrätt, vilket bland annat innebär att sedvanerätten till vinterbete nedanför odlingsgränsen och utanför renbetesfjällen läggs fast. Skattefjäll benämns renbetesfjäll. Den individuella samiska rätten till mark och vatten blir uteslutande en kollektiv rätt för lappbyn. Genom renbeteslagen framgår att området *ovan* odlingsgränsen och på renbetesfjällen är till för samernas uteslutande begagnande. I förarbetena till 1898 års renbeteslag ifrågasätts om markerna *nedan* odlingsgränsen är för samernas uteslutande begagnande, och i 1928 års renbeteslag undantas markerna *nedan* odlingsgränsen slutligen från samernas uteslutande begagnande.

Samernas förvaltning av bland annat jakt sätts under ett statligt förmynderi med hänvisning till att samerna ej anses vara kapabla att handha egna angelägenheter på grund av ras och kulturell utvecklingsnivå.

Renbeteslagarna för med sig att de renskötande samernas politiska status blir sämre. Renbetesrätten taxeras inte som förmögenhet och ger då varken politisk eller kommunal rösträtt.

Slutet på 1800-talet: Skogsbruket och gruvnäringen får ett starkt uppsving. De stora ekonomiska möjligheterna kan bara förverkligas på bekostnad av samiska rättigheter.

1891: Kronan köper in hemman i Jämtland (så kallade utvidgningshemman) som läggs till Skattefjällen, då dessa blivit för begränsade till följd av avvittringen.

1904: Lapska centralförbundet bildas. På programmet står bland annat att hävda samernas rättigheter *ovan* odlingsgränsen.

1912: 1912 års jaktstadga. Parallellt med revisionen av 1886 års renbeteslag pågår en revision av 1864 års jaktstadga. Lagen träder i kraft 1912. I lagens 6 paragraf stadgas efter motioner i riksdagen att innehavare av skogstorp och odlingslägenheter å kronojord inom de sex nordligaste länen skall äga jakträtt å torpets eller lägenhetens ägor, dock inte till jakt på älg. Vad gäller samernas jakträtt hänvisas till renbeteslagstiftningen.

1913: Nomadskolestadgan inför de ökända kåtaskolorna. Svenskan blir dominerande i undervisningen.

1913-1920: Den svenska segregationspolitiken skapar ett system av institutionell rasism. Ett rasbiologiskt institut etableras i Uppsala. Samerna betraktas som oförmögna att sköta sina egna angelägenheter. Lappväsande med särskilda tjänstemän tillsätts som "förmyndare".

1915: Malmbanan är färdig och tas i trafik.

6 februari 1917: Det första samiska landsmötet hålls i Trondheim. Senare instiftas den 6 februari som samernas nationaldag.

1920: Porjus vattenkraftverk står klart. Stora Lulevattens värflöde fångas upp och skall alstra elektricitet.

1923: Vid Lilla Sjöfallet – Suorva – står den första regleringsdammen klar elva mil från kraftverket i Porjus. Området, som tidigare har varit vildmark, renbetesområde och plats för ett stort antal samiska bosättningar, dränks nu. Staten tar ingen hänsyn till att Stora Sjöfallet är nationalpark.

1928: Renbeteslagen stadgar: "Ej må å de områden som blivit till lapparnas uteslutande begagnande anvisade betesrätt, jakt eller fiske eller annan därmed nyttighet överlåtas till annan. Sker ändå upplåtelse, vare den ogill".

Enligt renbeteslagen kan nu även statliga tjänstemän ges jakt- och fiskerätt för husbehov vid myndighetsutövning i lappmarkerna.

1938: En ny jaktlag träder i kraft. Enligt 7 paragrafen har fem typer av nyttjanderättsinnehavare av fastigheter ovan odlingsgränsen inom Norr- och Västerbottens län jakträtt inom respektive fastighets ägor, dock ej jakträtt på älg. Samernas jakträtt regleras i renbeteslagen.

1939 och 1940: Vattnet höjs ytterligare i Suorva.

1942: I ett mål av principiell natur framhåller JK i Högsta domstolen att: "Av lagstadgan framgår, att ensamrätt tillförsäkrats lapparna till renbete å mark ovan den fastställda odlingsgränsen. Men man har fullt skäl att anse även rätten till jakt och fiske därstädes tillkomma lapparna ensamma" (NJA 1942, s. 336ff).

1946: Kåtaskolorna upphör.

1946: Högsta domstolen dömer en same i Sirkas lappby för olovlig jakt eftersom han ej anses tillhöra lappbyn enligt 8 paragrafen i 1928 års renbeteslag (NJA 1946, s. 20).

1948: FN:s deklaration om mänskliga rättigheter antas.

1961: Högsta domstolen konstaterar i ett vattenmål att samebyarna har behörighet att föra talan om ersättning för intrång i renskötseln (NJA 1961 s. 444).

1965: Högsta domstolen uttalar i ett rättsfall att kronans äganderätt till mark i Lappland inte är förenad med rätt till renskötsel (NJA 1965 s. 249). Samerna har sålunda ensamrätt till renskötsel.

1968: I det så kallade Altevattn-målet i norska Høyesterett tillerkänns svenska samer ersättning för förlorat renbete och fiske på norsk sida.

1971: Ny rennäringslag. Innebär att samebyarna är en slags ekonomiska föreningar, där man kollektivt ansvarar för renskötseln. I rennäringslagen delas renskötande samer från icke – renskötande -, ett förhållande som har delat samerna i två åtskilda grupper.

1966-81: Skattefjällsmålet. Börjar vid tingsrätten i Östersund i maj 1966 och avgörs i Högsta Domstolen i januari 1981.

1983-89: Samerättsutredningen (se kalendarium kap. 3 i denna rapportens början).

1986: Kärnkraftskatastrof i Tjernobyli. Radioaktivt nedfall över Sameland. 73.000 renar kasseras första året på grund av för höga cesiumhalter. Fisken, viltet, bären, svampen och vattnet förgiftas.

1987: Den nya jaktlagen kommer. Departementschefen tillstyrker i proposition 1986/87:58 förslag avseende samordnad älgjakt och stadgandet rörande samernas jakträtt. Centralt är att för älgjakt krävs licens och licensområde. Samebymedlemmarnas jakträtt konstateras ingå i den bruksrätt som renskötseln utgör. Nu kommer också uttrycket "Markägarens jakträtt på kronomark", vilket innebär att statens företrädare plötsligt talar om dubbel jakträtt.

1987: Tässåsens sameby med flera inför ett ripjaktssystem i en egen jaktförenings regi. Kortjakt lottas ut till områden där störningar för renskötseln inte föreligger.

1990: Sedvanerättsprocessen inleds i Härjedalen med att skogsbolagen Stora, MoDo och Korsnäs tillsammans med privata markägare lämnar in en stämningsansökan av fem samebyar till tingsrätten i Svég. Stor känsla av otrygghet. Tragik följer. Skogsbolagen och samerna ingår sedermera förlikning. Cirka 700 privata markägare fortsätter processen.

1991: Proposition 1990/91:4 om ändring i rennäringslagen återremitteras av riksdagen till regeringen. I propositionen ingår Jägarnas/LRF:s första förslag till nytt upplåtelse-system för småviltjakten.

1992: Jägarna/LRF uppvakter under våren riksdagsman Hans Dau med ett omarbetat förslag till småviltjakt inför proposition 1992/93:32. I oktober bränns propositionen på samernas extra landsmöte i Luleå. I november vädjar diskrimineringsombudsman domare Frank Orton till berörda riksdagsutskott att inte "tvinga på samerna en lagstiftning som de anser strida mot grundläggande samiska rättigheter" inför behandlingen av prop. 1992/93:32. Riksdagsutskotten tar inte någon notis om denna skrivelse och samliga motioner till stöd för samerna avslås. Den 15 december antas propositionen i riksdagen, mot samernas vilja. I propositionen ingår Jägarnas/LRF:s omarbetade förslag gällande fri småviltjakt ovan odlingsgränsen och på renbetesfjällen. Även naturvårdsorganisationerna och fjällägenhetsarrangörerna har lämnats utanför beslutsprocessen och protesterar.

Samerna får nu inte ens möjlighet att ha egna jaktföreningar som sköter jakt- och fiskeupplåtelseerna.

1993: FN utnämner 1993 till ursprungsbefolkningarnas år. Småviltjakten startar den 25 augusti. Samer hungerstrejkar i protest. Sametinget inrättas den 26 augusti och inleds med en misstroendeförklaring mot sameminister Per Unckel och regeringens sätt att handlägga jakt- och fiskefrågorna. I oktober lämnar Svenska samernas riksförbund in en ansökan om rättsprövning till Regeringsrätten, där SSR överklagar beslutet angående jakten.

1994: Utvärderingen av småviltjakten görs. Redan i inledningsskedet konstateras att länsstyrelsen i Jämtlands län medvetet inte redovisar den kritik som den egna miljövårdsenheten framför angående småviltjakten på renbetesfjällen. Länsstyrelsen i Västerbotten framför i en 15 sidor lång skrivelse kritik mot uppläggningsen av småviltjakten. I Norrbotten konstaterar länsstyrelsen att den förväntade anstormningen av jägare har uteblivit. Länsstyrelsens utredning är ej undertecknad, men enligt en informell källa har den skrivits av Björn Gunnarfelt, som själv har tagit fram förslaget till hur jakten skall läggas upp. □

Referenser:

Förkortningar i referenslistan:

NJA = Nytt juridiskt arkiv
SFS = Svensk författningssamling
SJVFS = Statens jordbruksverks författningssamling
SOU = Statens offentliga utredningar
SSR = Svenska samernas riksförbund

Kapitel 1 - 8,

A. Arnesson-Westerdahl m. fl.:

Albinsson, M. Reservation till skrivelse dnr 184/89-90, Jämtlands läns jaktvårdsförening.

Andersson, A., Nilsson, G. (m) 1991-01-23. "Vidgade möjligheter till jakttillfällen på statens mark" (Motion 1990/91:Jo911). Behandlades i Jordbruksutskottets betänkande "Jakt och viltvård m.m." (1991/92:JoU5).

Andersson, S., Berglund, M. och Gustafsson, H. 1993. "Den nya rennäringförordningen - hur svenska jägarförbundet och samerna försökte påverka dess utformning". Temaarbete på samhällsvetarprogrammets grundkurs, Uppsala universitet.

Ansökan om rättsprövning från Svenska Samernas Riksförbund till Regeringsrätten den 22 oktober 1993. Mål nr 5566-1993, rt 22. Med komplettering den 29 november 1993.

Anteckningar från 3 LD-jaktgruppsmöte i Hammerdal 21.2.1992.

Anteckningar från 3LD-jaktgruppsmöte i Anumark den 13 november 1992.

Berglund, T. 1991. "Småviltsjakt på statens mark ovan odlingsgränsen i Norrbottens län, nuläge - analys - förslag". Länsstyrelsen i Norrbottens län.

Bostadsutskottets yrkande 1992-12-03, 1992/93:BoU8.

Dyhr, G. PM 1990-08-16. Svenska Jägareförbundet.

Fakta om folkvalda. Riksdagen 1991-1994. Riksdagens förvaltningskontor.

Franck, H.G., Motion till riksdagen 1992/93:s6003 (1992/93:BoU8; Bo1).

Förslag till PROGRAM Särskilda regionalpolitiska infrastrukturåtgärder i stödområde 1, 1991-02-01. Länsstyrelserna i Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län.

Heurgren, S. Beslut från Länsstyrelsen i Jämtland till länets samebyar, 1994-01-11, dnr 350-7-94.

Jakt och viltvård. Jordbruksutskottets betänkande 1992/93:JoU4.

Jordbruksverket, Yttrande 1992-04-03, dnr Jo 535/92.

Jägarnas riksförbund - Landsbygdens jägare. Skrivelse till regeringen 1988-05-24. Bet. 9240-1204-88/013.

Jägarnas riksförbund - Landsbygdens jägare. Yttrande till remiss 89-1806. Bet. 9240-1251-89/018.

Jägarnas riksförbund - Landsbygdens jägare. Skrivelse till riksdagens ledamöter 1991-10-12. Bet. 9240-1278-90/053.

Jämtlands läns jaktvårdsförening. Småviltsjakt inom fjällområdet. Skrivelse till länsstyrelsen i Jämtlands län 1990-01-22, dnr 184/89-90.

Kiruna jaktvårdsdistrikt/Jägarna. Skrivelse till Västerpartiets Riksdagsgrupp. 1992-11-18. Dnr 15 347.

Lag om ändring i rennäringslagen (1971:437). SFS 1993:36.

Lagrädsremiss om jaktlag m.m., beslutad av regeringen den 25 september 1986.

Lantbruksnämnden i Jämtlands län. Yttrande 1990-01-29, dnr 553 2327/89.

Lantbruksnämnden i Västerbottens län. Yttrande 1990-01-24, dnr 553 2109/89.

Lantbruksstyrelsens rennäringgruppsrapport 1989:4.

Lundberg, I. 1985. Rennäringen i länets näringsliv. Länsstyrelsen i Jämtlands län.

Länsstyrelsen i Jämtlands län. Yttrande till Jordbruksdepartementet 1990-02-01, dnr 27-11011-89.

Länsstyrelsen i Jämtlands län. Yttrande 1992-04-13, dnr Jo 535/92.

Länsstyrelsen i Västerbottens län. Yttrande 1992-04-01, dnr Jo 535/92.

Länsstyrelsen i Norrbottens län. Yttrande 1992-04-13, dnr Jo 535-92.

Minnesanteckningar förda vid PANG-gruppens sammanträde den 22 oktober 1991 i Umeå.

Motion till riksdagen 1992-01-27 av L. Marklund, S.-O. Sundström, Å. Selberg, B. Poromaa (samliga s) dnr 1991/92:Jo815.

NJA 1981 s. 1. Skattefjällsmålet.

Noteringar från 3LD-jaktgruppsammanträde 26-27.05.1993.

Noteringar från 3LD-jaktgruppsammanträde 28.10.1993.

Om insatser för samerna m.m. Regeringens proposition 1976/77:80.

Om jaktlag, m.m. Regeringens proposition 86/87:58.

Om samerna och samisk kultur m.m. Regeringens proposition 1992:93:32.

Om ändring i rennäringslagen (1971:437) m.m. Regeringens proposition 1990/91:4.

Orton, F. Diskrimineringsombudsman. Brev till berörda riksdagsutskott 1992-11-13.

Rapport - programområde Turism - 1994-01-07. Länsstyrelsen i Jämtlands län.

Redovisning av programskedet i den fysiska riksplaneringen. Regeringens prop. 1975/76:1.

Regeringsbeslut 1991-04-11, dnr 242/91.

Regeringsbeslut 1993-01-14, dnr 2719-692/93.

Regeringsbeslut 1993-05-06, dnr A92/1907/RP.

Regeringsbeslut 1993-07-01, Jordbruksdepartementet, ärende 594/93 m.fl.

Regeringsbeslut 1993-10-07, Jordbruksdepartementet.

Regeringsbeslut 1993-10-21. Utbildningsdepartementet. Dnr U93/3092/US.

Rennäringsförordningen av den 18 juni 1971 (SFS 1971:438).

Rennäringsförordningen av den 19 maj 1993 (SFS 1993:384).

Rennäringslagen 32§ (1971:437). Ändrad senast år 1993 (1993:36).

Riksdagens jaktklubb. Stadgar. Fastställda med omedelbar verkan 10 juni 1992.

Riksdagen - ledamotsförteckning 1993/94. Riksdagstrycket.

Samefolket, 1992, nr 11 och 1993, nr 1. Månadstidning. Östersund.

Samerättsutredningens delbetänkande (SOU 1986:36) Samernas folkrättsliga ställning.

Samerättsutredningens huvudbetänkande (SOU 1989:41) Samerätt och Sameting. Justitiedepartementet.

Sametinget, 1993. Misstroendeförklaring mot utbildnings- och sameminister Per Unckel i samband med Sameetingets instiftande 1993-08-26.

Undertecknat av ålderspresident Sture Nilsson.

Sametinget, 1994. Sammanfattning och slutsatser 1994-03-18.

SFS 1992:84. Förordning om ändring i förordningen 1990:1510 med länsstyrelseinstruktion.

SJVFS 1993:95, Statens jordbruksverks författningssamling. Föreskrifter om upplåtelse av rätt till småviltsjakt och fiske på statens mark ovanför odlingsgränsen och på renbetesfjällen. Beslutad 1993-07-30.

SSR. Remiss till regeringen 1990-02-07, SO 25/76.

SSR. 1991-11-05. Skrivelse med anledning av regeringens proposition

1991/92:9 Jakt och viltvård jämte följdmotioner.
 SSR:s "Näringspolitiska program".
 Beslutat av Landsmötet XLVIII i Östersund och Samernas Landsmöte XLIX, Resolution A, Luleå 1992.
 SSR. Medel för projektet Turism i Sápmi, Ansökan om medel ur infrastrukurstödet. Till 3-länsdelegationen, Ist i Jämtland, 1992-01-17, SO 7/74.
 SSR. Yttrande 1992-04-29, dnr Jo 535/92.
 SSR. Yttrande till Regeringen i maj 1993, SO 25/76.
 SSR. Pressmeddelande. 1993-07-30, SO 25/76.
 SSR. Skrivelse till sameminister Per Unckel 93-08-20 med anledning av Unckels uttalande i programmet Nattcafé 93-08-19.
 SSR. Överklagande av beslut av Statens Jordbruksverk 1994-02-08 i fråga om upplåtelse av handredskapsfiske i Norrbottens län. Jordbruksverkets dnr 78 274/94. Ställt till regeringen.
 Statens naturvårdsverk. 1993-03-25, dnr 259-1507-93.
 Statens naturvårdsverk. Yttrande 1993-05-24, dnr 360-1789-93
 Svensk Jakt 1990, nr 5, 6, 7/8 och 11 och 1992: nr 4. Svenska Jägareförbundet.
 Svenska jägareförbundet/LRF Skrivelse till Jordbruksdep. Dnr 2348/84.
 Svenska Jägareförbundet och Lantbrukarnas Riksförbund. Förslag till ny policy och organisation för småviltjakten på statens mark inom renskötselområdet, 1992-02-21. Svenska Jägareförbundet och Lantbrukarnas Riksförbund (Dnr 92/0115).
 Sveriges ornitologiska förening. Yttrande, 1993-04-27, dnr Jo 93/1356.
 3LD- arbetsgrupp. Samordnad småviltjakt. 1993-02-07. Upplåtelse av småviltjakt på statens mark ovan odlingsgränsen och på renbetesfjällen i Norrbottens, Västerbottens och Jämtlands län. Björn G. Konsult, 93-02-07.
 3-länsdelegationens protokoll 92-09-29 samt beredningsgruppens protokoll punkt 25, 92-08-24.
 Unckel, P. 1993-08-24. Svar till J. Bohlin, SSR, angående SSR:s förfrågan till Unckel dat. 93-08-20 om jaktfrågor. (Utbildningsdep. dnr U93/2575/PB).
 Utsi, P. M. m. fl. 1994. Skriftliga uppgifter.
 Uttalande av samepolitiska partier till Sveriges regering den 24 april 1993.
 Vilt och jakt. Huvudbetänkande av Jakt- och viltvårdsberedningen. SOU 1983:21 Jo.

Världsnaturfonden. Yttrande, 1993-05-10, dnr Jo 93/660.

Muntliga uppgifter.

Kapitel 9 - B. Bengtsson:

Bengtsson, B. Ersättning vid offentliga ingrepp I, Egendomskyddet enligt regeringsformen. 1986.
 Bengtsson, B. Statsmakten och ägan-derätten, 1987. SNS Förlag.
 Fri- och rättighetsfrågor, SOU 1993:40.
 ILO:s konvention nr 169 om ursprungsfolk och stamfolk i självstyrande länder.
 Inkorporering av Europakonventionen och andra fri- och rättighetsfrågor. Regeringens proposition 1993/94:117. Planerad debatt och beslut den 14 april 1994. Betänkandet heter 1993/94:KU24.
 Korpjaakko, K. 1989, "Samelaisten oikeusasemasta Ruotsilais-Suomessa", doktorsavhandling. Rovaniemi. Lappmarksreglementet 1749. NJA 1942 s. 336.
 NJA 1981 s. 1, Skattefjällsmålet.
 Om jaktlag m.m. Regeringens proposition 1986/87:58.
 Regeringsformen 2 och 11 kap. Renbeteslagen 1886.
 Rennäringsförordningen av den 18 juni 1971 (SFS nr 438).
 Rennäringsförordningen av den 19 maj 1993 (SFS nr 384).
 Rennäringslagen (1971:437). Ändrad senast år 1993 (1993:36).
 Samerna och samisk kultur m.m. Regeringens proposition 1992/93:32.
 Svensk juristtidning 1990, s. 138 ff.

Kapitel 10 - O. Johansson:

Angående regional utveckling och hushållning med mark och vatten. Regeringens proposition 1972:111.
 Lundberg, I. 1985. Rennäringen i länets näringsliv. Länsstyrelsen i Jämtlands län.
 PM 1985-09-18. Till lantbruksnämnden från Tässåsens sameby.
 Rennäringslagen (1971:437) 9§, SFS 1993:36.
 Tässåsens sameby SN 1985-10-31/ PM Sture Nilsson 1985-09-18.
 Utvecklingsplanering - Markanvändningsredovisning och driftplanering för Tässåsens Sameby. Redovisning av rennäringens intressens för Tässåsens sameby inom Åre, Bergs och Härjedalens kommuner i Jämtlands län. lantbruksnämnden i Jämtlands län, 1991-06-30.

Kapitel 11 - J.B. Steen: (ej ref.)

Kapitel 12 - E. Torp.

Angående regional utveckling och hushållning med mark och vatten. Regeringens proposition 1972:111. Förslag till hushållning med naturresurser m.m. Regeringens proposition 1985/86:3.
 Om insatser för samerna. Regeringens proposition 1976/77:80.
 Redovisning av programskedet i den fysiska riksplaneringen. Regeringens proposition 1975/76:1.
 Regeringens kommittédirektiv 1983:10.
 Riksantikvarieämbetet PM 1994-01-04.
 Samerna i Sverige. Betänkande av samerättsutredningen, SOU 1975:99.
 Samerna och samisk kultur. Regeringens proposition 1992/93:32.
 Samerätt och samiskt språk. Slutbetänkande av samerättsutredningen SOU 1990:91.
 Tidningen Samefolket 1992, nr 11.

Kapitel 13 - H. Beach:

Altevatn verdict in Norway 1965.
 Convention against Genocide.
 Convention on the Rights of the Child.
 Cramér, T. och Prawitz, G. 1970. Studier I Renbeteslagstiftning. Stockholm.
 Declaration on the Elimination of All Forms of Intolerance and of Discrimination Based on Religious Belief.
 Declarations and Programs of Action adopted in 1978 and 1983 by the two World Conferences to Combat Racism and Racial Discrimination.
 Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities.
 European Convention 1950.
 Finnish Saami Rights Commission, Saami Act 1990.
 International Covenant on Civil and Political Rights (CCPR).
 International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (Article 13).
 International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (CERD).
 International Labor Organization Convention No. 107, 1957.
 International Labor Organization Convention 169, concerning indigenous and tribal peoples in independent countries, 1989.
 Jordabalken from 1734. Sections regarding immemorial rights (Chapter 15), see the 1971 or earlier editions of the semi-official Swedish Law Book, Sveriges Rikes Lag.
 Kitok Case, by the UN Human Rights Committee (reference CCPR/C/D/197/1985).

Korpjaakko, K. 1989, "Samelaisten oikeusasemasta Ruotsilais-Suomessa". Rovaniemi.

Lovelace vs. Canada (No. 24/1977). Mabo Case. Australia.

NJA 1981 s. 1. Rättsfall från Högsta Domstolen. Ansvarig utgivare Carl Holmberg, Häfte 1, published in May 1981. P.A. Nordstedt & Söners Förlag, Stockholm.

Om samerna och samisk kultur m.m. Regeringens proposition 1992/93:32. Sweden.

Regeringsformen.

Reindeer Grazing Act of 1928 (Renbeteslagen).

Reindeer Herding Act of 1971 (Rennärlingslagen). Reprint with latest changes: Reindeer Herding Act, 1993:36 (Lag om ändring i rennärlingslagen 1971:437).

Samernas Vita Bok, volumes 1-25, I. Cramér ed.

SFS 1970:995. Lag om införande av nya jordabalken. (Swedish Statute-Book).

Samerätt och Sameting. Huvudbetänkande av samerättsutredningen. SOU 1989:41. Justitiedepartementet, Stockholm.

Swedish Code of Land Laws (Jordabalken), 1734.

Tage Östergren Case, verdict of the Supreme Court 1985.

Taxed Lapp Mountain (Skattefjäll) verdict in Sweden 1981.

Undén, Ö. 1969. Svensk Sakrätt, Fast egendom. Gleerups Förlag, Lund.

UNESCO's Convention against Discrimination in Education.

UNESCO Declaration on Race and Racial Prejudice.

Universal Declaration of Human Rights.

Kapitel 14 - P. J. Tömmeraas:

Cade, T.J., Enderson, J.H., Thelander, C.G. & White, C.M. 1988 (eds.). peregrine Falcon Population. The Peregrine Fund, Inc.

Haftorn, S. 1971. Norges fugler. Universitetsforlaget, Oslo, Bergen, Trondheim.

Hagen, Y. 1942. Totalgewichts-Studien bei norwegischen Vogelarten. Arch. f. Naturgesch. 11:1-173.

Hagen, Y. 1953. The Gyr-Falcon (*Falco r. rusticolus* L.) in Dovre, Norway. Some breeding records and food studies. Skr. Norske Videnskaps-Akad. Oslo, I. Mat.-Naturv. Klasse. 1952. No 4:1-37.

Hagen, Y. 1961. Jagtfalken. I Blaedel, N. (ed.), Nordens fugle i farver. Vol. 5. s. 114-121. Munksgaard, København.

Hansen, G. 1981. Gjör jaktfalk, hönehauk og kongeörn skade på rypebestanden? Vår Fuglefauna 1981:112-113.

Hickey, J.J. (ed.) 1969. Peregrine Falcon Populations. The University of Wisconsin Press, Madison, Milwaukee, and London.

Langvatn, R. 1977. Characteristics and relative occurrence of remnants of prey found at nesting places of Gyrfalcon *Falco rusticolus*. Orn. Scand. 8:113-125.

Lindberg, P. 1983. Food choice, hunting success and energy expenditure of peregrines *Falco peregrinus* during breeding season in Sweden, with comparative data on food choice of gyrfalcons *Falco rusticolus*. Dr. thesis University of Göteborg.

Lindberg, P. 1984. Mercury in Feathers of Swedish Gyrfalcons, *Falco rusticolus*, in Relation to Diet. Bull. Environ. Contam. Toxicol. 32:453-459.

Myrberget, S., Aune, O.A. & Moksnes, A. 1969. Ytre kjønbestemmelse og vektor av ryper fra det nordlige Norge. Meddelser fra Statens Viltundersökelse. 2. serie (31): 1-31.

Pulliaainen, E. 1975. Choice of prey by a pair of Gyrfalcons *Falco rusticolus* during the nesting period in Forest-Lapland. Orn. Fenn. 52:19-22.

Ryvarden, L. & Tömmeraas, P.J. 1979. Alta-Kautokeinovassdraget. Universitetsforlaget.

Sjölander, D. 1946. Zoologiska lapp-landsminnen. Sveriges Natur. Årsbok 37:95-107.

Tömmeraas, P.J. 1978. Kunstige reirplasser for jaktfalk *Falco rusticolus* og vandrefalk *Falco peregrinus*. Vår Fuglefauna 1:142-151.

Tömmeraas, P.J. 1981. Zoologi i utbyggingsområdet ved Vir'dnejav'ri i Alta-Kautokeinovassdraget. Vår Fuglefauna 4:76-92.

Tömmeraas, P.J., opubl. (1981). The Gyrfalcon's food requirements. 42pp.

Tömmeraas, P.J. 1989. A time-lapse nest study of a pair of Gyrfalcons *Falco rusticolus* from their arrival at the nesting ledge to the completion of egg-laying. Fauna norv. Ser. C, Cinclus 12:52-63.

Tömmeraas, P.J. 1990. Falkenes reirbygginge. Utdrag fra rovfuglstudiene ved Alta-Kautokeino- og Reisavassdragene. Vår Fuglefauna 13:205-214.

Tömmeraas, P.J. 1991. Falker pp. 245-264 in Semb-Johansson, A. (ed.). Norges dyr. Fuglene 1. J.W. Cappellens Forlag a.s.

Tömmeraas, P.J. 1993. The status of Gyrfalcon *Falco rusticolus* research

in northern Fennoscandia 1992. Fauna norv. C. Cinclus 16:75-82.

Wenzel, F. 1985. Ömereservat, rovfugleporträtter. Ömereservatet (Danmark).

Kapitel 15 - M. Tjernberg:

Ahlén, I. & Tjernberg, M. (red.) 1992. Artfakta. Sveriges hotade och sällsynta ryggradsdjur 1992. Uppsala

Tjernberg, M. 1981. Diet of the golden eagle *Aquila chrysaetos* during the breeding season in Sweden. Holarct. Ecol. 4: 12-19.

Tjernberg, M. 1983. Prey abundance and reproductive success of the golden eagle *Aquila chrysaetos* in Sweden. Holarct. Ecol. 6: 17-23.

Tjernberg, M. 1983. Breeding ecology of the Golden Eagle, *Aquila chrysaetos* (L.), in Sweden. Rapp. Inst. Viltkol. 10, Uppsala. 88 s.

Tjernberg, M. 1983. Habitat and nest site features of golden eagle *Aquila chrysaetos* (L.), in Sweden. Viltrevy 12:131-163.

Tjernberg, M. 1985. Spacing of Golden Eagle *Aquila chrysaetos* nests in relation to nest site and food availability. Ibis 127:250-155.

Tjernberg, M. 1986. Jaktmetoder, bytesval och jaktframgång hos övervintrande kungsörnar i södra Sverige. Vår fågelvärld 45:327-339.

Tjernberg, M. 1990. Kungsörnens *Aquila chrysaetos* i Sverige - utbredning, status och hot. Vår Fågelvärld 49:337-348.

Kapitel 16 - A. Angerbjörn:

Angerbjörn, A., Arvidson, B., Norén, E., Strömberg, L. 1991. The effects of winter food on reproduction in the arctic fox (*Alopex lagopus*): a field experiment. J. Anim. Ecol. 60:705-714.

Angerbjörn, A., Stroman, J., Becker, D. 1994. Home range pattern in arctic foxes. Arctic. In press.

Frafjord, K., Becker, D. och Angerbjörn, A. 1989. Interactions between arctic and red foxes in Scandinavia - predation and aggression. Arctic 42:354-356.

Hersteinsson, P., Angerbjörn, A., Frafjord, K. och Kaikusalo, A. 1989. The arctic fox in the Nordic countries, management problems. Biol. Conserv. 49:67-81.

Kullberg, C. och Angerbjörn, A. 1992. Social behavior and cooperative breeding in Arctic foxes, *Alopex lagopus* (L.), in a semi-natural environment. Ethology 90:321-335.

Tannerfeldt, M., Angerbjörn, A. och Arvidson, B. 1994. The effect of summer feeding on juvenile Arctic

fox survival - A field experiment.
Ecography 17:x-x.

Kapitel 17 - Viktiga år i samernas historia

Kristoffers Landslag 1442.

Kvist, R. 1992. Nordamerikansk indianpolitik och svensk samepolitik: En översikt och jämförelse. Med värdefull litteraturlista. Center för arktisk kulturforskning, Umeå Universitet. Rapport nr. 21.

Lundmark, L. 1982. Uppbörd, utarmning, utveckling. Det samiska fångstsamhällets övergång till rennomadism i Lule lappmark. Arkiv avhandlingsserie 14. Lund: Arkiv för studier i arbetarrörelsens historia.

Manker, E. 1941. Det nya fjällvattnet. Medéns Förlag, Stockholm.

Manker, E. 1952. Över vidderna. LTs Förlag. Stockholm.

NJA 1942 s. 336.

NJA 1961 s. 444.

NJA 1965 s. 249.

Olofsson, S.I. 1974. Samhälle och ekonomi i Övre Norrland under stormaktstiden. I: Övre Norrlands Historia, del III. G. Westin (red.). Umeå: Norrbottens och Västerbottens läns landsting.

Ruong, I. 1982. Samerna i historien och nutiden, kap 6 och 19 där inte annat anges.

Sjölin, R. 1981. Samer och samefrågor i svensk politik. En studie i ickemakt. Bokförlaget Dialog, Vänersborg.

Upman, B. 1978. Samhället och samerna 1870-1925. Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities 19. Umeå Univ. Umeå. Skriftligt material från Lars-Anders Baer.

Efter 1981 kompletterat med de senaste tio årens viktigaste årtal.

Att läsa:

Det finns en mycket omfattande litteratur rörande samerna och samernas kultur. Nedan följer ett antal populärare referenser av senare datum. Utförliga litteraturförteckningar återfinns framför allt i Israel Roungs och Ernst Mankers rika bokproduktion samt i Phebe Fjellströms "Samernas samhälle i tradition och nutid".

Blindh, I.-B. 1984. Siegert Justin, Sámi bibliografía-Callosat Norggas 1966-1980 (samisk bibliografi - utgivelse i Norge 1966-1980). Sentrum Tryck, Trondheim.

Bäckman, L. 1975. Sájva Föreställningar om hjälp- och skyddsväsen i

heliga fjäll bland samerna. Almqvist & Wicksell, Stockholm.

Edström, K.-O. 1978. Den samiska musikkulturen. Bokmaskinen, Göteborg.

Ersson, B. Hedin, B., 1977. Sámit. Samerna - Nordkalottens folk. LT:s förlag, Stockholm.

Fjellström, P. 1985. Samernas samhälle i tradition och nutid. Med mycket värdefull litteraturförteckning. P.A. Norstedt & Söners Förlag, Värnamo.

Hård af Segerstad m.fl. 1971. Dakkan. En bok om samernas slöjd. Utbildningsförlaget Liber AB.

Kvist, R. Nordamerikansk indianpolitik och svensk samepolitik - en översikt och jämförelse 1750-1920. Rapport nr 21, 1992. Center för arktisk kulturforskning, Umeå universitet.

Lundmark, B. Fjellner, A., 1979. Samernas Homeros och diktningen om solsonerna. Acta Botheniensia Occidentalis, Umeå.

Manker, E. 1975. De åtta årstidernas folk. Wahlström & Widstrand. AB Nordbok, Göteborg.

Manker, E. 1971. Samefolkets konst. Askild & Kärekull, Halmstad.

Rask, L. Samerna - Ett gränslöst folk. 1991. Utbildningsförlaget Brevskolan. Stockholm.

Ruong, I. 1982. Samerna i historien och nutiden. Med omfattande litteraturhänvisning. Bonniers grafiska industrier, Stockholm. 4:e upplagan.

Ruong, I. 1981. Samernas verklighet. Sameutställningens småskrifter del 1. Nordiska Museet, Oskarshamn.

Samer och germaner i det förhistoriska Norrland. Bebyggelsehistorisk tidskrift 1987: nr 14. (Red. Per H. Ramqvist). Stockholm.

Samer - informationskrift. 1991. Utgiven av Svenska samernas riksförbund, Umeå.

Samerna solens och vindens folk. 1993. Utställningskatalog. Utgiven av Ajtte, Jokkmokk.

Sápmi, skriftserie utgiven av Svenska Samernas Riksförbund, Umeå 1983-. (Hittills utgivna; nr 1/83 *Israel Ruongs bibliografi* av L. Thomasson, nr 2/83 *Förflyttningar i Sápmi* av J. Marainen, nr 3/85 *Sáminuorra - sameungdom*, nr 4/86 *Samernas vilja* av I. Åhrén, nr 5/87 *Máddariid árbi* av I. Huuva-utsi, nr 6/88 *Faran över?* Sameland efter Tjernoby med två års facit i hand av N.G. Labba, nr 7/90 *Minnesbilder* av P. Idivuoma, nr 8/92 *Härjedalens äldre historia* av I. Zachrisson. Sista nämnda med en omfattande arkeologisk referenslista.)

SOU 1975:99/100, Samerna i Sverige.

SOU 1983:67, Rennäringens ekonomi

SOU 1986:36, Samernas folkrättsliga ställning.

SOU 1989:41, Samerätt och sameting.

SOU 1990:84, Språkbyte och språkbevarande.

SOU 1990:91, Samerätt och samiskt språk.

Svonni, L. (red), Samerna - ett folk i fyra länder. 1974. Prisma, Stockholm.

Thomasson, L. De svenska samerna och renskötseln i Sverige, bibliografiska anteckningar. Skytteanska samfundets handlingar 10 (1971), 21 (1979) och 24 (1982).

Torp, E. (red.). Samisk sedvanerätt. Mitt i Sverige. Seminarierapport 1991:2. Dokumentation och forskning från Jämtlands läns museum. Östersund.

Valkeapää, N.-A. 1991. Vidderna inom mig. DAT Café Existens. 3:e upplagan. Schewenius Graphicum AB Munkedal.

Vorren Ö., Manker, E. 1979. Samekulturen. 3:e utgåvan. Universitetsförlaget, Tromsø-Bergen-Oslo.

Ågren, K. 1981. Sameslöjden - tradition och nybildning. Nordiska Museet, Oskarshamn.

Samisk musik:

Beställs ifrån det samiska musik- och bokförlaget DAT FAL, Leaibbik 1524, 930 90 Arjeplog. Tel: 0961-480 28. Mobil: 010-261 72 48.

Samiska tidningar huvudsakligen på svenska:

Samefolket. Månadstidskrift, huvudsakligen på svenska. Utgiven av Stiftelsen Samefolket. Bildad av Svenska samernas riksförbund och Same Ätnam. Har utkommit sedan 1917. Östersund. **Sáminuorra.** Tidning utgiven av Svenska samernas riksförbund. Gällivare.

Aktuella kanslier 1994:

Sametingets kansli, Geologgatan 4, 981 31 Kiruna. Tel: 0980-827 02. Fax: 0980-835 41. **Svenska Samernas Riksförbund,** Brogatan 5, 903 25 Umeå. Tel: 090-14 11 80. Fax: 090-12 45 64. **Sámiráddi - Samerådet** är ett samarbetsorgan för samerna i hela Sápmi. Ordförande i Samerådet, svenska sektionen, är Lars-Anders Baer, Box 200, 962 25 Jokkmokk.

Samiskt Museum:

Ajtte - Svenskt fjäll- och samemuseum, Kyrkogatan 3, Jokkmokk. Tel: 0971-170 70.

Kort om artikelförfattarna:

Anders Angerbjörn är docent vid Zoologiska institutionen i Stockholm. Angerbjörn har ägnat sig åt fjällrävsforskning under en lång rad år. Studien, som har ekonomiskt stöd från WWF, innebär dels årliga inventeringar av fjällrävlyor inom ett område av 2000 kvadratkilometer i Vindelfjällens naturreservat. Inom ett mindre område fångar Angerbjörn även fjällrävar, märker dem med öronmärken samt sätter radiosändare på dem.

***

Hugh Beach är docent i kulturantropologi vid Uppsala universitet. Beach är styrelseledamot i svenska Minority Rights Group (MRG). Är specialinriktad på ursprungsbefolkningar i cirkumpolära områden, jämförande minoritetsrätt och resursutnyttjande. Har bland annat sökt modeller för hur naturtillgångar kan fördelas mellan människor enligt ett mönster som skyddar lokalbefolkningar. Sedan 1989 är Beach sakkunnig rådgivare åt diskrimineringsombudsmannen i samefrågor.

***

Bertil Bengtsson, är före detta justitieråd och professor i civilrätt. Bengtsson är nu adjungerad professor i Lund och Luleå. Bland de mer uppmärksammade uppdragen i Högsta Domstolen var insatsen som referent i skattefjällsmålet 1981 – om samernas rättigheter till mark i fjällområdena. 1993 tilldelades Bengtsson det Söderbergiska priset av Vetenskapsakademien för framstående forskningsinsatser inom rättsvetenskap.

***

Jörgen Bohlin är förbundsjurist på Svenska samernas riksförbund i Umeå.

***

Olof Johansson är renskötare och vice ordförande i Tässåsens sameby och ordförande i samebyns jaktförning Gierhen. Johansson har arbetat mycket för att få fram ett smidigt och väl fungerande rippjaktssystem, med hög återrapporteringsfrekvens och med minimala störningar för renskötseln. Johansson har även arbetat med att finna lösningar, som gör att fler personer inom samebyarna kan få kompletterande sysselsättning utöver renskötseln, men inom det område som av tradition är en del av den samiska kulturen.

***

Johan B. Steen är professor vid avdelningen för Generell Fysiologi vid biologiska institutet, Universitetet i Oslo. Steen har ägnat sig åt rippforskning sedan 1971 och åt rippjakt i Norge sedan 1961 och i Sverige sedan 1974. Steen har vid sina jakter noggrant dokumenterat såväl utbytet av jakten som förekomst av smågnagare etc. Steen har bland annat skrivit boken "RYPER – Rypeliv og rypejakt".

***

Martin Tjernberg är fil. dr. vid Sveriges lantbruksuniversitet i Uppsala. Tjernberg är en av upphovsmännen till "ARTFAKTA – Sveriges hotade och sällsynta ryggradsdjur 1992", utgiven av Databanken för hotade arter. Tjernberg har forskat på kungsörnens ekologi och jaktmetoder under 13 års tid och har publicerat en rad forskningsresultat i olika svenska och internationella tidskrifter.

***

Eivind Torp är socialantropolog och högskolelektor vid Mitthögskolan i Östersund. Under de senaste 10 åren har Torp medverkat i flera samiska forskningsprojekt. Sedan 1990 är Torp ansvarig för projektet: "Same rätt, sedvanerätt och lokal rättsuppfattning" (HSFR). Har utgivit; "Sa-

misk sedvanerätt" (ed.) 1990, "Framarkafinn till same" 1994, samt en rad artiklar i vetenskapliga tidskrifter.

***

Per J. Tømmerraas är cand.mag. och knuten till Vitenskapsmuseet i Trondheim. Tømmerraas är Skandinavien ledande jaktfalkforskare och har bedrivit och lett miljökonsekvensundersökningar gällande rovfågel i området kring Alta-Kautokeinos vattendrag. Projektet är det största rovfågelövervakningsprojektet någonsin i Skandinavien. Arbetet har hittills pågått i 12 år.

***

Agneta Arnesson-Westerdahl är fil. kand. i arkeologi, osteologi och geovetenskap. Arbetar numera som frilansskribent inom området vilt och natur. Har medverkat i böcker, tidningar och tidskrifter med arkeologisk, zoologisk och jaktlig inriktning. Arnesson-Westerdahl har varit redaktör för tidskriften Våra Rovdjur 1988 – 1993. □

***

Redaktörens efterord

Denna rapport har skrivits under januari, februari och mars 1994 med hjälp av en rad väl insatta och ytterst kompetenta människor, som omedelbart förklarar sig beredda att ställa upp. Gensvaret har således varit hundra procentigt, och materialet har strömmat in i snabb följd under en intensiv period.

Materialet har blivit mer omfattande än beräknat och trots att rapportens omfång har utökats, så har en del måst skäras bort.

Jag vill härmed framföra mitt stora och varma tack till artikelförfattarna professor och f. d. justitieråd Bertil Bengtsson, Uppsala, professor Johan B. Steen, Universitetet i Oslo, docent Hugh Beach, Kulturanthropologiska institutionen i Uppsala, docent Anders Angerbjörn, Zoologiska institutionen i Stockholm, fil.dr. Martin Tjernberg, Sveriges Lantbruksuniversitet i Ultuna, högskolelektor Eivind Torp, Mitthögskolan i Östersund, cand. mag. Per J. Tømmeraas, Vetenskapsmuséet i Trondheim, förbundsjurist Jörgen

Bohlin, SSR i Umeå och renskötare Olof Johansson, Tässåsens sameby.

Ett stort antal människor – ifrån slott till koja – har bidragit med skriftligt material och muntliga uppgifter. Ett varmt tack till er alla!

Ett särskilt tack vill jag rikta till miljöjournalisten Roger Olsson och till Vanja Leander på Naturinformation AB i Bengtsfors. Roger har, med sina genialiska kraftstreck, hjälpt mig att hålla kursen när jag har fördjupat mig i detaljer i utredningsarbetet. Vanja har, lika solidariskt som alltid, ställt upp och gjort mer layoutmässigt arbete än vad som överenskommit. Trots att tiden varit knapp, har grafiska problem lösts på bästa sätt. Ett varmt tack också till Blüme's tryckeri som alltid finns till hands, när de behövs som bäst.

Mora i april 1994

Agneta Arnesson-Westerdahl